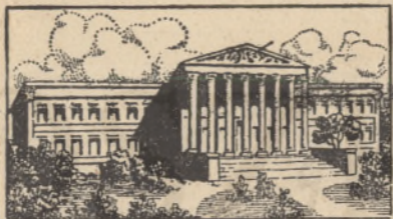

12090

EXPOSÉ COLONIAL 1255-1258.

**MAGYAR NEMZETI MUZEUM
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA**

OLVASÓTERMI KÉZIKÖNYVTÁR

018731

KIKÖLCSÖNÖZNI NEM SZABAD

OLCSÓ
KÖNYVTÁR

Szerkeszti Gyulai Pál.

Egy-egy szám ára 20 fill.

BARABÁS MIKLÓS
EMLÉKIRATAI

Közli

KÉZDI KOVÁCS LÁSZLÓ.

1255–1258. SZ.

80 fill.

FRANKLIN TÁRSULAT

BUDAPEST.

BARABÁS MIKLÓS EMLÉKIRATAI.

KÖZLI

KÉZDI KOVÁCS LÁSZLÓ.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1902.

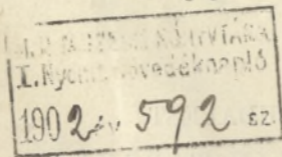
~~Franklin~~
~~248 hs.~~

12. 090/1255-8

~~12. 090/1255-8~~

~~018401~~

BARABÁS MIKLÓS EMLÉKIRATAI.

Barabás Miklós művészi egyénisége bár kimagaslik a XIX. századbeli magyar művészet történetében, ezúttal mint művészt ismertetni nem lehet föladatunk. Az Isten nemcsak kiváló tehetséggel, hanem hosszú élettél is megáldotta és hozzá még olyan korszakban élt, a mikor az események magok is kedveztek az érdekesebb tehetségek nagyra növekedésének.

Barabás e mellett olyan ösvényen járt, a hol előtte alig jártak még úttörők. A magyar festészet egyik első apostola ő, a kit a gondviselés talán csak azért hozott e világra, hogy a nemzeti újjászületés nagy alakjait és összes szereplőit ecsetjével vagy rajzónjával megörökítse a későbbi idők számára. Jeles tehetsége mellett ez ad szinte örökös becset az ő művészi szereplésének.

A Magyar Tudományos Akadémia már 1836-ban elismerte az ő érdemeit, a mikor szeptember hó 10-iki ülésén levelező tagjának választotta. Ezt a megtiszteltetést akarta talán viszonzni azzal, hogy emlékiratait, melyekben korának sok érdekes

episodját beszéli el, halála után az Akadémiának hagyta. Emlékeit több év folyamán, szórványosan írta össze, úgy a mint egyes mozzanatok eszébe jutottak. Épen ezért jegyzeteiben az események nem folynak teljes időrendben össze, de megfigyelései olyan érdekesek és azok az apró képek, melyeket az ő korának rohamosan összetorlódó eseményeiből ki-kiragadott, oly vonzó, hogy nagyon megérdemlik a közzétételt.

Az emlékirat első része érdekes képét adja a művész küzdelmes ifjúságának s a századeleji erdélyi közművelődési állapotoknak, megismertet egész sereg akkor élő notabilitással, azután bécsi, bukaresti és olaszországi művészvándorlásait írja le, gyakran humoros epizódokkal fűszerezve. A harminczas évek elején Barabás már visszatért a hazába, sőt 1836-ban véglegesen Pesten maradt. Megemlékezik itt a 38-as árvíz borzalmairól, később pedig a szabadságharcz eseményeiről. Ettől kezdve jegyzetei már hézagosabbak, de a mi az ő életében nevezetesebb, arról a későbbi időkben is beszámol.

Jegyzeteit 1897-ben leányával Szegedi Maszák Hugóné, szül. markosfalvi Barabás Ilona úrnővel együtt átnézte. Ekkor még emlékezőtehetsége csodálatos épségben működött, ez év őszén azonban a testi gyengülés jelei mutatkoztak már rajta. 1898-ban testi ereje rohamosan csökkent, míg végre február hó 12-én, épen tíz nappal 88-ik életévének betöltése előtt, csendesen öröklétre szenderült.

A következőkben hűségesen tolmácsolom a művész emlékiratait, melyekben elmondja élete történetét.

I.

A gyermekévek. — Árvaság, két apa, két anya mellett. — A nagyenyedi collegiumban. — A múzsák és az enyves festék. — Hegedüs tanár. — Gróf Bethlen pályadíja. — Neuhauser szebeni rajztanárnál. — Szabó pictor és a crayon-rajz. — Imecs főbíró. — Három fresko. — A «quodlibet». — Katona Zsigmond és báró Kemény Simon emlékezet után készült arczképei. — Tanulmányok Szebenben. Barra Gábor és a kőrajzolás. — Szebeni sikerek. — Mutili Rózsi hatása. — Az enyedi emlékirat és Nemegyei tanár. — Legátusság predikatio nélkül. — Miskéné és a gróf Bethlen család. — Szökés a vizsgák előtt a művészpályára. Búcsú a collegiumtól. — Újabb tanulmányút Szebenbe. — Szász tanár döntő véleménye. — A csombordi báró Kemény család. — Kolozsvári élet. — Székely Dániel, Bertalan apja. — Gentiluomo és az olajfestészet. — A bankóhamisítás vádja.)

Erdélyben, Háromszékben születtem 1810. évi február 22-én, Márkosfalván. Édes atyám márkosfalvi Barabás János, édes anyám dálnoki Gaál Teréz volt, dálnoki Gaál István leánya.

A teljes öntudatomra való fejlődés előtti viszonyokról és eseményekről csak édes anyám és mások elbeszélése nyomán jegyezhetek föl egyet-mást. Ezek szerint édes atyám a jobbmódú nemesek közé tartozott Márkosfalván és Feltarján birt

ingatlanokat. Az első Napoleon ellen folytatott háborúskodás alkalmával édes atyám is csatlakozott az insurgált nemességhez és a felső fehérmegyeiekhez állt táborba, a hol főhadnagyi rangot viselt. Az insurgáltaknak azonban nem valami nagyon sok dolguk volt, ettek, ittak, kártyáztak, mulattak s ez okozta azt, hogy a dorbézolást annyira megszokta édes atyám, hogy az insurrectio után is folytatta. Édes anyám látva az így bekövetkezendő végromlást és az ittas állapottal vele járó bánásmódtól is sokat szenvedve, hat hónapos koromban egyszer csak az ölébe vett és Márkosfalváról átgyalogolt velem Dálnokba. Erre nagyatyám Gaál István megkezdte édes anyám nevében a válópert, melynek befejezése után édes atyám nemsokára újból megházasodott s elvett egy Könczei leányt Torján. Édes anyám nagyapám házában maradt s így én csak arra emlékezem vissza, a mi körülöttem itt Dálnokban történt.

Három éves koromban a dálnoki falusi iskolába adtak. Olyan kis legény voltam még ekkor, hogy télben, ha hó esett, ölébe vett a nagyatyám bérése s úgy vitt az iskolába. Egy kis hársfatabla volt a nyakamba akasztva, melyen írni tanultunk, mert a papírért pénzt kellett volna adni. Ha a tábla mindkét felét tele irtuk, esténként üveggel le kellett vakarni s hogy a tinta bele ne igya magát a fába, azt tűznél megmelegített és rongyba kötözött sárga viaszszal dörzsöltük be. De csak kevés viasznak volt szabad a fára jutni, mert máskülön-

ben összefutott rajta az írás. A tintát is magunk főztük ugyan, fekete gyűrűfa héjjából, a mihez egy kis gáliczkövet kevertünk, de Dálnokban akárhányszor csak úgy csináltuk a tintát, hogy a megfordított üstön lévő kormot tejjel összekevertük. Még öt éves koromban is olyan kicsike legény voltam, hogy a vizsgán a padra állítottak, mert az asztal mögül nem látszottam ki.

Anyámnak ekközben nem volt kellemes helyzete az atyai háznál, a hol minden legkisebb bajért azt hányták a szemére: «miért nem maradtál az uradnál». Egyszer elkeseredésében batyút véve a kezébe s engem a másik kezével vezetve, elindultunk a szülei háztól, anyám azzal a szándékkal, hogy inkább szolgálni megy valamerre, de az apja házánál, a hol többet dolgozott mint bármelyik cseléd, nem marad meg. Emlékszem arra a fájdalmas könnyözönre, melylyel engem áztatott, aggódva jövődő sorsom miatt. De közbeléptek a falubeli jóakarók és rokonok s anyámat rávették a visszatérésre.

Hat éves koromban már a latin declinatiókat és conjugatiókat jól tudtam, értettem a négyféle számadást és már öt éves koromban levelet írtam nagybátyámnak Gaál Miklósnak, a ki Enyeden deák volt és mert tanulótársai nem akarták elhinni, hogy e levél egy ötéves gyermektől való, egy veder borba fogadott velök, a mit persze meg is nyert. 1816. év őszén vittek Nagy-Enyedre tanulni, a hol kezdetben Gaál Miklóssal, ennek

távozása után pedig Kiss Sámuelnél tanultam, a ki a jó repetitiókért egy-egy tábla festéket ígért jutalmul.

Hét éves voltam, a mikor édes anyám újra férjhez ment, mert nem volt képes elviselni azt a sok szemrehányást, hogy miért nem maradt első férjénél és miért vált el. Ekkor már rosszabbodott az én sorsom. A mostoha apám nem lett volna ellenségem, hanem az ő édes anyja, az én mostoha nagyanyám, a ki olyan rosszlelkű és fősvény volt, hogy ha csak üzenetet vittem is az anyámhoz, még a tágas udvar legszélső sarkába is azonnal odarohant, nehogy édes anyám valamit adhasson nekem. Egyszer épen búcsuzni jöttem hozzá. A vén anyós a szekérszinben, guzsalylyal a térde között fonogatott és majdnem háromszor olyan messzire volt a konyhaajtótól, mint az a kapu, melyen én bejöttem. De nem tellett be két másodperc, már ott termett a hátam mögött a konyhaajtóban. Édes anyámnak azonban tizszerte több esze volt, mint neki, ő már tudta, hogy búcsuzni jövök és egy öt váltóforintos bankót, a mit megtakarítgatott és a ruhája keblében tartogatott, abban a perczen, a mint beléptem, az ujjasom belső zsebébe rejtett. Mire a vén anyós ott termett, édes anyám már nyugodtan mosogatott tovább, mintha semmisem történt volna. Jól megértettem édes anyámat és ellenére a fájdalmas pillanatnak, szerettem volna a vén asszony szemébe névetni, a miért úgy fölsült.

Nehéz állapot volt ez! Most már elmondhatam, hogy van: édes apám és mostoha anyám, édes anyám és mostoha apám, de még se mehettünk sem az egyik, sem a másik házba. Ha az enyedi iskolai esztendő véget ért, a nagy apámhoz, Gaál Istvánhoz mentem, a hol még a legtűrhetőbb volt a helyzetem. Tíz éves koromban a nagyatyám elküldött édes atyámhoz Felső-Torjára, a hol neki birtoka és nemesi curiája volt. Emlékezetem szerint ekkor láttam először édes atyámat és mostoha anyámat: sanyarú két hetet töltöttem ott és nem is vágyódtam soha vissza hozzájuk. A székelly uraságok ekkor még nem kényeztették el gyermekeiket és ha már valami hasznukat lehetett venni, föl is használták őket a hozzájuk illő munkára, künn a réten vagy a konyhában. A szénagyűjtésnél rendszeren az egész család dolgozott, nekem pedig gyakran kellett négy vagy hat lovat a rétre kivinni és reggeltől estig őrizni, szabadon eresztve azokat a réten és este megint összefűzve, hiba nélkül visszavinni. Ilyenkor a kis vászontarisznyában egy darab kenyér, szalonna, egy pár fej vöröshagyma és kis só volt az ebéd.

De mi volt ehhez képest az a sanyarúság, melyet tizenkét éves koromtól tizenöt éves koromig éltem át. 1822-ben, október havában azt a levelet írta nagyatyám Enyedre, hogy az öregsége miatt átadta a gazdaságát fiának, Gaál Miklósnak és többé tőle egy garast se várjak, elég nagy

vagyok már arra, hogy mint más szegény gyerek, a magam sorsán segítsek. Ez a fájdalmas hír vilámcsapásként hatott reám s mit volt mit tennem, én is folyamodtam a collegium rectorához, dr. Baricz Györgyhöz, egy ajándék czipóért, a mit akkor gratista czipónak hívtak. Ez egy gyermeknek elég volt egy napra és egész éven át mindennap adtak ilyen czipót Bethlen Gábor fejedelem alapítványából.

Édes atyám hírét vette nagyatyám határozatának és ambícióját sértette az, hogy fia szolga legyen, levelet írt tehát neki, hogy együttesen tartsanak el, ő is ad húsz forintot, nagyatyám is adjon ugyanannyit, így aztán negyven forintból, mely száz váltóforintnak felel meg, el lehet szerényen tartani egy tanítványt Nagy-Enyeden. Édes atyám meg is küldte az általa följajánlott sumrát, de nagyatyám egy garast sem küldött.

1823 elején, mikor betöltöttem tizenharmadik évemet, édes atyám meghalt, most már az ő támogatása is megszűnt. Így aztán a tanév vége felé a száraz collegiumi czipón kívül csak akkor ettem meleget, ha szereztem néhány garast egy-egy koszorú festésével, a miket tanulótársaim számára készítettem, hogy azokba verset írva, gratuláljanak szüleik nevenapjára. Ilyenkor vehettem egy-két garas ára pecsenyét a piaczi pecsenyész kofáktól. Volt egy idősebb, jószívű pecsenyész asszony, a kitől néha-néha vásároltam. Mikor egy krajczárom sem volt és én ott ögyeleg-

tem, hogy legalább egyik-másik ismerős pajtásomtól kérjek egy-két falat húst, látva az öreg asszony, hogy nehezen gyűröm le a száraz czipót, magához intett, elvette a czipómat, meghasította és egy kanál zsírt töltött bele, hogy jobban csúszson. És ezt többször is megismételte.

Ezen a nyáron a szünidőre nem mentem Háromszékre, mert nem volt hova haza mennem. Szegény édes anyám ugyan tiszta anyai szeretettel viseltetett irántam és sorsom miatti aggodalmas fájdalmában végtelen könnyeket hullatott értem, de gonosz anyósa még élt és minden falatot sajnált volna tőlem. Azután meg az enyedi diákok is mind kedveltek és sokfelé hívtak a szünnapokra. Mivelhogy már hét éves koromtól kezdve a szabad időmben legkedvesebb időtöltésem a rajzolgatás volt s a virágokat már ez időben meg lehetős csinnal festegettem, tanulótársaim növényeinek himző mintákat rajzolgattam s másféle képecskéket, úgy hogy szívesen látott vendég voltam. E nyáron tehát, a szép vidéket kedvelve, Balogh István barátommal Krakkóba mentem, a hol Balogh atyja a krakkói fiskális uradalom igazgatója volt. A ruháim bizony nem nagyon illettek ehhez a vendégeskedéshez. Még a Dálnokból hozott ruháim szerepeltek, a melyek a nagyatyám és nagybátyám elviselt ruháiból teltek ki: spenzer, ujjas mellény és magyar nadrág, mely nagyanyám gondosságából az ülepén kettős béléssel volt ellátva, hogy ha megvernek, ne fáj-

jon. Ha aztán ez a ruházatom a fenekén vagy a térdén megrongyolódott, a lábszárából vágtam le egy kis darabot, mert ez a csizmában lévén úgy sem látszott, — és úgy foltozgattam ki a nadrágom hiányait. Az ujjasom persze nem liferálta a maga foltját s így ennek a foltja bizony megtagadta az ujjassal való atyafiságát.

Ősszel, a mint visszatértem a collegiumba, újra megkezdődött a nyomorúság, nem lévén máshoz jussom, mint az ingyenlakáshoz és a collegiumi czipóhoz. A poésis tanítója ekkor Császár Zsigmond volt, a ki megsajnálta és kijelentette, hogy a szüleikhez járhatok ebédre és vacsorára s ezért Benkő *Transylvaniáját* kell másolnom. Négy hónapig tartott ez a jó mód, de nekem nagyobb szenvedélyem volt rajzolgatni, mint írni és mivelhogy a másolás nem elégítette ki, egyszerre csak azzal fogadott, hogy nos öcsém, nálunk kitelt a kosztod. Ezt bizony keserűen vettem tudomásul. Császár Zsigmond maga is rajzolgatott, s én, a ki addig arczképet a természet után nem próbáltam rajzolni, az ő biztatására belekezdtem. Császár Zsigmond volt az első modellem, de az arczképpel való kísérlet gyarlón ütött ki. A második arczképkísérlet, a mennyire emlékszem, Balogh István barátomé volt. Az iskolaév vége felé Vadas István, a ki az iskolában úrfiszámba ment, szülei nem éltek, vagyonos volt és gondnoka kezelte a jószágát, megszánt és maga mellé vett. Pár évvel idősebb volt nálam és fel-

sőbb osztályba is járt, de nagyon szeretett rajzolgatni. Az ebédjéből annyi maradt, hogy az inasával együtt én is jól lakhattam. A nyári szünidőre azután magával vitt Solymosra, mely a Maros partján áll s e festői helyen együtt rajzolgattunk s egymás műveit bírálgattuk. Nagy-Enyeden szokásban lévén, hogy a poésis hallgatói az év végén tartott vizsga alkalmával az auditoriumot virágokkal földiszítik, engem arra kértek föl, hogy az ott lakó Lélek nevű szobafestőnek a terem dekorálásában segítségére legyek. Lélekkel, a ki eredetileg a francia Lilleque névre hallgatott, kettesben megfestettük életnagyságban a kilencz múzsát, enyvesfestéssel, vastag nemezpapírra. A kulisszaalakra kivágott múzsákat azután léczekhez erősítettük és virágok közé állítottuk. Én örültem ennek a munkának, mert itt tanultam meg a nyers festékek neveit és az enyves festék kezelési módját.

Az 1824—25-iki iskolai évben Vadas István jóságából türhető volt a helyzetem és évközben gyakrabban próbálgattam egyik-másik tanulótársam arczképét megrajzolni, de legnehezebben az orrokkal boldogultam. Hegedüs Sámuel nagyenyedi tanár engedélye révén később a *Musée de Paris* című díszműben összegyűjtött párisi remekművek rézmetszeteit is szabad volt másolnom, mert ugyanekkor Hegedüs fiának nevelője: Vízi István is másolgatott e műből tussfestéssel. Az itt látott remekművek gyönyörű metszetei

nagy hatással voltak reám, mert egészen más fogalmat nyertem a rajzról, hiszen eddig Nagy-Enyeden mást sem láttam, mint a vándorló kép-
 árusoktól vásárolt *Tél, Tavasz, Nyár, Ősz*-féle
 mázolásokat. Azután Hegedüs maga is az ifjabb
 tanárok közül való volt, szélesebb látkörrel bíró,
 szelid, nagyon megnyerő modorú, áldott jószívű,
 nemeslelkű ember, a ki a művészetet nagyon
 szerette és nagyon melegen tudta az embert buz-
 dítani. Szívjóságát jellemzi, hogyha délfelé vagy
 este meglátott engem Vizi Istvánnál, mindig ott
 marasztott ebédre vagy vacsorára.

Ekkoriban történt, hogy gróf Bethlen Ferencz
 kitűzött húsz pengő forintot vagy ötven váltó-
 forintokat egy rajzolási versenydíjra. Engem is
 mindenki biztatott, hogy versenyezzek; Vizi is,
 meg én is a *Párisi Muzeumból* másoltunk, ő a
Szent család egyiptomi menekülését, én egy táj-
 képet, mindketten tussal. A bíráló bizottság úgy
 ítelt, hogy a díjat kétfelé osszák, Vizi kapjon
 harmincz forintot, én húsz forintot. Ez az ítélet
 azonban csak erkölcsi diadal volt reám nézve,
 mert az egész ötven forint összeget Vízinek adták
 át és én abból egy garast sem láttam.

Az 1825. év tavaszán ismerkedtem meg Telepy
 György és Udvarhelyi Miklós színészekkel, a kik
 László István tanulóársam szülei házában az
 udvarfelőli két szobát foglalták el. Udvarhelyinek
 szerepet másoltam s ezért ingyen jártam a szin-
 házba. Telepy színházi díszítményeket festett és

közbe-közbe spanyolfalat, enyves festékekkel, én szerettem nála időzni, hogy lássam az enyves festékek kezelését. Egyszer épen elkészült egy spanyolfallal, a melyre két tájképet festett és a képek alatt maradt helyet szépen megmárványozta, örült, hogy a mint megszárad, haza küldheti s kap érte tizenöt váltóforintot. Addig is, a míg ez a dolog megszárad, kimentem vele a kúthoz, hogy vizet töltsék a kezére s hogy megmossa az ecseteket. Ezalatt a kis fiacskája, a három éves Sándorka, elővett egy ecsetet az egyik festékes csuporból és az atyja márványozását alaposan kijavította. Képzeltető az atya dühe, mikor meglátta a kis genie munkáját. Szerencse, hogy ott voltam, én lettem a Sándorka védangyala s elhárítottam az atyja haragját. Később aztán ő maga is nevelt rajta.

1825 junius végén végeztem el a gymnasiumi tanulmányokat, hogy ősszel tógás diák legyek. Ekkor Vadas István is elhagyta az iskolát s így én sem mentem már hozzá nyaralni. De volt egy rokonom: Gaál Mihály, a ki Kis-Ludason Katona Zsigmond jószágának volt az igazgatója, a határ másik részét pedig Rosenfeld nevű szász földbirtokostól vette haszonbérbe, hogy egyedül legyen úr a faluban. Sokszor voltam nála szünidőkben, mert szívesen látott. A Rosenfeld-kastély bútorai közt föltűnt nekem egy olajban festett tájkép Neuhauser N. szebeni rajztanártól. Említettem ekkor Mihály bátyámnak, hogy szeretnék Neu-

hausernél tanulni, ha módom lenne hozzá. Ő azt felelte, beviszen engem Szebenbe, a mi költség lesz, azt előlegezi nekem, én aztán, mikor pénzem lesz, visszafizetem neki. Úgy is lett. Mihály bátyám bevitt Szebenbe, elmentünk Neuhauserhez és ő el is vállalt tanítványának egy óra tíz váltóforintért, délután 2 órától 4-ig, a mikor nála rajzolhattam. Tussal rajzoltatott és ezalatt lemásoltam vagy hat egész alakot Füger köre rajzolt műzsáiból. A tanítás nem sokat ért; mindössze egy-két vonást bele mázolt, mikor készen voltam, azután megdicsért. Sok órán otthon sem volt, csak betekintett. Én délelőttönként elmentem a báró Bruckenthal által alapított képtárba és ott memorisáltam a szép festményeket.

Katona Zsigmond kormányshéki tanácsosnak volt egy háza Nagy-Szebenben, a temető-utczában. A ház utczai része földszintes, az udvari rész egyik szárnya emeletes volt, a hol egy szobácskát tartottak fönn Katona udvari tisztjeinek, hogy ha Szebenbe mennek, ne kelljen a vendéglőre költekezni. Ide szállásolt be Gaál Mihály bátyám és az utczai részben lévő korcsmából rendelt a számomra reggelit, ebédet és vacsorát. Mindez került nyolcz pengőforintba, vagyis húsz váltóforintba, a miről Mihály bátyám tőlem írást vett és később, mikor 1835-ben meghalt, meg is találták ezt az írást a hagyatékában, mert én annak a kifizetéséről bizony megfeledeztem. Ennek a kölcsönnek a fedezete lett

volna ugyanis az a húsz forintos pályadíj, a mit én Vizivel együtt nyertem el, de a mint említettem, soha meg nem kaptam.

Mikor 1825-ben Nagy-Enyedre visszamentem és tógás deák lettem, reverendát kellett volna csináltatnom, de a reá való költséget honnan vegyem? Szerencsére szegény nagyanyám összedugdosott a párnája alatt lassanként tizenhat váltóforintot s ezt elküldvén nekem, így jutottam egy szegényes reverendához. Ekkor már az arczképeim is jobbak voltak és egy-egy képmásért egy váltó forintot is szívesen adtak. A koplalás azonban újra beköszöntött volna, ha Imecs László alsó-fejérmegyei főbíró azt az ajánlatot nem teszi, hogy a fiát kaligraphiában oktassam, a miért egész éven át kosztot: ebédet és vacsorát ad. Reggelire aztán megmaradt a collegiumi czipóm és hozzá az egykrajczáros virsli. Így hát a koplalás megszűnt, és hála a Mindenhatónak, lemaradt a napirendről.

Ez év őszén az úgy nevezett dislocatio alkalmával Makoldy Sámuellel kerültem egy szobába, a ki Brassóban megismerkedett volt Szabó János arczképfestővel, kit rendesen Szabó pictornak neveztek. Makoldy arra figyelmeztetett, hogy Szabó pictor crayonnal rajzolja az arczképeket, mert így tökéletesebbet alkothat, a hibákat ki lehet kenyérbéllel szedni s így a javítás lehetősége sokkal előnyösebbé teszi ezt a modort a tussrajzolásnál.

Ekkor crayonnal kezdtem rajzolni az arc képeket, de Nagy-Enyeden csak igen olcsó és nem eléggé fekete crayont lehetett kapni, így hát csak ezzel bajlódtam. A szünidőre is Imecsékkal mentem Diódra, a hol szorgalmasan arc képezgettem. Imecs főbíró igen jószívű, nemeslelkű és finom modorú úr volt, családja is, a két fölserdült leánya: Jozefa és Anna finom, nyájas kisasszonyok voltak, ugyannyira, hogy itt otthonosabban éreztem magam, mint Dálnokban, a nagyatyám házánál. Diódon a Miksa és Vas családokkal is közelebbi ismeretségbe jutottam, valamint Nagy-Enyeden is megismerkedtem azokkal a megyei előkelőségekkel, a kik megyegyűlések alkalmával a főbíró ebédjén megjelentek. Így aztán már mint szegény gyermek folyton az előkelőségek közt forogtam, a miből az az előnyöm volt más tanulótársaim fölött, hogy a nagy részben már kopasz, érett, tapasztalt és higgadt modorú urak közt forogva, iskolázottabb lettem s a collegiumon kívül levő társadalomban szükséges modort és magaviseletet is elsajátítottam.

Az 1826-ik év tavaszán baczkamadarasi Kiss József alispán Imecsnél ebédelvén, ebéd után hozzám jött és a fejemre téve kezét így szólt:

— No, sóczé, a nyári vacátióra jer hozzám. Egy billiárd szobát építtettem, fessél annak a fülkéibe valamit.

Festettem pedig e szoba három fülkéjébe, az elsőbe: egy alvó oroszánt, mely a Kiss család

ezimere volt s ez alá ezt a jelmondatot: «Nemo me impune lacessit.» A második fülkébe: a mennykő beüt egy megszenesedett tőkébe, a közélében pedig egy bölcs nyugodtan nézi, tudva azt, hogy a szenes tőke nem vet lángot. A harmadik fülkébe: sűrű nád tövében egy nyúl húzódik meg, fölötte egy sas repdes, de nem száll le. Ennek ez a magyarázata: a nád a constitutio, a sas a hatalom; a nád a nyulat megvédi, mert a sas nem ereszkedhetik le a nád közé, mivel onnan nem bír fölrepülni.

Kiss József, a ki nőtlen ember volt, elment fürdőzni néhány hétre, mikor haza jött egyik este, csak nekem adatott vacsorát, mert ő nem vacsorált. Oda jött hozzám s mialatt étkeztem, föl és alá sétált.

— No, sóczé — így szólt hozzám — hogy voltál a nyáron, volt-e jó kosztod?

En elmondtam neki, hogy a tisztartója, Rácz Áron elment reggel három órakor a gazdaságba és a szakácsné ilyenkor azzal állt elő, hogy nem adott neki pénzt reggelire. Az öreg úr tréfásan dorgálni kezdett:

— Hát székely gyerek vagy te? Hát olyan élhetetlen egy székely fiú, hogy nem tud magán segíteni?

En bizony bevallottam neki, hogy túljártam a szakácsné eszén. Azt mondtam a szakácsnénak, hogy a festék közé tejet kell keverni és ezért minden reggel egy fél kupa tejre van szükségem.

Az így szerzett tej felét megittam, a maradékát pedig a festékhez kevertem. Búcsúzáskor az alispán még húsz ezüst forintot ajándékozott nekem.

Az 1826—27-iki collegiumi év elején már megkezdtem az elefántcsontra való miniature vízfestést. Ekkor Adorjánné, a ki a deákok közül kosztosokat tartott, azt az ajánlatot tette, hogy fessek le a családját miniatureben és ennek a díjába járjak hozzá az egész iskolai évben ebédre és vacsorára. Ez olyan szép ajánlat volt, hogy még hálával is tartozom érte; évközben azután sorra lefestettem a család tagjait.

Ebben az évben festettem a még ma is meglevő *Quodlibetet*, melyen tussal festett másolatok láthatók a Kisfaludy Sándor regéinek, Kisfaludy Károly *Aurorájának* rajzairól s néhány jobb rézmetszetről, de lefestettem rá több tanárom arczképét emlékezetből és végül a saját arczképeimet is.

Ekkortájt valaki, már nem emlékszem, kicsoda, azt állította, hogy az nem nagy művészet, maga elé ültetni az embert s úgy lefesteni, az igazi művész csak megnézi az embert és emlékezetből festi le. Én sokat adtam erre a véleményre, pedig később beláttam, hogy már ahhoz is művészet kell, hogy valakit természet után lefessünk. De nagy hasznát vettem e megjegyzésnek, mert folytonosan abban gyakoroltam magamat, hogy az olyan arczot, a ki érdekelt, vagy épen kitünőbb

emberé volt, fejből fessek le s annak minden arcvonását szinte könyv nélkül megtanuljam. Így jutottak tanáraim is az emlékezet után a *Quodlibet*be.

Ennek az emlékezet után való festésnek azután olyan híre terjedt, akár csak a tatárjárásnak. Ennek örömére aztán mindjárt két pengő forintért készítettem a crayonnal megrajzolt arczképeket.

Az 1827. év tavaszán történt, hogy Katona Zsigmond főkormányzéki tanácsos Nagy-Enyeden keresztül utazván, meghált a collegium fogadójában. Magához hívatta vacsorára a tanárokat s a többek közt arról is kérdezősködött: van-e az ifjúságban hajlam a szép iránt, mutatkozik-e tehetség a zenére, a rajzra? Érdeklődött ez iránt, mint afféle széles látkörű, tudományos műveltségű ember, a ki több évet töltött a külföldi akadémiákon. Mikor a tanárok elmondták, hogy van itt egy ökölnyi nagyságú kis diák, a ki megnézi az embert és emlékezetből lerajzolja, azt mondta, hogy szeretné látni ezt a kis embert. Hegedüs Sámuel tanárom azonnal kihivatott a collegiumból és bemutatott a consiliarius úrnak, a ki nagyon szívélyesen fogadott és dicsérte hajlamomat. Buzdított, hogy ne engedjem magamat eltántorítani erről a pályáról, ha azt mondják is, hogy nálunk nem becsülik meg a művészt. Azzal biztatott, hogy ha itt nem tudnék is megélni, majd megélek a külföldön s ott is becsületére válhatok a magyar vérnek. Majdnem egy negyed óráig

beszélt velem Katona, a ki olyan magas ember volt, alig birtam a szemébe nézni, de azért jól megnéztem az arcát és igyekeztem minden vonását az agyamba vésni. Másnap aztán lerajzoltam s megmutattam Vizi Istvánnak, a ki azonnal referált Hegedüs tanárnak. Hegedüs értem küldött és kért, hogy mutassam meg a rajzot. Mikor látta, hogy a hasonlatosság félreismerhetetlen, fölszólított, ajándékozzam e rajzot neki. Én ezt nagyon szívesen megtettem, ő pedig másnap elküldte a rajzot Kolozsvárra, Katona Zsigmondnak. Katona egyik ebéd alkalmával, a mikor több vendége volt, az asztalnál bemutatta a képet, megkérdezve, hogy ismerik-e? Mindenki rögtön fölsírmerte és jónak is találta. Mikor aztán a consiliarius úr elmondta, hogy ezt egy ökölnyi kis diák rajzolta, a ki még csak egyszer látta s akkor is csak gyertyánál, mindenki csodálkozott rajta.

Véletlenül Gaál Mihály bátyám is ott volt és nevem hallatára fölszólalt, hogy ez a kis diák neki rokona. Katona erre azt mondta praefectusának Gaál Mihálynak: «No, annak a fiúnak a nyarat Nagy-Szebenben kell tölteni, ott van képtár is, ott tanulhat». Gaál Mihály rögtön megírta nekem, hogy «a consiliarius úr azt parancsolta, a nyarat Szebenben kell töltened, jere hozzám, én majd beviszlek oda». Arra persze nem is gondolt, hogy ez majd újabb pénzáldozatába kerül.

Ekközben Nagy-Enyeden markális-szék volt, vagyis megyegyűlés, melyre a diákok is eljártak,

de természetesen csak mint publikum. Én is elmentem és messze lévén az elnöklő főispántól: báró Kemény Simontól, csak kis egy csövíű látcsövemmel nézegettem az arczát. De jól szemügyre vettem s mikor haza mentem, őt is lerajzoltam. A rajzot megmutattam Hegedüs tanárnak, a ki ezt is elkérte tőlem, hogy adjam neki, de most se volt sürgősebb dolga, mint hogy e rajzot elvigye báró Kemény Simonnének.

Másnap, a mint ki akartam menni a collegium kapuján, szembe jön velem báró Kemény Domokos, a ki később az új magyar ministeriumban, úgy emlékszem, ministeri tanácsos volt. Én a kalapomat tiszteletteljesen levéve, akartam elkerülni mellette, de ő utamat állta e szavakkal: «Magához indultam, Barabás!» Azzal kivett egy levélborítékot és átadta, oly megjegyzéssel, hogy az édes anyja küldi. Ebben a borítékban tíz pengő forint volt, a minek én nagyon megörültem, mert épen egy rendbeli tisztességes ruhát rendeltem meg, hogy akárhol illendően megjelenhessek.

Ugyanezen időtájt élt Nagy-Enyeden egy híres szépségű, épen virágzó korában lévő kisasszony, Mutili Rózsi volt a neve, a ki özvegy édes anyjával és idősebb nővérével együtt divatüzlettartó volt. Ezzel a családdal én is megismerkedtem, gyakran látogatván meg házi asszonyukat, özvegy Szántónét. Többször el-elgondolkoztam azon, milyen nehéz föladat lehet egy ilyen szép arczot úgy lefesteni, hogy elég szép s hozzá még hasonló is

legyen. Megkértem hát Szántónét, eszközölje ki, hogy a kisasszony egypár vasárnap délután üljön nekem, mert lefesteném miniaturebe.

Az óhajtasom teljesült s én a leányt Szántónénál lefestettem, elefántsontra, miniatureben. Szép nagy, eleven kék szemei voltak, kis csinos orra, kis kerek szája, fehér, tiszta arczbőre, kellő gyöngé pirossággal és egészen fekete, dús hajzata, vékony fekete szemöldöke. Egy szóval eszményi szép feje volt, növése kifogástalan, ezenkívül okos, szelid kifejezése s a magaviselete is egészen kifogástalan. Természetesen az arczképét, mikor készen volt, neki ajándékoztam, semmi jogczímem sem lévén, hogy azt megtartsam. Különben is csak a tanulmányozás volt a czélom. De ő neki is sokkal finomabb tapintata volt, semhogy azt tőlem ingyen elfogadja, vagy hogy pénzt küldjön érte, hanem hat darab szépen himzett előinget ajándékozott érte, mely akkor divatos volt és nekem is kedvesebb, mint a fizetés. De értékesebb is volt, mint az arczképeim akkori díjazása. Ezt az arczképet főleg azért említem, mert a későbbi dolgokkal is kapcsolatban van.

Végre elérkezett a nyári szünidő, a mikor Kis-Ludasra kellett utaznom Gaál Mihályhoz, hogy onnan Szebenbe menjek. Nem lévén utiköltségem, egyik tanuló társammal gyalog indultunk útnak. A díszesebb ruháinkat batyuba kötöttük és az ócskába öltözve, csak úgy a vándorlegények módjára mendegéltünk. Késő este volt, mikor

Veresegyháza községhez értünk. Itt előbb haditanácsot tartottunk, hogy bemenjünk-e a községbe, ahol nagyon gonosz kutyak vannak, hiszen híres erről Veresegyháza! A helység előtt volt a temető, én azt ajánlottam, szálljunk meg itt, szép derült nyári este van, zápor vagy más egyéb nem fenyeget. Útitársam rá állt, így aztán bementünk a sirok közé, a collegiumi czipót és kis szalonnánkat elfogyasztván, batyunkat a fejünk alá tettük és hamar elaludtunk. Attól sem kellett félnünk, hogy az oláh éjjel bemerjen jönni a temetőbe és ellopja a batyunkat. Másnap korán reggel föl-szedtük a sátorfát és délre én már Ludason voltam, a hol Mihály bátyám mindjárt azzal fogadott, hogy «épen jókor jössz, mert a tiszttartó ebéd után megyen Szebenbe, te is mindjárt vele mehetsz».

Ebéd után vártam a nagybátyám rendelkezését, kérdeztem is, hogy hát Szebenben hogy-mint lesz velem? Bátyámat meglepte ez a kérdés, mert összehúzta a szemöldökét.

— Hát nincs pénzed? — kérdezte kurtán.

— Ha pénzem volna, magam is tudnám, mit tegyek, meg ezt a nagy utat se tettem volna meg gyalog. De én csakis azért jöttem ide, mert a consiliarius úr parancsolta. Ez a parancs pedig az én erszényemre semmiesetre sem vonatkozhatik.

Erre beszólította a tiszttartót és beszélt vele. Örömmel indultam útnak és Szebenben a consiliarius házában megszállva, kérdeztem a tiszt-

tartót, miképen rendelkezett a bátyám? Elmondta, hogy kosztot és szállást kapok.

— Hát a rajzszererekre és apróbb kiadásokra nem adott semmit?

— Semmit! — volt a válasz.

Kértem a tiszttartót, hogy legalább ő adjon két pengőt a rajzszererekre, egy pár ív velin-papírra, meg egy pár crayonra, mert e nélkül tétlenségre vagyok kárhoztatva s nincs értelme az itteni tartózkodásnak. És nekem mindössze nyolcz váltókrajczár van zsebemben.

De a tiszttartó is azt felelte, hogy nincsen nála pénz.

Arra gondoltam, hogy mindjárt valami alkalmatosságot keresek, a mivel Brassóba és onnan Dálnokba juthatnék, hiszen már úgyis öt éve nem láttam édes anyámat, a ki megírta volt, hogy most már hozzá szállhatok, mert hárpia anyósa már nem él, a mostoha apám pedig szívesen lát.

Reggelig megállapodtam e tervemben és azzal az üzenettel vettem búcsút a hazatérő tiszttartótól, hogy mondja meg a nagybátyámnak, ha tudtam volna, hogy így bánnak velem, eszemágában sem lett volna nála alkalmatlankodni.

Később megnyugosztalt az a gondolat, hogy hiszen élelmem, szállásom van s így még reá érek a tovább utazásra. Addig is legalább memori-ter tanulmányozom a Bruckenthal-féle képtárt. Eszembe jutott, hogy itt egy Bielz nevű egyén könyomdát állított s láttam is egy pár kőrajzot,

mely innen került ki. Elindultam tehát fölkeresni ezt a könyomdát.

És ime, előre láthatatlanok az Isten útai!

A mint ott nézegetem a rajzok nyomását, látom, hogy egy csinos bajuszú úr, egy köre megfordítva ír, majdnem olyan gyorsan, mint a rendes írással, de e mellett kaligraphicusan szabályos betűket ró a köre. Magyaros kinézése lévén, megkérdeztem, hogy magyar-e? Mikor igennel felelt, megörültem, mert törtem ugyan kissé a német nyelvet, de mégis jobban esett a magyar szó és egy bizalmasabban is mertem kikérdezni a könyomás alapeszméiről. Ez az úr Barra Gábor volt, a ki később Kolozsvárott a ref. collegiumnál kö- és könyvnyomdát állított föl. Bemutattam magamat, hogy enyedi diák vagyok és hogy mint rajzoló ember különösen érdeklődöm iránta. Minden kérdésemre szívesen adott fölvilágosítást s mikor aztán megértettem a könyomdászat alapelveit, mondtam, hogy magam is szeretnék valamit köre rajzolni. Barra szívesen följánlotta, hogy egy követ csiszoltat és szállásomra küldi. Egy negyediv papir nagyságú követ másnap el is küldött, a krétarajzhoz szemezve, s adott egy pár rúd lithographiai krétát is, megmagyarázva, miként kell a kövel elbánni s hogy mennyire óvni kell a zsírtól. Egy fejet rajzoltam rá, melyet le is nyomtatott s elég jól sikerült. Sajnálom, hogy nem tettem el, de a kezdő rajzaimra nem nagy súlyt fektettem. Barrának nagyon tetszett a dolog

és kérdezte, hogy próbáltam-e már természetéről arczképezni? Azt feleltem, hogy abból élek már Nagy-Enyeden. Erre fölkiért, hogy rajzoljam le őt is, a mire igen szívesen vállalkoztam. Megkérdezte, hogy világos-e a lakásom, mert neki csak egy kis udvari szobája van a nyomda közelében s a húsz forintnyi fizetéséből nem telik nagyobb szállásra. Nekem szép világos szobám volt s egyszerűen elmondtam neki azt is, mi módon hoztak és hagytak itt Szebenben és hogy nekem sem crayonom, sem papirom nincs, tehát hozzon magával, ha azt akarja, hogy lerajzoljam. A legközelebbi vasárnapon, a mikor reá ért, reggel beállított hozzám, egy nagy ív finom velin-papírral és két francia Couté-féle crayonnal. Vasárnap délelőtt a fejét elvégeztem, délután a ruhát s estére már magával is vitte a rajzot, de napközben persze együtt ebédeltünk s én az ő vendége voltam.

Az egész arczkép egy negyedív papírból és fél darab crayonból kitelt s így nekem három nagy negyedív papirom és másfél crayonom maradt, úgy hogy egyszerre gazdagnak éreztem magam. Másnap mindjárt el is mentem a képtárba, hogy ott tanulmányozni való képeket válasszak ki. Mikor este hazamentem, Barra azzal állított be, hogy özvegy Szentpáliné, egy előkelő földbirtokosné, a ki Szebenben a crème-hez tartozott, szívesen lát holnap ebédre, vele együtt megyünk oda, mert ő Szentpáliné Pepi leányát, egy föl-

serdült szép hajadont, a szépirásra tanítja. Másnap igen finom ebéd várt ott reánk, Szentpáliné kitüntető nyájassággal fogadott és ebéd után fölkért, hogy rajzoljam le a leányát, a kit azután két nap alatt, a mikor mindkétszer ebédre is ott fogtak, igen finoman lerajzoltam. Szentpáliné nagyon meg volt elégedve és szépen megköszönte a fáradságomat, másnap pedig Barra útján egy levélben tíz váltóforintot küldött.

Ilyen nem várt kedvező fordulat után épen nem volt okom elsietni Szebenből.

Másnap estefelé bekopogtat hozzám valaki. Én hangos «herein»-t kiáltok, a mire benyit egy elegáns úri ember, a ki azt mondja, hogy ő Barabás urat keresi.

— Én vagyok — mondom neki.

Meglepetést árult el az arcza. Láttam, hogy ő nem ilyen gyermek-embert keres, a mit bizonyított az is, hogy gyanúsan végig mért a szemével.

— Az úr rajzolta Szentpáli Pepit?

— Én!

Erre egyszerre megváltozott az arcza kifejezése és nagyon barátságosan mondta el, hogy a szász comesné Wachsmanné tiszteltet és szívesen lát holnap ebédre. Itt is az volt az eredmény, hogy lerajzoltam Wachsmann comes fölserdült leányát, Lottit. Itt háromszor ebédeltem, mindig előzetes meghívásra és itt is tíz váltóforint honoráriumot kaptam, e mellett az is nagy előnyömre szolgált, hogy sok előkelőséggel ismerkedtem meg, mert a

rajzolás ideje alatt egyre jöttek látogatók, a kiknek sorra bemutattak.

Alig készültem el itt a rajzzal, egy úr jött hozzám, hogy Benedikty provincialis comissáriusné szívesen lát holnap ebédre, a minek megint az lett a vége, hogy Benediktyt magát és a feleségét is lerajzoltam s így pár hét alatt negyven váltóforintom volt együtt s a vendégeskedéssel elkerültem azt is, hogy Gaál Mihály bátyám kontójára a korcsmában étkezzem.

A nyár vége közeledvén elhatároztam, hogy édes anyámat csakugyan fölkeresem. Augusztus közepe tájt hagytam el Szebent, olcsó alkalmatossággal, a Porumbáki szekeren, a ki terhet szállított, de azért nekem is elég jó ülőhelyet tudott csinálni. Dálnokban a falu közepén láttam szembejönni nagyatyámat. Megállítottam a szekeret és mindamellett, hogy ő már öt év óta végképen levette rólam a kezét, leszálltam s közeledtem hozzá, kezét csókolni. De ő nem ismert reám, a kezét hátra húzta és egészen zavarba jött. Én igen csinosan voltam öltözve s ő udvariasan kérdezte, hogy kihez van szerencséje?

— Én az unokája vagyok!

— Az én unokám? Barabás Miklós? — felelte meglepetve.

Öt év óta nőttem is, meg azután a magyar nadrág és a kis kurta derekú ujjas helyett már kabát és pantallo volt rajtam, így hát nem is csoda, ha meg nem ismert. De nehogy azt gon-

dolja, hogy nála alkalmatlankodom, mindjárt elmondtam, hogy az anyámhoz megyek. Bezzeg az édes anyámnak nem kellett elmondanom: ki vagyok? A mint meglátott, zokogva jött elém és könnyeivel áztatva össze-visszacsókolt. Mostoha atyám is szívesen fogadott, tudva azt, hogy semmit sem kérek tőle.

Két hét múlva, édes anyám keserű könnyeitől kísérve, tértem vissza Enyedre, a hol ezóta nagy hódításokat tett a Mutili Rózsi arczképe. Nagy-Enyeden állomásoztak ugyanis a vörös csákós József-huszárok és a sok huszártiszt, a grófok és bárók szívesen zsibongtak a híres szépségű divatárus leány körül. De Rózsi olyan ügyesen tudott minden ostromot elkerülni, hogy a legkajánabb irigység sem tudott jellemében foltot találni. Kifogástalan volt a magaviselete és jól is ment férjhez, egy vagyonos, jeles ügyvéd, Sipos vette feleségül, a kivel példás és boldog házasságot élt.

A huszártisztek a Mutili Rózsi képe után már ismerték a nevemet, mikor visszatértem, többen mindjárt lerajzoltatták magokat, sőt némelyeket miniatureben is festettem. Ekkor már a szebeni honorariumokhoz képest itt is tíz váltóforintért (vagyis négy pengőforintért) készítettem a krétarajzaimat, a miniaturt pedig öt pengőforintra taksáltam. A huszártisztek közül lerajzoltam gróf Wolkensteint, gróf Draskovicsot, Mukics alezredest és többeket. A tisztek közül Nagy Sándor hadnagyot még krakkói nyaralásomból ismertem

s ő különös rokonszenvével tüntetett ki. Később 1849-ben találkoztam vele, mikor az ő dandára a budai várat bevette. Ekkor is még szívesen emlékezett reám s ő adott ki számomra egy rendeletet, melyben megengedte, hogy a még nem egészen kész lánczhidon, melyen csak a honvédségnek volt szabad átjárni, kivételesen az én bútoros kocsim is átmehessen. Nagy Sándor ez eredeti kézírását Szilágyi Sándor öcsémnek ajándékoztam.

Az 1827-iki év szeptember havában tették le ünnepélyesen az enyedi új collegium alapkövét. Engem szólítottak föl, hogy a pergamen betűit megírjam, az emlékiratot az öreg Nemegyei tanár, a tanári kar seniora fogalmazta és tanártársai elismerték, hogy e szöveg valóságos cicerói latin-sággal volt fogalmazva. A rövidebb fogalmazványt Nagy Sámuel rézmetsző és félig-meddig szobrász metszette czinktáblába. Mindketten Miriszlón dolgoztunk, hogy a sok látogató ne zavarjon s minden reggel a collegium tisztartója adott lovat, hogy ne kelljen gyalogolnunk. Az emlékiratot magamnak is leírtam és az eredetit visszaadtam a rectornak. A magam példányára mindenik tanár nevét (a saját írásukat utánózva) tréfából oda írtam. Miután az alapkövet lezárták és falat raktak reá, az eredeti fogalmazvány elveszett, pedig szerették volna emlékül megtartani a collegium számára. Mikor megtudták, hogy nekem meg van a mása, elkérték tőlem, hogy le-

másolják, de soha vissza nem adták. A tanárok aláírásaik láttára csodálkozva kérdezték egymástól, hogy mikor irtuk mi ezt alá, hiszen csak a pergamentre irtuk a nevünket.

Ez időtájt már inkább voltam festész, mint diák. Folyton voltak megrendeléseim s báró Kemény Simonné másolatokat is készíttetett velem Szabó pictor után. Évközben Nemegyei görög és zsidó nyelvből tartott leczkéire is el kellett volna járnom, de én bizony sajnáltam az időt ezzel vesztegetni. Mikor aztán elérkezett az examen, a tanár fölszólít: «Domine Barabás, hadd lássuk, mit tud, tud-e valamit? Mert nem emlékszem, hogy az egész év alatt láttam volna». Némi várakozás után megint fölszólítva, azt felelik a tanulótársaim: «Nincs itt». — «No, feleli az öreg, ez legalább consequens ember, ha a leczkére nem járt, a vizsgálatra sem jött el.»

Minden ismerősöm, a huszártisztek is, a ki csak egy kicsit utazott, mind azt mondta: «Mit vesztegeti az úr az idejét az iskolában? Az úr már olyan jó arczképeket rajzol, a milyen sok akadémiába járt festőtől sem telik ki! Pap akar lenni, valahol egy kis faluban? Vagy 12—15 évig éhező honorarius cancellista?» S mivelhogy magam is csak a rajzolásban találtam örömet, teljesen megérlelődött bennem az a szándék, hogy kizárólag erre adom a fejemet. És elhatároztam, hogy a mint Enyeden kevesbedik a munka,

Szebenbe megyek, mert az ottani előkelő körökben úgyis kész piacgom van.

Egyik novemberi hideg reggelen, a barátaimmal átpuncsozott éjtszaka után, még az ágyban hevertem, mikor beállít hozzám Fóris, a Nemegyei tanár inasa és azt mondja, hogy a tanár úr szívesen lát ma ebédre. Vasárnap volt, szünetelő nap, de én mégis nagyon ostobán bámultam Fórisra, mert Nemegyei csak azokat szerette, a kik görögül tanultak nála. De Fóris háromszori kérdésem után sem tágitott, semmi félreértés, a tanár úr Barabást hivatja ebédre. Azt hittem, hogy ha Nemegyei a vizsgálaton nem tudott megismerni, talán ilyenformán akar ismerkedni velem. Délben beállítottam hozzá s természetesen be is mutatkoztam. A tanár úr nagyon szívesen fogadott, a legjobb borait, a legfinomabb gyümölcsöket rakta elém, a fekete kávénál maga töltött nekem pipát. Mondtam, hogy köszönöm, de nem élek vele és ekközben csak töprenkedtem, hogy hová lyukad ki ez az előzékenység, mely túlhaladja a tanár és a tanítvány közti viszonyt.

Fekete kávé után kiderült a dolog. Ő a nagy tudománya által szerzett érdemeiért nemességet kapott s mert két fia volt, azt kívánta, hogy szép lapidár irással pergamentre másoljam le a nemesi levelét, hogy ő azt hitelesíttesse s így mindkét fiának meglegyen a pergamentes nemesi levél. Természetesen nagyon szívesen teljesítettem ezt az óhaját s így esett meg azután, hogy ha a

tanítvány vizsgálata alkalmával nem nagyon hízalgő calculust tett is a nevem után, mikor egy év múlva elhagytam az iskolát és egyik barátommal a bizonyítványomat kivétettem, Barabás, a kaligraphus, a héber és görög nyelvből első emnens lett. De Nemegyei szellemének megnyugtatóására kijelenthetem, hogy én őt a görög és héber nyelvtudásommal soha nem compromittáltam.

Karácsony felé megjelent nálam özvegy Miskéné, született Fronius úrnő tisztartója, azzal az üzenettel, hogy ő nagysága szeretné lerajzoltatni családját, s ezért nekem diplomát küld, hogy a karácsonyi ünnepekre az ő legátusa legyek. De én eligérkeztem volt Zalathnára Barók bányaigazgatóhoz, a hol arczképekből reméltem jövedelmet. Azt üzentem hát Miskénének, hogy az ünnepekre már eligérkeztem, de a karácsonyi szünidő előtt eljöhetek egy hétre Kozslárdra. Hegedüs rector adott is engedélyt és Kozslárdon lerajzoltam Miskénét, atyját Froniust, a gyermekek nevelőjét Hitsch-et, a ki később Miskéné férje lett. Azután siettem vissza Enyedre, hogy onnan Barókékhöz mehessek. De Miskéné az elutazást tervszerűleg késleltette s én csak délben érkeztem meg Enyedre, a hol azzal fogadtak, hogy engem a Miskéné legátusának hirdettek ki és Barókék már reggel elutaztak nélkülem. Én szívesen belenyugodtam e helyzetbe, mert kellemes napokat töltöttem Kozslárdon. Harmadnap be is állított a

tisztartó, hogy jöjjenek ki vele Kozsládra, de tegyek egy pár prædicatiót is a zsebembe.

— Mosolygott-e a méltóságos asszony, mikor ezt üzenté? — kérdeztem a tisztartót.

— Nem, felelte a tisztartó, egészen komolyan mondta.

— No, akkor majd küldök mást magam helyett, olyant, a ki prédikálni is tud.

Vállalkozott volna helyettem akárhány, ilyen jó legatióba, de az átruházás joga fölött a rector döntött. Elmentem tehát Hegedüs Sámuelhez, a ki mosolyogva hallgatta végig az előadásomat, azután némi humorral vegyest capacitált, hogy milyen szép hivatás: erkölcsi tanítást tartani.

— Hiszen látja, én is prédikálok!

— No — mondom — most már épen nem prédikálok. Erdélyország első hitszónoka áll előttem, a ki olyan méltósággal tudja elmondani vallásos és költőileg szép tanait, mintha csak Krisztus szájából hallanák. Én meg úgy szólván gyermek vagyok, és a más által írt prædicatiót szajkó módjára bemagolva, olyan öreg urak és dámák előtt mondjam el, a kikkel egész nap tréfásan társalgok? Ezzel a komoly arczczal egészen nevetségessé lennék!

— No jól van, hát ne prédikáljon, — felelte mosolyogva Hegedüs. Én úgy is ott töltöm a karácsonyi ünnepeket Szent-Imrén gróf Bethlenéknél, a hol az első ünnepen Miskéné is ott lesz. A két falu csak egy jó ködobásnyira van egymáshoz.

Gróf Bethlen Imre pár nap mulva úgy is küld értem kocsit vagy szánt, ezt megüzenem s maga útra készen, elefántcsonttal, festékkel, rajzszerekkel ellátva hozzám jön s együtt utazunk Szent-Imrére. Ha pedig Miskéné karácsony másodnapján prédikatiót akar, majd átküldöm a gróf két legátusa közül valamelyiket.

Igy az én legatióm ügye el volt intézve s mi pár nap mulva szánra ültünk, melyet jó négy szürke röpitett Szent-Imre felé. Hegedüs tanáron kívül Barcsay Zsiga, én és Vízi István, a tanár fiának tanítója, az egyik diplomával ellátott legátus ült a szánon. Karácsony első napján át jött Miskéné is, Hegedüs prédikált és mint fölszentelt pap ő osztotta az úrvacsorát. Estefelé, mikor előhajtott a Miskéné kocsisa, én is előálltam, hogy átadjam Miskénének hivatalos legátusi iratomat, a mit rövidesen csak «conceptus»-nak neveztünk. A nagyobbik grófkisasszony meglátott, mosolyogva felém jön és kérdi, hogy mit akarok?

— Én a Miskéné legátusa vagyok és óhajtanám tudni, hogyan rendelkezik velem.

A kisasszony kikapta a conceptust a kezemből s befelé szaladt vele.

— Hogyisne, maga itt marad, maga hozzánk jött! — azzal eltűnt az ajtóban. Pár percz mulva hallom, hogy odabenn nevetnek, aztán ki jön a comtesse és így szól:

— Ugy-e mondtam, hogy itt marad. No csak menjen és mulasson az urakkal tovább.

Elmultak az ünnepek is, a nélkül, hogy prédikáltam volna és Miskéné mégis elküldte a rendes legátusi honorariumot. Hegedüs tanárom az ünnepek után visszament kíséretével együtt Enyedre, de én még egy hétig ott maradtam Szent-Imrén s lefestettem a két grófkisasszonyt miniaturban, azután Somogyi huszárhadnagyot, Rózának, az idősebb comtessenek vőlegényét és Barcsay Zsigát, a ki később a fiatalabbikat vette el. Somogyi pestmegyei birtokos volt, Lukács Móricznak rokona; első neje Bethlen Róza fiatalon halt el és ő később másodszor is megnősült.

1828-ban, újév után mentem vissza Enyedre. Ekkor közeledtek a félévi vizsgálatok, de én már inkább arczképfestő voltam, mint diák. A vizsgálatokat bevárjam-e? Hiszen úgyis elhanyagoltam a tanulmányaimat és föltétlenül a művészi pályára lépek. Ezért illőbbnek tartottam, ha meg sem jelenek a vizsgálatokon.

Időközben már 250 váltóforintot gyűjtöttem össze, ezzel a pénzzel a zsebemben, szalonruhával és fehérneművel tisztességesen fölszerelve, minden ingóságaimmal együtt, egy födeles kocsin, 1828. év január hó 5-én reggel útnak indultam Szebenbe. Épen a piacz közepén haladtunk át, mikor meghúzták a collegium nagy csengettyűjét, mely harangnak is szépen beillett. Ez adott jelt a diligentia megnyitására, a leczkére, meg a classisokba menetelre.

Azon érzelmeket, melyek e csengetyűszóra

szívemen és lelkemen átrezdültek, csak az avatottabb toll tudná leírni. Elválni örökre attól az intézettől, melyben hat és fél éves koromtól 18 éves koromig éltem, gyermekkori barátaim között! S ha volt is három sanyarú évem, de élveztem sok kellemes órát, melyek a nyomorúság leküzdése után bőven kárpótoltak. Ismertem úgy szólván a város színe-javát s majdnem minden háznál szívesen látott vendég voltam. Elválni most örökre mindettől! És mindentől, a mit tizenegy és fél év alatt megszoktam! . . . Úgy hangzott ez a csöngetyű, mintha vádiratot olvas-tak volna föl előttem, a miért nem megyek leczke-órára.

Ehhez járult még az az aggodalom, melyet a bizonytalan jövő miatt érzek. Kiséri-e majd siker a fáradságomat, kísér-e útamon védangyalom? Vagy földre sújt a balsors? Határozottan kitűzött utamat vidám, termékeny vidékeken át vezeti-e, vagy zordon, kopár és veszélyes tájakon? . . . Egyedül vagyok, magamra hagyatva, a legkisebb támasz, sőt jó tanácsok nélkül is.

Egymást váltották föl lelkemben a sötét és a reményteljes gondolatok. Igyekeztem magamat vigasztalni azzal, hogy ha a Mindenható első küzdelmeimben sem hagyott el, segítségemre lesz később is. Vigasztalódtam Kölcsey le szavaival:

«Ernyőt keress, ha készül borulni,
Szenvedj, ha nincsen hová vonulni,
Fordulhat a szél».

És legyőzte minden kételkedésemet az a tudat, hogy a sötét fellegek még sincsenek olyan közel, mert hiszen most nem nyolcz rézkrajczárral indulok Szebenbe, hanem 250 forinttal. És összehasonlítva a magam pályáját a másokéval, a jövőre való kilátásaimat sokkal vidámabbnak láttam. Szebenben kérdezősködve a mások sorsáról, olyannal is megismerkedtem, a ki már 12 éve szolgált fizetés nélkül, még mindig csak remélve, hogy pár év múlva fizetéshez jut, mely ekkor se lesz nagyobb 500 váltóforintnál! Hallottam, hogy Kolozsvárt a guberniumnál 12—14 év múlva érhető el a 600 váltóforintos fizetés és ehhez képest én az utolsó hat hónap alatt, jöllehet az édes anyámnál lerótt látogatás is három hetet vett igénybe, nemcsak hogy a magam tisztességes ruházatát megszereztem, de félre is tettem annyit, a mennyit egy kincstári hivatalnok 12—14 évi ingyen szolgálat után félévi fizetés fejében kap. Úgy találtam tehát, hogy az én pályám kezdete sokkal biztatóbb, mert azonnal keresetképes vagyok, nemcsak 12 év múlva, és mivelhogy én hazulról segélyt úgy sem kapnék, hivatalnoki pályára nem is léphetnék. No még maradt volna a pap, ügyvéd, gazdatiszt, de ezekhez se volt kedvem, csak a rajzolás nyújtott egyedül élvezetet. Sőt még a néhány czimkóros észrevételére is megvolt az a vigasztalásom, hogy tapasztalásom szerint engem jobban kitüntettek, mint a kezdő hivatalnokokat.

Szebenbe vasárnap délfelé érkeztem meg s egyenesen a régi szállásomra tértem be, a consiliarius úr házába, gondolva, hogy ebben az üres szállásban senki terhére nem leszek. Nem is zavart meg senki, Gaál Mihály bátyám se járt ott létem alatt Szebenben.

Délután néhány ismerősömet mentem fölkeresni s meglátok az utca szögletén egy nagy hirdetményt, a mely azt jelenti, hogy ma álarczos bál lesz a redoutban. Erre kíváncsi voltam, mert Enyeden tilos a diákoknak nyilvános bálba járni, mentek ugyan azért álarczban az éltesebb diákok közül egyesek, de én még nem mentem velök. Olvasván azt is a hirdetésen, hogy a bál este nyolcz órakor kezdődik, én komolyan vettem ezt a nyolcz órát, mint a hogy a színházban teszik, és pontban esti nyolcz órakor beállítottam a tánczterembe. Nagyot csodálkoztam, mikor senkit sem látok az ürességtől kongó teremben, csak két szolgát, a kik éppen a gyertyákat kezdték gyújtogatni.

Kérdézem, hogy mikor kezdődik a bál? Mert hiszen nyolcz órára jelentették.

Mosolyogva felelt az egyik, hogy igazam van, de a közönség csak kilencz óra felé gyülekezik. Később egyik mellékteremben az étkezőhelyre bukkantam és más dolgom sem lévén, megvacsoráltam.

Ezalatt összegyűlt a közönség, úgy hogy már most a mulatság érdekelni kezdett. Alig jártam

egy párszor körül a táncztermet, a hol már megkezdődött a táncz, egy borotvált képű, bajusztalan, elegáns úr közeledik felém s németül megszólít:

— Úgy-e, ha nem csalódom, arczképfestő az úr?

— Igen, — feleltem, most már meglehetősen törve a német nyelvet.

— Az úr rajzolta le Wachsmann Lottit?

— Én.

— Nos hát én is szeretném magamat lerajzoltatni, nevem Dandorf, Fähnrich. Lesz szíves e megbízatást elvállalni?

— Szívesen, hiszen ez a hivatásom.

Másnap a szállásán fölkerestem és lerajzoltam, azután még egy «Fähnrich» — zászlótartó — társát, egy Kovács nevűt is lerajzoltam.

Pár nap alatt megtudta az egész Szeben, hogy ott vagyok s pár hét alatt már egészen otthonosan éltem ebben a városban. Ha lerajzoltam valakit, látta nála húsz-harmincz másik ember, a kik mind megismerték így a nevemet. Többet kellett beszélnem németül, mint magyarul s minél többet fentem rajta a nyelvemet, annál jobban csúszott a német szó, a minek nagyon örültem, mert arra gondoltam, hogy ha Bécsbe megyek az akadémiaira, ott több hasznát veszem ennek a nyelvnek, mint akárminek.

Megismerkedtem Szebenben Benigni hadi kormányzósági titkár családjával s lerajzoltam ennek

két fiát, két leányát. Ezeknél minden héten zene quartette volt s részt vett e quartetteken Kirchner is, a ki az 50-es években Budapesten rendőrtanácsos volt s a ki nagyon szépen gordonkázott. Ennél a családnál szívesen látott vendég voltam, igen finom társalgást folytattak, a mi kellemesen érintett s mivelhogy magyarul egy sem tudott közülnök, nekem is csak németül kellett társalognom s ez nagyon is hasznomra vált.

A Bruckenthal által alapított jeles képtár és könyvtár fölügyelője Haas úr, a kit őt magát és a leányait is lerajzoltam, olyan szíves volt irántam, hogy ha reggel a képtárba akartam menni rajzolni, nekem adta át a kulcsokat s ő csak jóval később jött oda.

Szebenben, hat hónapi ott létem alatt, sok előkelőséget örökítettem meg, a többek közt gróf Nemes Jánosnét, báró Bruckenthal Józsefet, Mesmacher generalist és még számosakat. Erről a generálisról érdekes medvekalandot meséltek. Elment medvevadászatra a havasokra, de mikor közeledett a medve, nem merte bevárni és korábban rá lőtt. A lövés félre csúszott a medve bundájában s ekkor a generális ijedtében eldobta puskáját és szaladni kezdett. De a medve utól érte és megfogta. A generális mellé fölállított két oláh közül az egyik úgy elveszítette a lélekjelenlétét, hogy ő is eldobta a puskát, aztán oda szaladt, megfogta a medvét és hátra felé húzta. A másik oláh higgadtabb volt, de nem mert a

medvére löni, nehogy a három dulakodó közül a generálist vagy az oláhot löje le. Végre is oda-szaladt és a medve testére szorítva a puskája csövét, úgy lőtte le. A tábornok úr így aztán tūrhetően csekély sebekkel menekült meg a medve körmei közül, de a nadrágja nemcsak a medve mancsait, hanem az ijedtséget is megsínylette.

A Szebenben készült arczképek nagy részét vázlatban is megrajzoltam, mert még Szász Károly tanáromnál láttam azt egy alkalommal, hogy Szabó pictor, a ki nála szállt meg, azokat, a kiket lerajzolt, előbb darabosabban a vázlatkönyvébe örökítette meg s csak később rajzolta más papírra, csinosabban kidolgozva. Ezt a módszert azután én is utánóztam Szebenben, de később Kolozsvárt abba hagytam, mert láttam, hogy a másolásnál mindig veszít a hasonlatosság, de másrészt kárbaveszett fáradságnak is tartottam.

A szebeni független élet örömébe némi üröm is vegyült. A mint nagyapám Gaál István meghallotta, hogy én elhagytam az enyedi iskolát, mennydörgős levelet írt Szebenbe, hogy azonnal menjek vissza Enyedre és folytassam a tanulást. Ugyanez időtájt Szász Károly tanárom Szebenben járt, a sétányon találkoztunk s gondoltam, hogy megkérdem a véleményét. Ha ő mint tapasztalt és okos ember helyesli az eljárásomat, az nagy megnyugvásomra lesz. Szász tanár azt felelte, hogy ha az emter egy pályának, melyet kedvel, a

nehézebb részén már túlesett, sőt már sikert is arat rajta, nem lenne helyes azt új és ismeretlen pályával fölcserélni, a hol kétes a siker. Nagyon megköszöntem ezt a megnyugtató nyilatkozatát és a nagyapám levelét szépen félre tettem, mert hiszen úgy sem árthatott nekem. Még később Dálnokban is igyekezett lebeszélni, de ő nem ismerte a világot, mert soha Háromszékről ki nem mozdult. Fia Miklós, édes anyám testvére azonban szélesebb látkörrel bírt s velem tartott. Édes anyámat is mindig azzal nyugtatta meg, hogy az én helyemben ő se tenne másképen.

Szebenből hazatérőben Márkosfalván meglátogattam Barabás Izsákot, édes apám testvérbátyját. A mikor meglátott szóról-szóra így fogadott: «Az én fiamból sem lett semmi, azt hittem, belőled lesz valami». Ősszel Nagy-Enyedre mentem, a hol a collegiumban szálltam meg és báró Kemény Simonné adott többféle munkát. Csombordi báró Kemény Simon családjáról mindig tisztelettel kell megemlékeznem, mert e család viselkedése irányomban örökös hálára kötelez. Én ugyanis Enyedről, még diákkoromban is, gyakran jártam ki a közeli Maros-Szent-Királyra, a hol egy atyámfia lakott: Bartha László, református pap, a kinek a felesége nagynéném volt. Fölserdült leányai voltak, a fia pedig velem egykorú és tanulótársam. Szent-Királytól egy jó negyedóranyira van Csombord, a hol Réthy számtartó lakott, neki is volt két szép leánya, Eszter és

Karolina, a kik a Bartha-leányokkal sűrűn összejártak. Én is gyakran jártam át Csombordra s ha ilyenkor báró Keményné otthon volt, a számtartóéktól a kastélyba hivatott ebédre. Báró Kemény Simon legifjabb két gyermeke István és György volt. Ez valamivel fiatalabb mint én, István pedig már komolyabb természetű, de azért barátságos és jószívű. Őt a játék már nem mulattatta, az istállóban és a gazdaság körül forgolódott. György kedélyesebb és játékosabb volt, négy betanított kecskáját kocsiba fogva gyakran kocsikáztunk együtt a parkban és kecskékkal hordattuk a gyepet a kertésznek egy nagy zöld kanapéhoz, melyet a parkban a patak partján készített. Kemény István, ha jó kedvében volt, megtette azt a tréfát, hogy egy agár fülébe bele vonított, mire valamennyi kutya a földre ült és vonítani kezdett. Volt a kutyák közt egy szelidített farkas, melyet kölyökkorában fogták el s ez most a legjobb egyetértésben élt a kutyákkal. Egyszer, mikor a számtartóéknál ebédelünk, valami nehéz kezdi nyomni a vállamat, hátra nézek, hát látom a farkas nagy fejét. Szerencsémre a másik lábát az asztalra tette, mert máskülönben az asztal alá döntött volna. A farkas ekközben minden teke-tória nélkül elvette a tálból a marhahúst s azzal odébb állt. Én úgy megijedtem, hogy szólni se tudtam, de a többiek is szótlanul nézték ezt az illetlenséget, mert elfelejtettek neki délben enni adni s a farkas koma huszárosan requirált magá-

nak elegendő zsákmányt. Később hallottam, hogy csak őszig maradt a háznál s a mikor az első hó leesett, eltűnt s többé nem is látták. Visszatért farkastársai közé.

Az 1828-ik év őszén voltam utolszor Csombordban, a mikor lerajzoltam a bárónét is crayonnal. Ez alkalommal érdekes művészi vita támadt, melyben részt vett az egész család. Az ifjú bárók akkori nevelője Vajda Dániel, a ki később marosvásárhelyi tanár volt, azt állította, hogy a teljesen laikus ember ítél leghelyesebben a művészetben. Én azt mondtam, hogy ha az ilyen tanulatlan vagy műveletlen ember fölismer egy arczképet, ez annak a jele, hogy az az arczkép jó, de ha nem ismeri meg azt, a kit ábrázol, — ez még nem döntő. Erre báró Kemény Domokos beszólít egy oláht s azt kérdi a báróné fejkötős női arczképére mutatva: — Ki ez?

Az oláh csak mosolyog.

— No, mondd meg, ki ez? — biztatja őtet a báró.

— Domnu Kirisztosz! A Krisztus, — feleli az oláh.

Csombordot nem láttam többé, de emléke mindig kedves maradt.

1828. év őszén Enyedről Kolozsvárra mentem, a hová Horváth Lázár invitált, a kivel Szebenben ismerkedtem meg. Ő nagyon biztatott, hogy Kolozsvárt jó dolgom lesz. Petricsevich Horváth Lázár bemutatott édes atyjának Horváth Dániel-

nek, a ki szívesen fogadott. Kolozsvárt akkor divat volt az előkelő házaknál, hogy két-három vendégnek külön terítettek. Alig volt olyan előkelő ház, hogy ott egy-két guberniumi cancellista ingyen kosztot ne kapott volna. Horváth Dániel is ilyen nyílt házat tartott és meghívott állandó vendégének az asztalához. Székely Dániel, Székely Bertalannak az édes apja, a kit én még Enyedről ismertem s a kinek ekkor gróf Kun Gergelynél ingyen lakása volt, egy udvari szoba, meghívott, hogy jöjjenek hozzá, ne lakjam vendéglőben. Székely ekkor még fizetés nélküli cancellista volt s a szolgáját, egy oláh ifjút, a ki magyarul is tudott és a lyceumban tanult, viszonzásképen én fizettem. Székelynek kevés érzéke volt a rajzoláshoz s egyszer csak megszólít: — Hallja maga Barabás, én mondanék magának valamit, de olyan fejes, hogy úgy se veszi számításba a más szavát.

— Én figyelembe veszek minden okos beszédet, mert mindentudó nem vagyok.

— Hát ha nem hiszi, mérje meg cirkalommal, hogy minden arczképén a fej egyik oldala szélesebb, mint a másik.

Jót nevettem ezen a megjegyzésen, ő azonban haragudott.

— A mérték szempontjából igaza van, — mondom, — de művészi szempontból nagy badarságot állít. Mert a merőben szemben álló arcznak, a míg az egészen az arczélig elfordul, arányai

folyton változnak, úgy hogy az egyik fele az arcznak lassankint egészen eltűnik s a másik fele pedig teljes világításában tárul elénk.

Nehezen bírta megérteni ezt a magyarázatot s oly kevésre becsülte a művészetet, hogy folytonosan arra akart ösztönözni, álljak én is be gyakornoknak az országos építészeti hivatalba. Én erről persze hallani sem akartam.

— Hja barátocskám, mi egy pictor? — mondogatta gúnyosan.

— Hát mi egy tiszteletbeli gubernialis cancellista? — feleltem én neki.

Így éltünk mi szép egyetértésben. Ő nem kevesebb mint 15 évig volt honorarius, míg gróf Teleky József lett a kormányzó és ennek sógora gróf Degenfeld Ottó fizetéshez nem juttatta. (Milyen szeszélye a sorsnak, hogy épen az ő fiából: Székely Bertalanból a legelső magyar történelmi festők egyikét gyúrta.)

Kolozsvárott élt ebben az időben egy olasz festő, Gentiluomo nevezetű, a ki ének- és zongoratanítással is foglalkozott. Ezt láttam először olajfestékekkel dolgozni. Én eddig csak crayonnal rajzoltam, vagy miniatureben festettem, melynél a vízfestés a tussrajzoláshoz hasonlít. Gentiluomo a Bergai házában lakott, kinek fiával ismerős lévén, gyakran benéztünk az olasz festőhöz, s itt láttam, hogyan kell kezelni az olajfestéket. A legkevésbé azt tudtam elképzelni, hogyan kell az olajfestésben árnyalni. Itt láttam azt, hogy lehető-

leg minden színt a maga helyére kell tenni és még azon nedvesen összelágyítani. Láttam milyen sűrűnek kell lenni a festéknek, hogyan kell a színeket hólyagba kötni. Néha segítettem is neki festéket törni. Láttam, hogyan kell alapozni a vásznat, azt is hallottam tőle, hogy enyvvel bevont papírra is lehet olajban festeni. A festékek nevei a hólyagocskákra föl lévén írva, azokat leírtam s a színeket nyers állapotban a fűszerkereskedésben megvásároltam, Gentiluomo pedig megengedte azt is, hogy egy nála lévő üveg festéktörőn megtörjem. Az ő főszakmája a zene volt s így nem irigykedett reám, sőt minden kérdésemre szívesen adott egyenes feleletet és fölvilágosítást.

En először enyves papírra próbáltam meg a festést, először csak egy fejet szürkében, a másodikat pedig már színekkel. Azután vásznat alapoztam és a harmadik képemet erre festettem. A negyedik olajfestésű arczképet már pénzért készítettem el.

Az 1829. év kezdetét e tanulmányaim vették igénybe. A nyár elején a Torda-utczában egyszer csak a dálnoki rektorral akadtam össze. Már messziről megismerve örvendező arczczal üdvözöltem, de ő olyan meglepett képet vágott, mintha csak most látna először. Kérdezősködtem édes anyámról. Ő is kérdi, hogy mint vagyok, nem volt-e semmi bajom?

— Hála Istennek, mindig egészséges vagyok, nem voltam egyszer sem beteg.

— Hát más baja nem volt-e? — kérdi aggodalmas kifejezéssel.

— Miért? Talán rossz híremet költötték?

Nagy nehezen mégis csak előállt vele, hogy odahaza azt beszélik, bankót csináltam és be vagyok zárva. Azért is nézett reám olyan ijedten, mert nagyon meglepi, hogy szabadon és jókedvűen lát. Szegény édes anyám is mennyit sirat azóta! Mondtam neki, hogy csak nyugtassa meg az anyámat, hogy soha rólam ilyen hírt el ne higyen. Én nem szorultam reá a bankócsinálásra, de több eszem és becsületérzésem is van, sem-hogy a jövőmet könnyelműen kockára tegyem. Becsületesen keresem meg a magam kenyerét s már közel 500 pengőforintom van együtt, a mivel ősszel Bécsbe utazom, hogy ott az akadémiában tanuljak. Mert mégis csak bosszant az, hogy mindenki így kiált föl a műveim láttára: «Sok ez egy naturalistától!» Hát ha én jól rajzolok, nem mindegy-e az, az akadémián tanultam-e vagy a saját gyakorlatom útján?

A rektorral levelet küldtem anyámnak, de posta útján is megnyugtattam. Azután eltűnődtem azon, hogy ime, a művész küzdve küzd s mi érte a jutalom? Még bankóhamisítással gyanúsítják!

II.

(A megigért stipendium. — Mehemed Musztafa. — Gyulai Sámuel és Markó Károly. — A bécsi festészeti akadémián. — Kiss Bálint. — A gyolcsos tótok pénzt hoztak. — Az 1830-iki bécsi árvíz. — Beniczky Lajos és a gouache-festés. — A meg nem adott stipendium és Szábel Menyhért. — Utazás Bécsből Kolozsvárra kocsin. — Péterfi és a bárándi szállás. — Kolozsvári időzés. — A báró Weselényi és a gróf Rhédei-család vendégszeretete. — Más világ Szebenben! — A szerelmesek és a miniature-festészet. — Pórul járt kíváncsiak. — B. gróf ideáljai. — Utazás Bukarestbe. — Idyllek az oláh korcsmákban. — A Raimondi-család. — A bukaresti műterem. — Az oláh püspök magyar szavalata. — Jánku Philippesko. — Kisseleff kormányzónál. — Bál a bukaresti vigadóban. — Herczeg Bankrationné és az oláh aristocratia. — A török világ vége és az orosz befolyás Bukarestben. — Obedianu frakkot és cylindert rendelt. — Cantacuzeno és az új divatú bojárok. — Inas-affair. — Bukerián foga. — A bojárok étkezése és az oláh bankett. — Breton orvos óvatossága. — A kokonák fölsülése. — Bialoszkurszki kapitány. — Lakás-affair. — Visszatérés Bukarestből 700 arannyal. — Az édes viszontlátás és a határvám keserőségei.)

Az 1829-ik év nyarán Ugron István guberniumi titkár Székely Dániel útján azzal biztatott, hogy bécsi tanulmányútam elősegítésére aláírási ívet nyit és reméli, hogy így pár száz forintot gyűjt össze, melynek segítségével Bécsben könnyebben boldogulnék. Ez a kilátás fokozta bátorságomat,

mert arra gondoltam, hogy az első évben majd csak elég lesz a magam pénze, a második évi tanulmányozáshoz pedig az ígért stipendiumot használom föl.

Augusztus elején Szábel Menyhért fűszer- és galantéria kereskedőtől tanácsot kértem, hogy miként utazhatnám legczélszerűbben Bécsbe? Szábel erre így felelt: «Tudja mit, mondok magának valamit. Én Szent István-napjára úgy is Pestre megyek, ott töltök egy pár napot, onnan pedig szeptember elején Bécsbe utazom, ne is keressen más alkalmatosságot, elviszem én az urat Bécsbe. Az úr aztán lefesti az én fiamat, a ki most Bécsben van és ezzel quittek leszünk».

Úgy is történt. Több kolozsvári kereskedő jött föl Pestre Szent István-napjára, úgy hogy egész karavánná lettünk. Pestről neudorfi gyors előfogatokkal vitt Szábel Bécsbe, a hová szeptember első napjain érkeztünk meg.

Elutazásunkat megelőzőleg azonban még egy érdekes dolog történt. Az 1829. év nyarán ugyanis, az orosz-török háború alkalmával egy kis 200 főnyi török csapatot az oroszok Erdély szélére szorítottak, hol a mi határőrségünk az átlépett törököket lefegyverezte és Erdélyen átkísérte, hogy aztán újra visszamehessenek olyan török területre, a hol oroszok nem voltak. Ez a török csapat Kolozsváron ment át, a hol pár napi pihenőt tartott. Volt közöttök egy anatóliai születésű ezredes, igen szép férfiú, ennek arcza annyira megtetszett

gróf Bethlen Ferencznek, hogy fölszólított, rajzoljam le a számára. Csak néhány napot szándékozván még Kolozsvárott tölteni, egészen futólagos vázlatot készítettem a törökről, de ezt aláíratam vele török betűkkel s utána magam is ráírtam magyarul a nevét, mely hangzott e képen: Mehemed Musztafa. Ezt a rajzot magammal vittem Bécsbe s ott nagyobb alakban is megrajzoltam és Gyulai Sámuelnek, a ki az erdélyi udvari cancelláriánál szolgált, adtam át azzal a kéréssel, hogy ha valaki Bécsből Erdélybe megy, vinné el magával gróf Bethlennek. Gyulai ekkor a Józsefvárosban ugyanegy házban lakott Markó Károlylyal, a ki már hírneves festő volt. Gyulai maga is félig-meddig művészember volt, még Kolozsvárott Nagy Sámuel rézmetszőtől tanult szép írást s Bécsben Markóval is barátságban élt. Átadott rajzomat megmutatta Markónak, a ki azt az óhaját fejezte ki, hogy szeretne engemet megismerni. Gyulai örömmel vezetett hozzá és bemutatott.

Markó igen jólelkű, jószívű ember volt és az olajfestésben nagy gyakorlattal bírván a legszívesebben adott utasítást minden kérdésemre. Járt ekkortájt hozzá egy Schrotzberg nevű ismerőse is, a ki ott Gyulait és nejét lefestette, miközben Markó corrigálta a készülő arczképeket.

Ugyancsak Bécsben élt ekkor már két éve Vízi István, a ki az enyedi collegiumban Hegedüs tanár fiának volt a nevelője s azután a collegium megbízásából, ennek költségén Bécsben a könyv- és

könyomdászatot tanulta, hogy később Nagy-Enyeden typographiát és lithographiát állítson a collegium részére. Én tehát Bécsbe érkezésem után azonnal Vízit kerestem föl, hogy közelében vegyek ki szállást és a téli estéken együtt lehessünk. Vízi két év óta csak a politechnicumba járt, de mikor én közöltem vele, hogy én a festészeti akadémiába akarok belépni, ő sem akart hátramaradni. Én tudva azt, hogy ő természet, vagyis domború test után nem képes rajzolni, furcsának találtam becsvágását, de azért mit sem szóltam neki.

Igy aztán együtt állítottunk be Peter igazgatóhoz, a kinek ő tuss rajzokat, én meg crayon rajzokat mutattam be. Az igazgató mindkettőnk munkáját elég jónak találta, de úgy mond, túlságosan finomra babráltuk a rajzokat. Mindjárt utasított is bennünket, hogy menjünk át Gselhofer tanár osztályába és rajzoljunk ott egy-két fejet, de szélesebb modorban, hogy azután megítélhesse, mit tudunk?

Másnap reggel beállítottunk Gselhoferhez. Elmondtuk, hogy az igazgató küldött s engedje meg, hogy egy pár fejet rajzolhassunk nála.

— Kein Platz! — felelte a tanár kurtán és gorombán.

Ekkor a Vízi helyett én is kértem, kijelentve, hogy nekem csak egy délelőttre kellene a hely.

— Kein Platz! — rivalt reánk újra.

Erre én megfordultam s azt se mondva «befellegzett», ott hagytam a faképnél. Csakhamar Vízi

is utánam jött. Arra gondoltam, hogy tudok én nagy fejet széles modorban rajzolni Gselhofer nélkül is.

Időközben már láttam egy szépen öntött Vénus mellszobrot Bernhard festőnél, a kit báró Bánffy Lászlóné, született Wesselényi Polixena úrnő ajánló levelével látogattam meg. Elkértem ettől a festőtől a Venus szobrot, hogy adja kölcsön néhány napra. Szívesen adta s én haza vittem s két nap alatt kellőleg tanulmányozva, szélesen kezelve a crayont, teljes életnagyságában lerajzoltam.

Vízinek minderről nem szóltam semmit, hanem kezembe véve rajzomat és iskolai bizonyítványomat, beállítottam újra Peter igazgatóhoz s elkezdtem vele parlamentirozni.

— Wo ist Ihr Zeugniß? — kérdi ő, mire odádom a bizonyítványt, mely latinul írva ékesen igazolja, hogy én a görögből, zsidó nyelvből első eminens vagyok stb. Persze ő ebből egy szót sem értett.

— Das kann ich nicht brauchen, sondern von einer Akademie, oder Malerschule!

— Az nekem nincs, mert sehol se tanultam festeni, vagy rajzolni.

— Hát valami rajza nincs itt?

Erre aztán előszedtem a rajzomat is. Nézi, hosszasan és újra megszólít:

— Wo haben Sie gelernt? — Hol tanult? — kérdi tőlem.

— Sehol.

— Hát ezt ki rajzolta?

— Én, igazgató úr.

— Úgy? ... Micsoda szemtelen hazugság ez! Nem szoktam volt meg a szolgálai magaviseletet és én bizony szépen visszafeleseltem neki.

— Tisztelt igazgató úr, mi nem azért vagyunk itt, hogy abból vizsgáljunk, ki tud nagyobb gorbhaságot vágni a másik fejéhez.

Erre egészen kikelt a sodrából és roppant mérgesen rivalt rám:

— Wie können Sie das behaupten, dass Sie das gezeichnet haben!

— Be tudom bizonyítani öt tanuval, a kik látták, mikor rajzoltam. Én egy szabónál lakom, ez, a felesége és a három legénye bizonyíthatja. De különben is negyed napja itt jártam, ekkor az igazgató úr Gselhoferhez utasított, az meg gorbhán elküldött. Azért rajzoltam otthon ezt a dolgot.

— Itt nincs más bizonyíték, mint a mit az akadémián rajzol, — felelte az igazgató.

— Hát ha alkalmat nem adnak reá, hogyan bizonyíthassam be a tehetségemet?

Erre aztán kifogyott az argumentumaiból s egy zöld tafotából készült szemárnyalót tett föl s reám kiáltott:

— Kommen Sie mit!

Megindultunk. Ő elől, én utána. Elvezetett a harmadik terembe, hol az antik fejek voltak. Körülnéz, nincs egy üres hely sem, mert az első na-

pokban nem igen maradt ki senki. Körülnézi a nagy félkörben a rajzokat, meglát egy egészen gyenge rajzoló s rá rivall:

— Micsoda maszatolás ez! Marsch az elemi osztályba!

Sajnáltam szegényt, de nem tehettem róla:

— Itt a helye, azt a fejet rajzolhatja, a melyiket akarja, de szedje össze magát! — így szólt hozzám.

En illedelmesen, hogy a haragját csillapítsam, feleltem neki:

— Tudom a kötelességemet, igazgató úr. Azzal ott hagyott.

Nem számítva arra, hogy azonnal installálni fognak, semmit se hoztam magammal s így az iskolaszolgától vásároltam be a szükséges rajzszerkeket. A domborművek utáni rajz télen este öt órától nyolczig tartott s mivelhogy ekkor még csak fél hat volt, a hátralevő időt sem akartam elvesztegetni, számítva arra is, hogy az igazgató bizonyára hamarosan ellenőriz.

Azt majdnem mindenki tapasztalhatta, hogy ha egy magasabb osztályba új növendék áll be, a több év óta együtt tanulók mind őt figyelik, kíváncsiak reá: ki ez? mi ez? hol tanult? honnan jött? mit tud? Mikor tehát az igazgató eltávozott, mindenik kíváncsian kérdezősködött tőlem s valamennyien azt a választ kapták, hogy én seholsem tanultam a rajzolást. Észrevettem a kételkedő pofákat, a miért ilyen merész vagyok; észre vet-

tem, hogy mindegyik, a ki csak valamiféle okból fölkel, oda kukkantott a rajzomra, hadd lássa, miféle szörnyeteget fogok majd oda mázolni. S mikor aztán kezdett fejlődni a rajzom s látták, hogy bizony lesz abból valami, kegyesen biztattak: «Nu, es wird schon gehen». Én is oda pillantgattam egyik-másik rajzára és gondoltam, hogy úgy mint nekik, nekem is «wird gehen».

Harmadik este hátra pillantok, hát látom, hogy a másik teremben az igazgató valakivel beszélget. Tudtam, hogy most engem akar megtisztelni a látogatásával, azon kegyeletes szándékkal, hogy ha nem kielégítő a rajzom, hát kiteszi a szűrőmet. Csizmája nyikorgásából tisztán kivehettem, mikor a hátam mögött megállt, de a világért hátra nem néztem volna. Aztán oldalt, arczélben nézett meg, hogy valóban én vagyok-e? De még erre sem fordultam feléje, mert ignorálni akartam.

Ott állt vagy 8—10 perczig, nézve a rajzoláso-mat. Természetesen én is igyekeztem minél határozottabb vonásokat huzogatni, hogy lássa, mennyire értem a rajzolást és hogy nem más csinálja nekem a rajz javát. Végre megszólított: «Wie heissen Sie?»

Hátra néztem s aztán tiszteletteljesen fölálltam. Azt kérdezte, mióta vagyok az akadémiában? Erre a kérdésre, a történetek után, majdnem a képébe nevettem, de mégis illő komolysággal válaszoltam:

— Három nap óta.

— Ki adta önnek ezt a helyet?

— Ön személyesen, igazgató úr.

Megkérdezte azután, hogy be vagyok-e már írva? Hová való vagyok? Mi a vallásom? stb. Azután rá nézett a rajzomra és itt-ott rá mutatva figyelmeztetett, hogy kissé sötétebb legyen az árnyék. — Meglesz, ha majd egészen készen lesz — feleltem neki.

Így végződött, derűs napfénynyel, a várt vihar s én benn maradtam a felső osztályban. Vízi is később boldogult, egyik ismerőse révén, a ki jó barátja volt egy művésznak, ez megint jó barátja Gselhofernek s miután bemutatták Gselhofernek, ez tudott is neki helyet szorítani.

A rajzolás, vagy a festés antik minta vagy élő modell után télen este 5-től 8-ig, nyáron reggeli 6 órától 8-ig tartott és pedig azért, mert a felsőbb tanárok a nappalt más művészi működésre használták föl, a növendékek pedig nappal vagy otthon festettek arczképeket stb., vagy leczkéket adtak.

Mindjárt első nap, a mint szomszédaim megtudták, hogy magyar vagyok, a negyedik vagy ötödik szomszédomra figyelmeztettek, a ki nem volt más, mint Kiss Bálint, a ki már ötöd éves tanuló volt itt. Napról napra otthonosabban érezvén magamat az akadémiában, láttam, hogy senki sincs határozott helyhez kötve. Mint a nyáj a legelőn, ha egyik helyt lelegelte a füvet, tovább megy, úgy itt is, a ki lerajzolta az egyik tárgyat, más tárgy előtt keresett helyet, mert hiszen a

sok gyps alakot, különösen a nehéz életnagyágú alakokat nem lehetett mindenkinek a kénye-kedve szerint ide-oda vinni. Már a második hónapban a másik terembe mentem, hol egész alakok voltak. Itt először is egy Mercurt rajzoltam le. Mikor készen voltam vele, azt kérdik a társaim, hogy sok alakot rajzoltam-e? — Ez volt az első meztelen alak, a mit rajzoltam, — feleltem nekik. Hallottam, hogy pár lépéssel odébb azt pusmogják egymás közt: «Er lügt!» Mikor már több gyps alakot lerajzoltam, újra egy másik terembe mentem át, az élő modellhez. Eleinte ezekről is csak rajzokat készítettem, de mikor a napok hosszabbodtak és a modell a reggeli órákban állott, olajban kezdtem festeni tanulmányaimat. Korán keltem, hogy idejében ott legyek, rendesen már reggel négy órakor kiugrottam az ágyból s egy lezkeórát sem mulasztottam el. Azaz, hogy egy órára mégis későbbén érkeztem, a minek Kiss Bálint volt az oka. Kiss szomszédságában laktam ekkor s ő panaszkodott, hogy nem ébred föl idejekorán. Kért, hogy költsem föl, de mivelhogy távolabb lakott, mint én és még a kapust is nekem kellett fölcsengetnem, őt meg nagy nehezen kituszkolni az ágyából, én bizony többször nem vállalkoztam erre a műveletre. Nem is volt ő többször ott ennél a modellfestésnél; Kiss Bálintnál egyébként Krafft mester két eredeti tanulmányát is lemásoltam. Kiss ezekhez a képekhez Miklóssy nevű barátja révén jutott, a ki Bécsben szerb

kántor volt s maga is festett; Krafft tanítványa lévén, az ő közbenjárásával engedte át a mester Ossián és Sappho studiumait, hogy lemásoljuk.

Az 1829-dik év november közepén egy hordár keresett, azzal az üzenettel, hogy a Mariahilf egyik vendéglőjében kereskedők vannak, a kik velem beszélni óhajtanának. Este hét óra után kerestem föl őket, mert napközben bevásárolni jártak. A hordár bemutatott nekik és kisült rólok, hogy gyolcsos tótok, a kik igen barátságosan fogadtak s habár tótos kiejtéssel is, de elég jól beszéltek magyarul. Mindjárt Dálnokot kezdték emlegetni, kérdezve egyet-mást, azt is, hogyan hívják azt az urat, a patakon túl, a nagy galamb-búgós kapunál? Mikor látták, hogy mindenre helyesen felelek, e vallatás után mondták csak meg, hogy ők nekem pénzt hoztak, melyet édes anyám nyílt levelével együtt azonnal át is adtak, lévén e borítékban négy pengő forint. Arra kértek azután, irjam meg haza, hogy ők e pénzt becsülettel átadták, azonkívül még rám disputáltak egy kilónyi húsos, vékony szalonnát, ráadásul egy fél fehér magyar kenyeret; de az utóbbiból csak a másnap reggelire valót fogadtam el, nehogy nálam megszáradjon. Az elemózsiát egy élelmes tót fiúcska hozta utánam, a ki már tudta a járást Bécsben.

Ez évben olyan erős tél volt Bécsben, hogy azt hittem, pünkösdre is lesz még hó. De hirtelen meleg szél és meleg eső jött, mely a havat úgy

elolvasztotta, hogy este már bokáig érő vízben mentem a belvároson át haza. Mikor Vízivel vacsorálni mentünk, a vendéglőben már beszéltek, hogy a Lipótvárosban a rendőrség mind kiköltöztette a földszinti és pinczelakókat. Reggel a kávéházban hallottam a szomorú valót, hogy a mit senki még csak nem is sejtett, árvíz van. A Duna az egész Lipótvárost elöntötte s a rossau-i kaszárnnyából az egész huszárságot éjjeli fél kettőkor átköltöztették a Wiedenre. A víz már a kapun át kezdett befolyni, mikor az őr vészlővést tett s a huszárok lóra ülve eltakarodtak. Mire a kaput kinyitották, az őr már övig állt a vízben. Én reggeli után mindjárt a bástyára siettem s onnan néztem, hogy a pionnirok ladikokban evezve mentik azt, a kit lehet. Több mint 700 ember fult ez éjjelen a vízbe. Harmadnapra, mikor a víz leapadt, még magam is láttam a pincze-lakások betört ablakain át lenézve egy-egy lábat kimeredni az apadó, de újra befagyott vízből. Egyes favágók úgy menekültek meg, hogy a szekrény tetejére állva, fejszéjükkel áttörték a bolthajtást. No de ezek a borzalmas részletek nem tartoznak ide.

Kiss Bálinthoz betérve, vele együtt lementünk a Rosomovszky-hídhöz, mert ő ott lakott a Rosomovszky-palotával szemben. Itt kedvem kerekedett megörökíteni ezt a szomorú látványt és csináltam is egy vázlatot, enyves papírra. A Rosomovszky-hídről lenézve, látszott a dunai cana-

lis, melyen még állott a jég és odébb a Prater, egészen víz alatt, mint egy tenger, az úszó jég megvagdalta a vén fák kérget s így később is jelezte az áradás magasságát. Mindez 1830-ban, márczius elején történt.

A téli szállásommal nem voltam megelégedve, mert nem tekintve azt, hogy elég sötét udvari szoba volt, egy szabóműhelyen keresztül jutottam csak otthonomba és ott, a hol egész nap öthat ember dolgozik a szomszéd szobában, nem a legkivánatosabb az élet. Ezért a tavasszal a Rauchfangkehrergasséban vettem ki egy bútorozott szobát, mely észak felé, a kertekre nyílt és szép kilátást is élvezhettem. Azután meg itt a közelben nagyon jó és olcsó vendéglőre bukkantunk s együtt jártunk ide Kiss Bálinttal. Külön szobánk volt, a hová két asztal fért be, az egyiket mi magyarok foglaltuk el, öten-hatan, egy pár orvosnövendékkel, a kik debreczeni deákok voltak. Itt ismerkedtem meg egy magyar születésű, de magyarul nem tudó ifjúval, Beniczky Lajossal, a kit le is festettem. Ő maga a virág- és gyümölcsfestést tanulta tőlem, én meg ő tőle a fedő vízfestéssel való bánásmódot, az úgy nevezett gouache-festést tanultam meg.

Hogy mi mindent festettem ekkor, fölsorolni nem is érdemes, de arra emlékszem, hogy egyik nagyobb képemet a szabóm mentette meg az átfestéstől s e kép helyett egy ugyanakkora tiszta vásznat vásárolt. Egy másik képemet, melyen

én a berekben rajzolok, Vizi pedig egy fához támaszkodva áll, Vizi barátomnak ajándékoztam. Akadémiai társaim egy 105 éves elaggott invalidust kerítették mintának, mi egy-egy ezüst huszarsával raktuk össze a modell-pénzt s két napon átfestettük az öreget, a kinek az arcza tele volt ránczczal s szép öreg feje volt. Ezt a művemet később Kolozsvárott báró Jósika Miklós vette meg tőlem s az első műegyleti kiállításon tudtom és beleegyezésem nélkül ki is állította. (Valami Novák nevű mérnök egy lapban megbirálta s elég oktalannul Dennerrel hasonlította össze, pedig Dennert utánózni soha eszembe se jutott.) Csináltam ekkor több studiumot s arczképet is, ingyért vagy kisebb honoráriumért. Ha nem áltatom magam azokkal az ígérekkel, hogy stipendiumot kapok, egészen másként jártam volna el. Igyekeztem volna ismeretségeket kötni s kiállítani egy pár miniaturt, hogy ezek révén munkát kapjak s tovább föntart-hassam magam. Enders tanár megígérte, hogy ha télíg Bécsben maradok, december felé szerez leczkét, addig nem ígérheti, mert az uraságok nagy része ki fürdön, ki falun van, s nyáron át nem lakik Bécsben. De a sors másképen akarta. Mikor az iskolaév végén, julius vége felé, azt irtam Kolozsvárra Székely Dánielnek, hogy a pénzem fogyatékán van s jó lenne emlékeztetni Ugron István ő nagyságát az ígért stipendiumra, a felelet az volt, hogy Ugron nagyon sajnálja, de szándéka nem sikerült s csakis báró Jósika Mik-

lós adott erre a célra 20 forintot. (Az erdélyi aristocratia nem bírt vagy 200 forintot összeadni! Ehhez a művészet iránt érzett lelkesedéshez sem kell commentár.) Székely még azt is írta, hogy gróf Rhédey Ádám applacidált nekem 100 váltóforintot, vagyis 40 pengőt, jó lenne, ha ezért szép kérő levelet intéznék hozzá. Azt válaszoltam Székelynek, hogy ha elküldik, a mit a gróf applacidált, majd irok egy szép köszönő levelet, de kérni senkitől se kérek, ha a gróf akar segíteni, úgylis tudja, hogy szegény vagyok, én az adományát vissza nem utasítom. Ezt az egész dolgot úgy látszik csak Székely gondolta ki, mert ha a gróf applacidálta volna az összeget, bizonyára el is küldik.

A stipendiumhoz fűzött reményeim tehát füstbe mentek, írtam ezért Gyergyai Ferencznek, hogy küldjön kölcsön vagy 100 váltóforintot. Ő küldött is s én csak később Kolozsvárott tudtam meg, hogy neki sem volt s hamarjában Udvarhelyi Miklóstól kérte kölcsön.

A pár forintnyi adósságomat kifizetvén, fölkerestem azt a vendégfogadót, a hová Szábel szokott ez idő tájt szállani. Nagy öröömre épen Bécsben is találtam. Szábel igen szívesen fogadott s elmondtam neki, hogy két nagy kérésem van, az első az, hogy vigyen le Kolozsvárra, a második az, hogy előlegezzon pár forintot.

— Mennyi kell? — kérdi tőlem.

— Kétféle számadásom volna, a szerint, a mint

a pénzből telik. Ha egészen rendbe akarnék jönni, teljesen fölszerelni magam festékekkel, ecsettel, aquarell-papírral, olajos vásznakkal és egy pár kerettel, hogy a képeim többet mutassanak, akkor 200 pengő forint kellene, de mivel tudom, hogy azért jön Bécsbe, hogy itt bevásároljon és esetleg nem nélkülözhet ennyit, elég lesz 50 pengőforint is és majd Kolozsvárról rendelem meg a kívánt festőszereket.

Szábel elővette a tárczáját és ki számlált belőle 200 pengőforintot. Kértem, hogy adjon papirost és tollat, mert írást adok róla.

— Minek az? — felelte ő mosolyogva, — az úr becsületes ember, ha él, úgy is tudom, hogy megfizeti, ha meghal, akkor pedig írás mellett is csak a nagy harang fizetné meg. — Ime, egy Erdélyben lenézett örmény kereskedőtől milyen szép és nemes vonás ez! A hálaérzetem nem engedi meg, hogy ezt elhallgassam.

Bevásárolván a szükséges dolgokat, Szábellel útra keltünk. Pestig csak kettesben utaztunk, de innen Kolozsvárra már mások is csatlakoztak hozzánk többnyire kolozsvári kereskedők, köztök egy Nuriesán nevű. Velünk volt Péterfi Albert is, a kit Nagy-Enyedre hívtak meg tanárnak. Mi három kocsival mentünk. Mikor aztán Báráandra értünk s az ottani vendéglőben csak két vendégszoba lévén, azon tanakodtunk, hányan férünk el e két szobában, egyszerre csak ostorcsattogás hallik és még két hirtő robog az udvarra, csupa hölgygyel

tele. Világos dolog, hogy mi már most mind a szénapadláson hálunk meg, mert a két szobát a hölgyeknek engedték át. De Péterfi int, hogy jöjjék vele. Mikor a többiektől megszöktünk, így szól hozzám:

— Jöjjön csak, majd csinálók én kettőnknek szállást. Az itteni rector nekem tanítványom volt Debreczenben, elhelyez az minket.

Az iskolához érve már sötét este lett s csak egy báránybőr sipkás paraszt gyereket találtunk ott. Péterfi kérdi tőle, hogy a kántor otthon van-e? — Nincs, feleli a gyerek, mert leánykérőbe ment.

— Szaladj, hívjad haza és mondd meg, hogy Péterfi Albert tanár van itt.

Hamarosan jön ám a kántor, de erősen tántorogva és sokkal jobban demonstrálva azt, milyen a görbe vonal, mint azt, hogy milyen az egyenes.

Mikor Péterfi elmondja neki, hogy mi hozzája jöttünk meghálásra és vacsorára, vakarja a fejét és így szól:

— Szegény vagyok én, mint a templom egere, nincs sem ágyneműm, sem vacsorára valóm, de azért segítünk a dolgon. Menjünk a biróhoz, van annál vendégszoba és jó ágyak a vármegyei tiszturak számára.

El is tántorgott velünk a biróig és minekutána biró uram jóindulataiba ajánlott, alázatosan engedelmet kért, hogy visszatérhessen vőfélyi tisztének a további teljesítésére. Nekünk nem lévén rá továbbra szükségünk, ezt az engedélyt kegye-

sen megadtuk. A bíró úr, mint Göttingából érkezett kálvinista tanárokat nagyon szívesen fogadott bennünket, jó paprikás csirkét adott vacsorára és puha ágyat. Mikorra pitymallott, már készült a kávé is, hogy korán útra kelhessünk. Én persze nem vallottam be pictorságomat, mert mint pictornak mindjárt leszállt volna az értékem a tanár mellett. Reggel megköszönve a szívességet, visszatértünk úti társainkhoz, a kik épen a kútnál mosakodtak.

Kolozsvára érkezve sürgős szükségem volt úri ruházatra, mert Bécsben bizony a ruhára nem költöttem, itt meg az előkelő házakhoz voltam bejáratos. Elmegyek hát Dobraihoz, a ki az első szabó volt Kolozsvárt. Mondom, hogy nekem ruha kellene. — Csak tessék parancsolni! — De pénzem nincs ám és sok ruha kellene, — felelem neki. — Kérem, csak tessék parancsolni, — válaszolja ő udvariasan. Így aztán őszi-, téli- és szalon-ruhát szabattam 200 forintért.

Kolozsvárt megint Székely Dánielhez szálltam, a kinek két szobája volt s a szolgát, meg a tüzelő fát én fizettem, hogy osztozzunk a költségen. E világos szobákban jól lehetett festeni, de hogy kiket festettem, azt nem is tudnám felsorolni. Ekkor már egy könyvet kezdtem vezetni, melybe minden képet, a mit a bécsi akadémiáról történt távozásom után festettem, egyenkint följegyeztem. A nagyobb képeimet a Wesselényi-háznál festettem, a hol egy nagy terem állt rendelkezésemre.

Báró Bánffy Lászlóné, született Wesselényi Polixena (később Pagetné) fölszólított, hogy adjak neki rajz- és festési leczkéket s így néha egész napon át a Wesselényi-házban dolgoztam. Az öreg báró Wesselényi Józsefné, a kinek még négy eladó leánya volt, nyílt házat és fényes asztalt tartott s engem is fölszólított, legyek mindennapos vendége.

De gróf Rhédey Ádámnál is leczkét adtam minden másodnap s a gróf is meghívott asztalához mindennapos vendégnek. Én tehát úgy osztottam be az ebédet, a hogy a körülmények megengedték. Ha ugyanis ebéd előtt többet akartam dolgozni, akkor báró Wesselényinéhez mentem, mert ott négy óráig sem késtem el, olyan hosszan tartott az ebéd, ha pedig délután is festeni akartam, akkor bementem gróf Rhédeyhez s úgy kellett igyekeznem, hogy egy óra előtt okvetlenül ott legyek. Mert a gróf olyan pedáns pontossággal ebédelt, hogy pontban egy órakor indult az ebédlőbe s ekkorra már a kitálalt levesnek ott kellett állani az asztalon. Itt gyorsan hordták föl az ételeket és fél kettőre már készen is voltunk, a gróf fölállt, meghajtotta magát vendégei előtt és ment a szobájába. De nem követelte, sőt nem is akarta, hogy valaki kövesse, mert ekkor egymagában szeretett időzni.

Így telt el a tél, meglehetősen egyformaságban, nappal festettem, este látogatásokat tettem. Néha máshova is meghívtak egy-egy ebédre, így például a cancellárnéhoz, gróf Lázárnéhoz, sőt egypárszor

a kormányzó, báró Jósika is megvendégelt. Egyszer ebédközben a kegyelmes báróné különösen ki akart vallatni, hogy két leánykája arczképét báró Bánffy Lászlóné maga festette-e, vagy e képek nagy részét én festettem? Azt feleltem, hogy csak pár vonást húztam bele.

— Igen, — szólt közbe Malom secretarius, — az olasz ezt úgy fejezné ki, hogy ön adta meg e képeknek az ultimo manot.

A kolozsvári aristocratia tavasszal falura vagy fürdőre széled el s így én jónak láttam nyárára Szebenbe menni. 1831 május 8-án indultam Szebenbe, a hol először is Benigni családját akartam fölkeresni. De két és fél év alatt, a mióta itt jártam, roppant változás történt. A Benigni-családot mintha a szél fújta volna szét; ismerőseim közül többen meghaltak, mások elköltöztek Szebenből, egyik-másik megházasodott s már a fiacskáját vezetve jött velem szembe, a hivatalnokokat át-helyezték, szóval alig a felét találtam régi ismerőseimnek, a kik közül Kenderessy Ferencz mindjárt meg is hívott, járjak hozzá ebédre, a miért én lefestettem a két gyermekét egész alakban, olajfestékkal. Az öreg Neuhauser is fölkért, hogy fessek le s egy pár könyvet adott emlékül. Gróf Bethlen Ferencz azzal bízott meg, hogy Rákóczy arczképét, Kupeczky után, másoljam le a Bruckenthal-féle képtárban.

Szebenbe érkezésem után, néhány héttel Dobrai szabótól, a kinek még 40 forintjával tartoztam,

keserves levelet kaptam, melyben írja, hogy egyik leánya Szebenben van a nevelőintézetben s itt leányaért pár héttel ezelőtt 40 forint fizetni valója lévén, azt egy Szebenbe utazó gubernialis cancelistától elküldte. De ez elköltötte a pénzt, mitsem fizetvén a nevelőintézetben. Így ő most a legnagyobb zavarban van; mert az uraságok falun vannak, tőlök pénzt nem tud behajtani, ezért engem kér, égre-földre, legyen szíves a 40 forintot Szebenben, a nevelőintézetnél minél előbb kifizetni, mert nagyon szégyenli e késedelmét. Még azt is hozzátette a leveléhez, hogy ha én most nem nélkülözhetném a kérdéses summát, ő azt legfőlebb két hét alatt nekem megküldi. Én e levél vétele után azonnal mentem a nevelőintézetbe és kifizettem a 40 forintot, nyugtát véve róla, melyet neki forduló postával ajánlott levélben elküldtem, hogy mielőbb megnyugtassam; egyúttal megírva azt is, hogy ez összeggel adósságomat törlesztettem. Dobrai később egy levélben oly melegen köszönte meg ezt az eljárásomat, mintha az összeget ajándékba adtam volna neki.

Szebenben ez alatt számos újabb ismeretséget kötöttem. Volt ott egy Meinung nevű gyalogos kapitány, a ki mint dilettáns csinosan festett, ő hozta el egyízben hozzám gróf Nemes Zsuzsánát. Régebbi ismerőseim, meg az újabbak is, mind nagy elismeréssel említették azóta tett haladásomat a festészetben. Megismerkedtem itt egy pár bukaresti bojárral is (a kiket Erdélyben boéroknak

hívtak).* A nyár folyamán pedig Raimondi gyógyszerész, a neje és két leánya járt nálam. Raimondi olasz volt, a felesége brassói szász leány, de ez a család is Bukarestben lakott. Ezek mind nagyon rábeszéltek, de kivált a bojárok, hogy jöjjek Bukarestbe, mert ott szépen kereshetek. A bojárok különösen nagyon biztattak, hogy ismerőseiknek ajánlani fognak; kezdtem is érlelni azt az eszmét, hogy a télire Bukarestbe megyek, mert nyáron azok is mind a fürdőkbe futnak szét.

Ez időkből a fényképészet még nem létezvén, a miniature festészetet foglalták le a szerelmesek, különösen a titkos szerelmesek, ideáljaik ábrázolására. Ez a festészeti ág tehát jól jövedelmezett, de a szerelmesekre nézve veszedelemmel járt az, hogy ha a képet nem jól őrizték és valaki meglátta náluk, nehéz volt a képek eredetét indokolni, mert bajos lett volna elhíttetni, hogy a festett kép birtokába nem az eredeti személyiség tudtával és beleegyezésével jutott az illető. Most a fényképészet segít rajtok, de egyúttal majdnem meg is semmisítette a miniature-festést. Én még 1847-ben megjövendöltem ezt a fordulatot, a mi 1852-ben, mikor Archer a collodiumot föltalálta, teljesült is. Mivelhogy e találmány útján a fénykép bármilyen számban sokszorosítható, az ideálja képét bárki gyanútlanul megszerezheti. De akkor

* Barabás a bojárokat naplójában következetesen «bujár»-oknak nevezi.

a művésznek erkölcsi kötelessége volt a hallgatás. Sőt sokszor nehéz helyzetbe jutott némely követelő emberrel szemben. Például egy hölgy képét a vőlegénye vagy családja számára festettem, azután jött hozzám egy úr, a ki követelte, hogy az illető kisasszony képét az ő számára titokban lemásoljam. Én megtagadtam, hogy az illető tudta és beleegyezése nélkül ezt megtegyem. Haragosan kérdezte, hogy kinek és minek nézem őt? «Megbocsájt, feleltem neki, hogy halandó embernek tartom önt is, a ki ha meghalna és hagyatékában megtalálnák egy férjes nő arczképét, ennek következményei kiszámíthatatlanok. Ha az illető tudta nélkül festettem le az arczképet, engem terhel érte a felelősség, de ha ő beleegyezik, a felelősség reá hárul.» Sok baj volt a kíváncsiakkal is, a kik közt akárhány fürkésző akadt. A titkos képek festésénél az ajtót zárva kellett tartanom, hogy a mikor ajtómon csöngetnek, a titkos képet hamar az asztalfiókba tegyem és egy másik képet vegyek elő, melyre ráfoghatom, hogy most épen ezen dolgozom.

De az ilyen kíváncsiak igen könnyen pórul is jártak. Egyik szombaton aláfestettem egy fejet olajfestéssel, ekközben más dolgom akadt, úgy hogy a kép háttérét csak vasárnap délelőtt festettem be sötétbarnával, azután, hogy a por be ne lepje, meg hogy kezdetleges állapotában ne bírálgassák, a falhoz támasztottam.

Nemsokára ezután két asszonyság két kisasz-

szonynyal, egy dandy hivatalnok kíséretében állított be hozzám. Az ifjú úron fehér mellény és fehér pantallo, világos sárga keztyű, szóval igazi vasárnapi gála. A míg ő nagyban tereferélt a leányokkal, én az asszonyokkal beszélgettem. Egyszerre csak hangos sikoltást hallok, hirtelen megfordulok és látom, hogy a két kisasszony az ifjú úrra bámul, a kinek az előinge, mellénye és nadrágja tele van kenve barna festékekkel. Mindjárt tudtam, hogy a képhez nyult. Mondom, hadd lássam a jobb kezét. Lám, a sárga keztyű tenyere is egészen barna festékes, a kép vásznán pedig ott maradt mind a négy ujj helye, a mint bele markolt, a helyett, hogy a vászon vakkeretét fogta volna meg. Az inasom nem lévén honn, meg kellett várnia, a míg vissza jön s átadva szobája és szekrénye kulcsait, másik ruhát hozatott el vele. Azt pedig bizonyára megtanulta, hogy a festőnél nem jó a képeket megforgatni.

Egyszer Magyar-Igenben történt, hogy egy falusi úri ember nézegette a festékes ládámat, mely mellettem a széken volt. Közben beszélgettünk és én szorgalmasan festettem. Később rátekintek, hát látom, hogy a kék nadrágjának jobb fele majdnem térdig tele van fehér festékekkel. Én is, meg ő is nagyot néztünk. Kérdem, hogy hát mi történt? Ő elmondja, hogy látva a festékes hólyagokat, a mik olyan jó puhák, egyet a kezébe vett. Akkor még nem tubusokban tartottuk az olajfestéket (ezt csak később találta ki Vernet

Horace), hanem hólyagokba kötöttük. Ő nem értette, hogy mi ez, de a legnagyobbat, (melyben a fehér festék volt) s a mely az ő kíváncsiságát legjobban ingerelte, a kezébe vette s érezvén, hogy lágy megnyomogatta. Azt persze nem is gyanította, hogy a hólyag alul, a hol a festéket kinyomják belőle, át van lyukasztva. Szépen tele nyomta tehát a markát fehér festékkal s a nélkül, hogy ezt észre vette volna, a kezét nadrágja hasítékába dugta. Azután sétálgatva, pipálva, beszélgetve, jól bele dörzsölte a zsinórok és sujtások közé a festéket. Már most csak úgy segíthettünk a baján, hogy nadrágját levetette és hamarosan szappannal kimosták de ; a sujtásokat és zsinórokat egészen le kellett fejteni, mert ezek alól kefével se lehetett kidörzsölni a fehér színt.

Az meg Pesten történt 1842-ben, hogy gróf B., a ki agglegény volt, némi időközökben lefestette velem egyenként a kedvesét. Egyszer azt mondja nekem, valami eszméje támadt: ez aquarelleket szeretné keretbe foglalni s a mostani kedvesének képe alá a «jelen» szót, az előbbi arczképe alá pedig a «mult» szót iratni, természetesen görög nyelven, hogy ne értse mindenki. De már most a következetesség azt kívánná, hogy egy harmadik is legyen ott, ezzel a fölirással: «jövő», de ezt nem lehet megfesteni, úgy-e bár? Én azt feleltem neki, hogy igenis lehet, még pedig úgy, hogy dominoba festének egy alakot, lárvával az arczán. A gróf úr ízlését úgyis ismerem már,

fekete vagy nagyon sötét barna haj, a szem is sötét-barna, gömbölyű kar és telt nyak, csinos fül, így az arczkép szükséges, látható részei meg volnának, a többit eltakarja az álarcz. A grófnak nagyon megtetszett ez az eszmém s én meg is festettem. De mialatt ez a kép készült, nem akadt olyan látogatóm, a ki meg ne kérdezte volna: «Ki ez a nő?» Én persze senkinek sem mondhattam el a valódi históriát, hanem tréfát űztem az emberekkel. Így feleltem: «Kérem, bocsássanak meg, nem lehetek annyira indiscret, hogy a kilétét eláruljam. Hiszen láthatják, azért festeti le magát az illető maszkban, hogy ne ismerjék meg». Ez a felelet elég naiv volt, de mindenki szóról szóra elhitte és sokáig nézegetve tünődtek azon, vajon ki lehet ő? Akadt többször olyan is, a ki hamis hunyorgással mondta, hogy ő már tudja kicsoda. És én egészen komolyan bámultam ezek éleslátását és dehogy is nevettem ki az ő önmegelegedésöket és naivságukat, — csakis akkor, mikor már kitették a lábokat az ajtón!

Szebenben időközben végleg elhatároztam, hogy szerencsét próbálok Bukarestben. De elgondolva azt, hogy ott orosz tisztekkel is érintkezhetem, a kik nem tudnak oláhul, (én az oláh nyelvet a collegiumi szünidők alatt jól megtanultam) elkezdtem szorgalmasan francziául tanulni. Úgy emlékszem Trautmannak hívták ezt a nyelvmestert, a ki az olasz nyelvben is jártas volt, úgy hogy olaszul is tanultam tőle s már ott

Szebenben folyékonyan tudtam e két nyelven is csevegni.

1831. év október végén tanácsot kértem a Thierry és Fülenbaum-féle könyvkereskedésben, a kiknek Bukarestben fióküzletök volt, hogy mily módon utazhatnám én Bukarestbe? Fülenbaum azt ajánlotta, hogy az ő szekerek november elején Bukarestbe megy s azon, mivel könyvesládákat visz, melyek nagyon súlyosak, de sok helyet nem foglalnak el, jó ülést lehet csinálni. Én a vitelbér fejében fessek neki Thierry nejéről egy könnyű aquarellt. Az alku megvolt s így november 8-ika táján útnak indultunk.

Két úti társam is akadt. Az egyik szegény tanító, a ki 100 forint fizetéssel nyomorgott egy családnál. Ez arra kért, vinném magammal, neki nincs útlevele s ezért legyenek olyan jó, irassam be inasomnak, hogy így Bukarestbe juthasson. Ez a kívánsága nem került nehézségbe s be is irattam inasomnak. A másik útitárs női szabó volt, 22—24 év körül, a tanítónál pár évvel fiatalabb. A szabó Thierrynek fizetett valamit, a tanító semmit, de mint inasom meg is tett mindent; a mit csak egy inas tehet. Bukarestben is pár nap mulva egy katonatiszthez állott be inasnak s hálából később is gyakran fölkeresett, dicsekedve, hogy kevés a dolga mégis havonként 7—8 aranyat takarít meg, mert gazdájánál az orosz tisztek sokat kártyáznak és sok borravalót kap.

Szebenből elindulván, délig csak Verestoro-

nyig jutottunk. Délután már megláttuk az első oláh falut, a hol az oláh vám is volt. Ezt a tájat, az Olt vize melletti hegyekkel, le is rajzoltam. A vámnál sok idő telt el s mi estefelé indultunk tovább, hogy aztán a hegyek közt az első korcsmánál megszálljunk. Ennek a korcsmának csak egy kisebb s egy nagyobb szobája volt, a nagyobbikban három ágy, kevés ágyneművel s én a magam ágyneműjéből vetettem ágyat. Alig oltottuk el a gyertyát s még el sem aludtunk, mikor hallok valami hegedüzcinczogást és közbe-közbe morgó, mélyebb hangú ümmögést. Aztán elkezdenek dörömbölni az ajtón, a korcsmárosné gyertyát gyújt, kinyitja az ajtót, mire beállít két férfi, utánok két cigány, az egyik férfi csak négy láb magas, törökösen öltözve, a másik azonban hat láb magas, sovány fiatal oláh pap, hosszú fekete reverendával; olyanok ezek együtt, mint a csép a hadarójával. A cigányok közül az egyiknél hegedű, a másiknál tamburin forma, meg nem lyukgatott bőrrosta, melyen a gazdája a megnyálazott hüvelykujjával zörög, úgy hogy «rum, rum»-forma félbassus hangokat morogtat.

Ezek a késői vendégek bort hozattak, ittak egyet-egyet s aztán a bakanyista (a szatócs, mert annak nevezte a korcsmárosné) odaszól a cigányhoz és belekezd egy három ütemű nótába. A pap is, a bakanyista is járt Erdélyben és Verestoronyban tíz napi contumatiában, megtanultak keringőzni s erre a nótára elkezdtek tánczolni.

A szabóban persze föllobban a német vér, föl-
ugrik ágyából magára rántja a csizmáját és egy
ingbe gatyába ő is elkezd a bakanyistával kerin-
gözni, azután a pappal. Természetes, hogy erre
megkinálták borral és itatták, a míg csak belefért.
Így mulattak közel éjjelig, eközben hozzám is
odajött a bakanyista, kínálni akart borral, de én
úgy tettem, mintha aludnám. A pap visszahúzta
a ruhájánál fogva: «Lasse sze dorme» (Hagyjad
aludni). A tanító is tetette az alvást s így mi ket-
ten nem vettünk részt a mulatságban. Másnap a
szabó a rossz lőrétől, melyből jócskán vett magá-
hoz, egész nap ebül volt, szörnyen hánykolódott,
mi csak nevettünk rajta és biztattuk, hogy csak
tűrje mindezt azért a megtiszteltetésért, hogy a
nemzeti tánczát járhatta.

Még ezt a napot is a havasok közt töltöttük.
Estére egy korcsmához értünk, a hol nagyob-
bacska vendégszoba volt, de mikor benyitok, a
hány ember csak elfért a földön, annyi feküdt ott.
Ki hevert, ki aludt, de én be se tudtam menni,
mert majd leütött a lábamról a foghagymaszaggal
kevert pálinkabüz, mely innen kiáradt. Mit volt
mit tennem, elég jó bundám volt s így aztán lefe-
küdtem a szabadban a szekerünk alá. Csakhamar
havazni kezdett s tartottam tőle, hogy elzavar a
szekér alól, de szél nem fujt s a hó is csakhamar
elállt, úgy hogy nem zavarta álmomat.

A havasokon átjutva, minden nagyobb baj nél-
kül jutottunk Bukarestbe, hol a Hanu Manukba

szállt a kocsisunk. Ez olyan ronda vendégfogadó volt, hogy irtóztam szobát bérelni. Azonnal elindultam tehát Raimondiék fölkeresésére, a mi könnyen ment, mert gyógyszeráruk lévén, nagyon ismerős család volt. Raimondiék szívesen fogadtak s elpanaszolván a vendéglőbeli állapotokat, meghívtak, hogy háljak és vacsoráljak náluk. Első éjjel tehát ott háltam. Egy kozák inasuk volt, a ki oláh leányt vett feleségül s ezen a nyelven is jól beszélt, ettől kérdeztük, nem látott-e a közelben kiadó szállást? Véletlenségből mindjárt a negyedik házban talált két egymásba nyíló nagy szobát, az egyik három és fél öl széles s ugyanilyen hosszú, utcai sarokszoba az első emeleten, három ablakkal a két utcára. Valamennyi ablak rosszul zárult s gondolkozni kezdtem, mit tegyek velök! Mindkét útitársamat elhoztam a szállásomra, vétettem egy szekér fát s azonnal befűtettem, azután vettem egy pár könyv írópapírt, csirizt főztünk s a két útitársammal együtt egész délután ablakot ragasztottunk be, de előbb a külső ablakdeszkákat is jól elreteszeltük. Így aztán öt ablakot véglegesen elzártunk s csak az északi oldalra nyíló ablakok közül hagytam meg a középsőt, a többit még csomagoló papirossal is elsötétítettük. Ez a szoba tehát át volt már alakítva műteremmé. A nyugati oldalán fél méternyi magas és egy méternyi széles emelvény volt, néhány kihúzható nagy fiókkal, ezt ruhaszekrénynek minő-

sítettem, a háziasszonyomtól kaptam még három széket, egy asztalt és egy rézgyertyatartót, az emelvényt pedig, mely eredetileg törökös divánnak készült, bevonattam a legolcsóbb virágos, színes pamutkelmével s ágyneműimből az egyik végén ágyat csináltam s ezt is letakartam: ime, készen volt a berendezés. A másik szobában is volt egy törökös emelvény, ezt úgy hagytam, a mint volt, mert inasomnak szántam. Így is megtette a szolgálatot annak az oláh ifjúnak, a kit inasnak fogadtam. Az ellátást Raimondiné ajánlotta föl, reggelit, ebédet, vacsorát, a miért rajzleczkét adtam ifjabbik leányának, Czecziliának. Az idősebbik: Josephine, a zenével foglalkozott s igen szépen zongorázott.

Az egész Rajmondi család igen művelt volt, a kisasszonyok, sőt az anyjok is az oláh és a modern görög nyelven kívül (mely a szultán által odaküldött görög fejedelmek révén az oláh aristocratia szalon-nyelve volt), jól tudtak francziául, olaszul, sőt magyarul is elég jól beszéltek, mely utóbbit a magyar cselédektől és dajkáktól tanulták el. (Sok székely cseléd volt Bukarestben, mert jól fizették őket s jobb hasznukat vették, mint a cigány és oláh paraszt cselédnek; így aztán sok bojár és kokona tudott többé kevésbé magyarul.)

Egyszer, néhány hónappal később, egy oláh püspök látogatta meg Raimondiékat. Társalgás közben, mely oláh nyelven folyt, az egyik kis-

asszony azt mondta, hogy a magyar nyelv helyett jobban szeretne angolul tudni, mert ez szebb nyelv. Én, a ki angolul is eleget hallottam beszélni, közbeszóltam, hogy ez épen nem áll. Ha azt mondaná, hogy az angolok irodalma jobban érdekelné, ez ellen nem tehetnék kifogást, de hogy az angol nyelv szebb lenne a magyarnál, ezt tagadom. Nagy meglepetésemre az oláh püspök is pártomra állt, dicsérte a magyar nyelv szépségét és ennek bebizonyítására olyan szép és tiszta kiejtéssel szavaltta el Csokonainak *A reményhez* írt ódáját, hogy szebben egy magyar költő sem szavaltta volna el. A Raimondi család körében sok kellemes estét töltöttem el. Bukarest roppant unalmas város volt és nekik is részök volt abban, hogy mégis másfél évig tudtam megmaradni benne. Hálából lefestettem miniatűrben Raimondinét és férjét, karácsonyi meglepetésül a kisasszonyoknak és kis aranykeretben, portefeuillebe foglalva adtam át. Lefestettem a két leányt is olajfestékekkel, egy vásznon, térdképben.

Első dolgom persze Bukarestben is az volt, hogy mindazon ismerőseimet fölkeressem, a kik még Szebenben megígérték pártfogásukat. De ezekben nagyon csalódtam, mint minden más ember, a ki az ígéretekre merészel támaszkodni. Szívesen fogadtak, megkínáltak dulcsászával, aztán alászolgája, egyik sem ajánlott senkinek se, egyik sem szerzett egy megbízatást se, úgy

hogy eltelt szépen november is, a nélkül, hogy munkám lett volna. Már-már arról kezdtem gondolkozni, jó lesz, akár tél idején is, visszasietni Erdélybe, mielőtt pénzem elfogyna.

Egyik este meglátogatta Raimondiékát az aga (rendőrfőnök) Jánku Philippesko, egy nagyon ügyes és erélyes bojár, kiről Kisseleff azt mondta, ő az egyedüli bojár, a ki képes valami nagyobb, nevezetesebb dolog keresztülvitelére. Az egyik kisasszony azt kérdi tőle, nem tudna-e valami utat-módot arra, hogy engem Kiseleff kormányzónak bemutasson? Kisseleff az orosz czár adjutánsa, teljhatalmu kormányzója volt ekkor Oláhországnak és Moldvának, mert még az 1829-diki hadjárat óta e két fejedelemséget az oroszok szállták meg. Kisseleff nagyon sokat tanult ember volt, Párisban nevelkedett, finom modoru, tudományt és művészetet kedvelő jeles diplomata, a ki később párisi orosz nagykövet lett.

Philippesko szívesen ajánlkozott a bemutatásra s hozzám fordulva így szólt:

— Holnap, egy kis negyedórával kilencz előtt legyen ott a kormányzó előszobájában s hozzon magával miniaturret vagy krétarajzot. Én pontban kilencz órakor ott leszek s akkor bemutatom a kormányzónak.

Én a kitűzött időben megjelentem s alig ütötte a kilencz órát, bámulatos pontossággal robogott be Philippesko kocsija is. A mint a lépcsőn följött, az inasok széttárták előtte az ajtó mindkét

szárnyát, mert a nagy úr fél ajtón nem fér be. Ő aztán jobbra-balra tekintve, a mint meglát, megfogja a kezemet és minden bejelentés nélkül szétnyitván a kormányzó fogadótermének, ajtaját bevezet és bemutat, megmondja a nevemet és ajánl, mint jeles ifju festőművészt. A tábornok úr nagyon előzékeny volt, megmutattam neki néhány miniature festményemet s néhány krétarajzot, a miket majdnem egy negyedórán át nézegetett, e közben kikérdezett: hová való vagyok, hol tanultam? Mivel pedig már tapasztalásból tudtam, hogy nem kell bevárni azt az időt, a mikor azt mondják: «Most már mehet az úr», ő excellentiája kegyes jóindulatába ajánltam magamat és mély meghajlással távoztam.

Nagy reményeket e bemutatáshoz nem kötöttem ugyan, de tudtam méltányolni annak az előnyét, hogy egy ilyen nagy úr is im már tudomással bír arról, hogy a világon vagyok. Abban azonban csalatkoztam, hogy mihamar el fog feledni, mert ez a bemutatás váratlanul igen nagy előnyömrre vált és fényesen gyümölcsözött.

Közeledett Miklós napja a görög naptár szerint. De nem az én nevem napja, hanem az orosz czáré, melynek örömeére Kisseleff fényes estélyt adott a nagy redoute termében (persze a czár költségén). A bálanya herczeg Bankrátionné volt, (Kisseleff neje Párisban időzött). A meghívók kiosztásával Philippeskót bízták meg, a ki engem is meghívott, hogy együtt láthassam Bukarest

crêmejét. Természetesen a legfőbb érdekem is azt parancsolta, hogy el ne maradjak ez estélyről.

A nagy terem, már egy jó órával a tábornok megjelenése előtt zsufolásig megtelt a legelőkelőbb urakkal és hölgyekkel, orosz tábornokokkal és főbb tisztekkel, a kik közt itt őrnagy volt a legkisebb úr is. Én csak iregtem-forogtam e nagy tömegben.

Egyszer csak szájról szájra jár a szó: «Vinye generalu» (jön a tábornok). Erre kezdenek sorakozni, taszigálódni, hogy a főbejárattól a bálanya és kísérete számára készített tribünig szabad útja legyen a tábornoknak. Engem mulattatott az a nagy félenkség és respectus, melylyel a közönség utat nyitott, hogy azután meglehetősen tolongással a tribün köré csoportosuljon, de itt is nagy, tágas félkört képezve. Engem a tolongás közben az első sorba sodortak s a mint itt nézem a társaságot, látom, hogy a tábornok herczeg Bankrättionnéval beszélgetve, egyszerre csak fixirozni kezd a szemével és int nekem. Én ezt az intést nem mertem magamra venni, gondolván, hogy ilyen nagy úr két hét óta bizonyára megfedkezett már rólam. Körülnézek, nem áll-e legalább is egy orosz tábornok a hátam mögött s mikor visszafordítottam a fejem, úgy rémlett előttem, mintha a kormányzó a fejével is intve azt mondaná: Neked intettem. Erre oda siettem, a nagy félkörön keresztül, azt gondolva, ha nem nekem int, majd megmondja, ha pedig nekem szólt a

figyelmessége, csak örvendhetek rajta. Kértem, hogy velem parancsol-e ő excellentiája? Azt felelte, hogy nekem intett s igen szívesen érdeklődött irántam. Kérdezte van-e sok dolgom, megismerkedtem-e a főurakkal? Válaszom csak az lehetett, hogy nem lévén itt elég nyilvános, társas élet, az urak közül csak keveset ismerek és így kevés is a dolgom.

Erre a kormányzó Bankrátionnéhoz fordult, a kinek a leánya épen menyasszony volt s megkérdezte, nem festeti-e le a leányát?

— Nagyon szeretném lefestetni, felelte a herczegné, de nem tudja, volna-e itt arra való művész?

Kisseleff most bemutatott a herczegnének, nagyon megdicsért, hogy látta több művemet és jót áll érte, hogy ha a leányát lefesteti velem, nagyon meglesz elégedve a képpel. Ekkor herczeg Bankrátionné, a ki igen nyájas, finom hölgy volt, vette át a szót, nagy érdeklődéssel kérdezősködve nemzetiségem felől, tudakolva hol tanultam, hol képeztem magam, azután megmondta szállását és azt, hogy mikor szokott fogadni. Kijelentette, hogy akár holnap is meglátogathatom, a mikor megbeszéljük a festés napját, az ülés óráját. Kis negyedóra telt bele, a míg mindezekről beszélgettünk.

Ezalatt az egész félkör tekintete engem figyelt, egyedül állva a kormányzó és a herczegné mellett. A tömegben kezdtek összesűgni: ki az, mi

az? a kivel a generális oly hosszasan beszélt, a kit bemutatott a hercegnének s a kivel a hercegné is annyi ideig és oly nyájasan társalgott. A felelet mindenütt az volt, nem tudom». De kifundálták, hogy Philippeskonak tudnia kell, mivelhogy ő osztotta ki a meghívókat. Philippesko aztán elmondta, hogy ez egy jeles, sőt kitűnő festő stb. Én ekkor 21 éves voltam s önmagától értetődik, hogy szalon öltözékem kifogástalan volt, mert mind Kolozsvárott, mind Szebenben az első körökben forogván, megtanultam, hogyan kell ilyen körökben öltözködni és viselkedni. A közönség talán első percekben azt is gondolhatta, hogy valami süldő attaché vagyok, vagy micsoda, de mikor véget ért a beszélgetésünk és én visszatértem a tömegbe, körülfogtak s mindenki igyekezett megismerkedni velem. Annyira körülfogtak, hogy alig győztem a tárczámba beírni a sok czimet és nevet, hogy kiket látogassak meg. Így történt, hogy egy este az egész aristocratiával és sok orosz tiszttel ismeretséget kötöttem.

Első látogatásom persze herceg Bankrátionénak szólt és le is festettem a leányát. Ez így ment tovább, sorra festve le azokat, a kik óhajtották s eközben a festményeim is ajánlottak s ismertették nevemet.

Kisseleff tábornok arczképét is sokan óhajtották bírni. Philippesko útján fölkertem, hogy üljön előttem s ő szívesen meg is tette. Mikor leült, azt kérdezte, merre forduljon. — Maintenant

c'est vous, qui commendez, — jegyzé meg, de én helyreigazítottam, hogy egy kis különbség van, ha ő excellentiája commandiroz s ha én fejezem ki óhajtásomat, mely vele szemben nem commandó, hanem csak alázatos kérés lehet. Az én utasításaim különben is csak a kép érdekében történnek, melyeket nem kötelessége teljesíteni.

A tábornokról készült rajzomat Bécsbe küldtem s Kriehuberrel köre rajzoltattam, de sokan kívántak az eredeti rajzomról crayon-másolatot is, úgy hogy ez a rajz egymaga vagy 150 darab aranyat jövedelmezett nekem.

Érdekes korszak volt ez Bukarestben, a hol az oroszoknak akarván hízelkedni, már kezdték a török szokásokat elhagyni és az európai szokásokat utánozni. Eszembe jutott Tacitus Julius *Agricolájából*, Brittaniáról szólva: «Tamque erat frequens toga linguaue nostra, idque apud imperitos humanitas vocebatur, quum pars servitutis esset». Ez talán annyiban nem illett egészen az itteni állapotokra, mert inkább lehetett a törökös ruhát a szolgaság jelvényének nevezni, a mennyiben azt csak az intelligentia viselte és azoknak cselédei, az arnauták. A parasztság megtartotta eredeti oláh viseletét, ezt viselte a nők nagyobb része is, de a főaristocratia asszonyai már majdnem mind a franczia divat szerint öltözködtek. Az ifjúság persze könnyebben változtatta ruházatát, de az öregebbek, a kik már rég megszokták a

török ruhát, nehezen adták rá a fejöket vagy legalább is csak apránként kezdtek leszokni róla, így például a turbán helyett orosz katonasapkához hasonló sapkát tettek föl, bugyogó helyett pantalon és sárga csizma vagy papucs helyett fekete csizmát.

Egy Obedianu nevű jó ismerősöm, a ki már annyira vitte, hogy sapkát, pantalon és csizmát viselt, barátai unszolására egészen át akart öltözni. Cylindert én hozattam neki Szebenből a híres Bayertől, a legfinomabb fajtát; csináltatott frakkot is, a legfinomabb posztóból, aztán fölöltözködött próbára föltette a kalapját s a tükör elé állt. A mint meglátta magát így talpig modern ruházatban, olyan idegen ember állt előtte, hogy földhöz csapta a drága kalapot s ledobta a frakkját is. Lehetetlen volt rábírni, hogy többé fölpróbálja s inkább elajándékozta.

Az átöltözködésen sokat segített a katonaruha, a mi szemöket hozzászoktatta a más szabású ruházathoz. Mert az oroszoknak első gondjuk az volt, hogy oláh katonaságot állítsanak föl s azt európainak, de kissé az orosz viselethez hasonlóan, ruházzák föl. Néha nagyot mulattam ezeken az első katonai gyakorlatokon. Egy orosz tiszt 12 embert sorba állított és tolmács által megmagyaráztatta, hogyan kell lépni s mikor azt mondja: «Marsch!» akkor a bal lábat kell indulásra emelni. Megparancsolta, hogy így kell maradni, míg ő minden ember lábát megvizsgálja, hogy helyesen

tartja-e? Az elsőnek a lába fejét mindjárt lefelé irányoztatta s míg végigigazgatta valamennyiét, az egyik féllábon álló legény feldőlt és akárcsak a kártyaházakat végig döntötte az egész sort. A tiszt erre mérgesen sorba pofozta a ledőlt katonákat.

Az európai divat áldozata lett Cantacuzeno nevű jó ismerősöm gyönyörű fekete szakálla is. Eszményi szépségű férfi feje volt, de mikor a szakállát leborotváltatta, mert ez a francia ruhához nem volt divat, fájt a lelkem érte. Ő is a fő aristocratiához tartozott s így illőnek tartotta az európai divat utánzását; mivel pedig az orosz tábornokok is fölkeresték házáat, modern bútorokat is csináltatott, mert az európai viselethez a széles török diván, melyre papucs nélkül kuporodtak föl, nem illett. Mikor e metamorphosis után egyszer meglátogattam, a mint a szobába lépek, alig bírom a kaczagást visszafojtani. Vagy tíz bojárt látok benn, a mint hosszú száru csibukból füstölve, mindegyik egy-egy szék mellett úgy törökösen a földön kuporog, föltett cylinderrel a fején s a frakk szárnyai hátul szétterülnek a földön. Ő maga a kanapén ült, de a többi bojárnak kellemesebb volt a régi szokáshoz híven cigánykarikába kuporodni és mivelhogy régebben a turbánt sem vették le a fejökről, a cylindert sem jutott eszökbe levenni. Érdeemes lett volna ezt a kaczagató jelenetet megörökíteni.

A bukarestieknek szokásuk mindjárt mindent

a németre fogni. Ha az európai ruházatu ember (ha épen oláh volt is) meglökött vagy másféleképen bántott egy-egy oláhot, azt kiáltotta utána: «Nyamczu beczivu». (Részeges német.) Ez a megtisztelő epitheton onnan eredt, hogy a bevándorlott német mesterlegények nagyobb része viszszaélt a túlságosan olcsó borral. 2 kr volt egy itcze bor, télen egy egész nyúl, bőr nélkül, 2 krért kelt el, a bőriért többet adott a zsidó. Később, az oroszok alatt azután drágább lett az élet.

A bukaresti állapotokról különben sok érdekes dolgot lehet még elmondani. Egyszer Raimondival bálba mentünk s a felső meleg ruháinkat inasomra bíztuk. Bukarestben a bálteremnél ugyanis nem volt még ruhatár, hanem egy nagyobb terem, a hol minden vendégnek az inasa, arnautja vagy kozákja, átvéve a gazdája felső kabátját, köpenyét vagy bundáját, ott várakozott a gazdájára. Étlen-szomjan, órákig állva várakoztak ezek itt s a mulatság végén nagyon kedves dolog volt kinek-kinek keresgélni a maga emberét, a míg nagynehezen reá nem akadt. Az én inasomat hiába kerestük, nem találtuk sehol. Mit tehattünk mást, mint hogy a jó fagyos éjtszakában egy szál frakkban, futólépésben eljussunk a háromszáz lépésnyire levő Raimondi-gyógyszertárba. Hát az én inasom nyugodtan alszik itt a laboráns-sal. Fölzavarom álmából és reá rivallok, hogy gyújtsa meg a lámpást s menjen előre, majd ott-hon számolunk. Hazaérve letette a lámpát az elő-

szobában s míg én a téli kabátomat raktam le, kiosont az ajtón s máig se került elő, félt a megleczkéztetéstől. Másnap egy újabb inast fogadtam, a ki nagyban dicsekedett azzal, hogy ő ilyen meg olyan bojárházakban szolgált. Este felé látogatóm jött s én látva, hogy a gyertya néhány percz mulva beleég a gyertyatartóba, egy font gyertyát hozattam vele (persze ekkor még csak a faggyúgyertyát ismerték), mire a gyertyával megjött az inas, már csak a bél vége pislogott ki a gyertyatartóból; az inas hamar levág egy gyertyát a csomagról, meggyújtja a még pislogó bélnél és a sarkán fordulva kiönti az olvadt faggyút a szoba közepére s beledugja az új gyertyát a tartóba. Inasom e mesterfogása után teljesen tájékozódttam az ő ügyességéről és a tisztaságról szerzett fogalmairól s meghonorálván aznapi fáradságát, rögtön fölkeríttem, hogy legyen szíves véglegesen behúzni maga után az ajtót. A mint vacsora után átsétálok Raimondiékhoz, azt kérdezik van-e inasom? Mert ők ajánlanak nekem egy nagyon ügyes és megbízható oláh ifjút, a ki ma érkezett Kimpolungból. Én azonnal föl is fogadtam és jól jártam vele, mert három éves kora óta, a mikor a szülei cholerában elhaltak, egy bécsi születésű orvos felesége olyan tökéletes szobaleányt nevelt belőle, hogy csupa szem és fül volt és szinte a gondolataimat is kitalálta. Abban a házban, a hol laktam, a földszinten egy pék is lakott s ez látva, hogy inasomnak kevés dolga van, kért, engedném

meg, hogy neki is segédkezzen, így aztán jól megtanult kenyeret is sütni. Ha szükségem volt rá, csak lekiáltottam s ő rögtön ott termelt a kemence mellől. Juont (mert így hívták) néha vendégszerelésre is elvittem, így például Raimondiéknál ő sütötte a palacsintát, mert ebben is túltett az ő szakácsnéjokon. Juont a Bukerián család ajánlotta Kimpolungból. Magam is megismerkedtem e családdal Raimondiéknál. Az egyik Bukerián fiu ugyancsak kemény legény volt. Egyik fogában kis lyuk volt, vett tehát egy bádóg kanalat s azt a végén keskenyre kalapálta, aztán egy darabka horganyt tett bele s hívatta a borbélyt. Kihuzatta vele a fogát, annak üregét jól kitisztította, a megolvasztott horganynyal tele töltötte és azt szép simára faragta, vagyis a szó szoros értelmében plombirozta. Ekkor a kihuzott fogat a régi helyére benyomta, olyan erősen, hogy meg sem moczczant. Magam is láttam ezt a fogát s azt mondta, hogy azóta sohasem fájt.

Bukarestben a bojárok többször ebédre is meghívtak. De csak az első ebéden vettem részt, a többit nem mertem megkoczkáztatni s valamiféle ürügygyel kimentettem magamat. Arról az ebédről is úgy mentem haza, hogy alig ettem valamit, mert mindenben foghagyma volt. Az asztalon se bort, se vizet, se poharat nem láttam, hanem az ebédlő egyik sarkában állt egy arnauta, a könyökén feltürközve, piszkos kezekkel s ezek egyikében egy flaskó borral, a másikkban egy pohárral.

A ki inni akart, az magához intette, mire a szolga a poharat tele töltötte s az illető ivott, a mennyit akart, a pohárban hagyván, a mi nem kellett; a másik ivó számára csak egyszerű utántöltéssel adta oda a tele poharat az arnauta. Így aztán a hány vendég volt, mind egy pohárból ivott.

Divatos volt, kivált nyáron, befőtt gyümölcs-sel (dulcsászával) s reá egy pohár vízzel kínálni meg a vendéget. Ez a dulcsása úgy készült, mint nálunk a czukorba befőtt gyümölcs-sízek, különösen kedvelték a rózsa- és a citromos dulcsászát. De itt is akárhány vendég volt, csak egy kanál és egy pohár szerepelt, a kit előbb kínáltak meg, annak tiszta kanál jutott; a ragadós sűrű édességnek a fele aztán rajta maradt s így a második már vastagon megrakott kanalat kapott, mert az első a felét sem tudta leszopni. Én mindenütt előre elmondtam, hogy nekem megárt ez a csemege, az orvosom megtiltotta.

Élt ekkor egy Breton nevű öreg orvos Bukarestben, ő vele is Raimondiéknál ismerkedtem meg. Breton görög volt, de Párisban végezte tanulmányait s francziául, görögül és oláh nyelven beszélt; neje magyar asszony volt, a kivel Brassóban ismerkedett meg. Ez az asszony szeretett a rajzzal és festészettel foglalkozni s így elég gyakori vendégek voltam; ő is jól megtanult görögül és oláhul, de francziául sohase hallottam beszélni. Breton valahányszor délben hazajött a beteglátogatásairól, először is egy külön kis szobába ment,

a hol más bútor nem volt mint egy fenyőfaszék, itt teljesen levetközött s így meztelenül ment át a szomszéd szobába, hol tiszta fehérnemű várta s egy másik ruha s csak ez átöltözködés után jött közénk. A levetett ruhákat egy cseléd összeszedte, kivitte az udvarra egy asztalra s hajtóvadászatot rendezett rajta. Többször megesett, sőt gyakrabban megesett, mint nem, hogy a cseléd két-három hatlábú kis fehér bogarat szedett össze rajta, olyanokat, a miktől az ember sokat vakaródzik. Pedig az orvos úr visitjeit a legelőkelőbb családoknál tette, lévén egy-egy látogatásának a díja egy arany.

Bukarest határában volt egy kórház, mely régebben zárda volt. Szent Pantilimon néven ismerték s egy Wennert nevű német orvos volt az igazgatója. A szent nevenapján minden évben nagy búcsut rendeztek itt és Bukarest polgármestere fényes ebédet adott a bukaresti előkelőségek tiszteletére. Dr. Wennert erre a napra engem is meghívott, hogy lássam ezt a búcsut és a nagy oláh ebédet. Csakis férfivendégek lehettek jelen és Andronátyi vendéglős a legdiszesebb ebédet adta, egészen francia modorban, egyenruhába öltöztetett pinczérekkel szolgáltatva föl az egyes fogásokat. A csemege, a desszertek és nyalánkságok (a mint nálunk mondják a kóficzok) mind az asztalon álltak, hogy egyuttal diszítsék is a táblát. A mint leültünk és a levest kitálalták a vendégek közt, hét oláh püspököt s egész sereg orosz

tábórnokot, törzstiszteket, előkelő bojár urakat számláltam össze. Még jóformán meg sem ettük a levest, ezek az urak nekiestek a csemegéknek és gyümölcsnek s még a pecsenye előtt mindent elfogyasztottak. Látva, hogy mi történik, hamarosan odasúgtam dr. Wennertnek, hogy melyik csemegét szereti, azt foglaljuk le s az így megmentett édességet egyedül mi ketten fogyasztottuk el a pecsenye után. Dr. Wennertnek a városban sok patiensse volt. Egyszer meghívott a házához néhány kokonát (előkelő oláh hölgyet) is, a kik Raimondiékát nem ismerték s mikor hallották, hogy ezek az orvos családjával németül beszélnek, föl sem tették, hogy a nyimeczojkák épen olyan jól tudnak görögül, mint ők. A görög nyelv lévén a bonton, a kokonák egész látogatásuk alatt görögül tereferéltek s egyre a jelenlévő nyimeczojkákon gúnyológtak és mulattak. Raimondi kisasszonyok úgy tettek, mintha nem értenék a hölgyek pletykáit és ők is mulattak rajtok. Mikor aztán este a vendégek uzsonnához ültek, a két Raimondi leány elkezdett görögül beszélni, jó fönhangon tárgyalva a görög irodalmat, de egy szóval sem reflektálva a kokonák pletykáira. Ezek a hölgyek tátott szájjal, irulva és pirulva hallgatták a kisasszonyok görög beszédét, a mivel nemes, de erős boszút álltak az ostoba oláh hölgyeken.

Megbarátkoztam Bukarestben egy orosz tiszttel is, a ki igen művelt ember volt és noha ő sokkal idősebb volt nálam, bizalmas barátságot kötöt-

tünk, szívesen fogadva az ő jó tanácsait. Ez a tiszt lengyel születésű volt, a neve Bialoszkurszki, Bécsben végezte tanulmányait egyik katonaintézetben, a honnan tiszti ranggal lépett az osztrák hadseregbe, de valami okból ezredesével párbajt vívott s aztán jobbnak látta Oroszországba átmenni. Itt Bukarestben kapitányi rangja volt a vezérkarnál, szépen rajzolt, nagyon szerette a művészetet, kocsija, lova volt, télen a szánját küldte értem és sok kellemes estét töltöttünk együtt, kettecskén theázgatva. Mikor Bukarestből eljöttem, ő is két nappal utánam Pétervárra utazott, a hova rendelettel hívták be. Érzékenyen váltunk el, nem remélve, hogy az életben viszontlátjuk egymást.

Még egy dolgot említék föl bukaresti tartózkodásomból. A második év elején egyszer összezdültem a házi asszonyommal. A 13 éves leányát férjhez adta s a vejének szállást ígért, s ámbátor nekem évi szerződésemm volt vele, kikötött fölmondással, egyszer csak beállít hozzám, hogy legyek szíves más szállásra költözni, mert az én lakásomat a vejének szánta. Én kijelentettem, hogy nem érek rá Bukarestet összebarangolni más szállásért s nem is vagyok köteles kiköltözni, de ha egy jobb lakást keres; tekintve a váratlan családi eseményt, szívesen átengedem az én szállásomat. Harmadnap jelenti, hogy talált már lakást. Megnéztem és meg is mondtam neki, hogy az nem nekem való, mert hozzám előkelőségek járnak, a

kik egy szemétdombon keresztül és sötét hátulsó lépcsőn nem jöhetnek föl hozzám. Néhány nap múlva újra bejön, hogy hát van-e már lakásom, mert ez a szállás menyasszonyi hozomány és nekem ki kell költözni belőle. Erre aztán igazán megharagudtam, kijelentve, hogy most már ne is gondoljon arra, hogy én a helyemből kimozdulok, ha ő a házat leányával együtt a vejének adja, akkor megszűnik a vele kötött szerződéselem és veje nekem a legrövidebb időre fölmondhat, de máskülönben nincs joga kilakoltatni. Erre azzal fenyegetett, hogy úgy se lesz nyugtom, mert a gyermekeit az én szobám mellé szállásolja. — Csak tessék! — így feleltem neki. A szobáim bejárata a lépcsőházból nyílt s este, mikor vacsora után haza akarok jönni, a lépcsőre nyíló ajtót zárva találtam. De olyan rossz zár volt rajta, hogy egy jó lökésre lepattant róla s én bemehettem szállásomra.

Reggel bejö az asszony, fizessem meg a zárt. Dehogy fizetem! Hiszen nekem jogom van a szállásomhoz jutni és szükség esetén még fejszével is utat nyitottam volna a lakásomhoz. Alig ment ki az asszony, elkezdenek a szomszédban a gyermekek kiabálni és ugrálni, de én csak nevettem rajtuk, mert ez nekik nagyobb fáradság, mint nekem a hallgatás, — és a lomha gyermekek csakhamar el is csendesedtek. Néhány hét múlva a háziasszony meg is köszönte, hogy nem mentem el, mert ez idő alatt már össze szokott a vejével

s neki, mint özvegy asszonynak, jól esik ez a kis házbér is.

A női hozományról szólván, érdekes azt fölemlíteni, hogy az akkori török uralom alatt is oláh törvények szerint ítélték s ha a férj zálogba tette neje ékszereit s az asszony ki tudta mutatni, hol vannak ez ékszerei zálogba téve, a hitelező köteles volt az ékszereket ingyen kiszolgáltatni s ő kereshette azután a férjen a követelését. A nő hozományát a legértéktelenebb harisnyáig készpénzben számították ki s ha a nő maga pusztította is el és később válópert indított férje ellen, a hozomány teljes értékét a férjnek kellett megfizetni. Egyik bojár úgy fogott ki ezen a törvényen, hogy mikor megkérdezték a leány szülei: mennyi hozományt kíván, azt felelte, nemcsak nem kíván semmit, de el sem fogad semmit. Hanem elküldi a női szabót, menyasszonyáról mértéket vétet s teljesen fölruházván, ezen öltözkéiben viszi el haza. Ha aztán a felesége válni akar, levetközteti és mehet haza, minden hozományi perpatvar nélkül.

1833-ban, július hóban azzal a szándékkal jöttem el Bukarestből, hogy ősszel megint visszatérek. Ezért a nehezebb holmimat ott hagytam s csak egyszerű úti podgyászszal mentem Szebenen át Kolozsvárra, hol pár hetet töltöttem s onnan Háromszékre, édes anyámhoz siettem. Bukarestből 700 darab császári királyi aranyat és némi zsebpénzt is hoztam magammal, pénzem egy ré-

szét Szebenben helyezvén el. Alig értem Kolozsvárra, már egy bukaresti levél arról értesített, hogy Bukarestből az oroszok mindenestől kivonulnak. Erre elkezdtem okoskodni, hogy most már érdemes lesz-e visszatérni? Okoskodásom eredménye az lett, hogy kár lenne fiatal éveimet ott elvesztegetni s bölcsebben teszem, ha pénzemből a tanulmányaimat folytatom, még pedig Olaszországban. Mivel pedig Barra Gábor, a ki Kolozsvárhoz már ezóta kő- és betűnyomdát állított a ref. collegium számára, arra kért, hogy egyik szebeni volt munkatársát Danielist hozatnám el Bukarestből, megírtam Danielisnek, hozza el magával az én jószágomat is. Danielis szerencsésen el is jutott a verestoronyi vámig, de ott ügyetlenségből azt mondta, a podgyász nem az övé, hanem az enyim, mire összes jószágaimat visszatartották. Én erre Szebenbe utazván megkérdeztem egy pénzügyi hivatalnoktól: mit tévő legyek? Azt felelte, folyamodnom kell a pénzügyigazgatósághoz s míg ezt elreferálják, hetek telhetnek bele. Megtudván azt is, hogy ilyen ügyeket Beringer tanácsos referál, fölkerestem őt s azt a tanácsot adta, irjam meg a kérvényt s vigyen gróf Nemeshez s ha ő ráírja «ad proximum», akkor mindjárt holnap referálja a dolgot. Fölkerestem egyik barátomat Incze József hivatalnokot s arra kértem, írná meg a kérvényemet, mert én még soha kérvényt nem irtam.

— De boldog ember vagy! — sóhajtott a Incze

barátom s rögtön meg is írta a kérvényt, a mivel rohantam gróf Nemeshez, a kit személyesen ismer-tem. Az előszobában az inas azzal fogad, hogy a gróf úr beteg lett s nem szabad hozzá bemenni. Nagyon rosszkedvűen mentem vissza, mikor útközben a főharminczadossal hozott össze a jó sors. Ez régi ismerősöm volt s elpanaszolván a bajomat így szólt:

— No, nem nagy baj, de bizony ki kell menni a holmikért Verestoronyra. Ha könyvei is vannak, azokat zsákba kell tenni és plombiroztatni.

— De ide adják-e irás nélkül?

— Mondja meg, hogy én küldtem ki.

Ez a protectio használt s én estére már vissza is érkeztem Szebenbe, hol egyenesen a harminczadra hajtottam. A harminczados egy hivatal-szolgát rögtön a zsákkal együtt a censorhoz küldött, ki a szomszéd házban lakott. A censor római katholikus pap volt s a nevemet már jól ismerte. Levágta a zsákról az ólmot, belenézett az egyik könyvbe s azután Bukarestről beszélgettünk néhány szót.

— Művészeti könyvek ezek úgy-e? kérdezte azután a zsákra mutatva.

— Igen.

— No, akkor minden rendben van.

Ezzel aztán a bukaresti útam keserű utóíze is véget ért s én nyugodtan élvezhettem az itthonlét édes örömeit.

III.

(Magyar-Igenben Kiss Sámuelnél. — A székely legény és a szőlő. — A föltámadt Kiss József. — Jánosiék leánya. — Récsei firnisst ivott. — Téli utazás az Alföldön át Pestre. — Döbrentei Gábornál. — Pesttől Bécsig gyorskocsival 28 óra alatt! — Báró Majthényi László megkóstolja a tengervizet. — Művészi tanulmányok Olaszországban. — Beniczky Velenczében. — A velencei festőakadémia. — Barabás mint szobrász. — Kozina Sándor és az öcsce. — Művészet a dogék palotájában. — William Leitch, az aquarell festő. — Leitch és az angol műpártolók. — Markó Károly Rómában. — Találkozás Löwenstern tábornokkal. — Művészet Rómában. A «szegény» fekete festék. — Kocsizás Nápolyba és a két angol útitárs. — Küzdelem a vitorlás csónakon. — Rendkívüli boszuság — rendkívüli öröm. A Vezuv kitörése. — Gyorskocsival Rómába 23 óra alatt! — Markó és a trombitás. — Utazás Felső-Olaszországban. Genua. — Milano és a kém. — Egy porosztréfája a spitzlivel. — Visszatérés Velenczébe. A telhetetlen gondolierik. — Az utolsó huszas. — Trieszten át Bécsbe. — Bockmühl tolvajt fogott. — Szemere Miklós Bécsben. — Hat Miklós együtt. — A Miske baronesse leckeórái. — Utazás Barrával Pestre. — Péczel és gróf Ráday tanácsa. Letelepülés Pesten.)

Bukarestben már némi hajlamot éreztem a melancholiára s azért Erdélybe visszatérve első sorban pihenni és üdülni akartam. Leginkább csábított Magyar-Igen, a hol szép hegyes-völgyes szőlővidék van és vig falusi urak meg asszonyok

feledtetik a búskomorságot. De lassanként magam is átláttam, hogy nincs okom a szomorkodásra, mert ha sorsomat másokéval összehasonlítom, az sokkal fényesebb iskolatársaiménál, a kik még csak most aspiráltak a classis præceptorságra, hogy ily módon vagy 40—50 váltóforintra szert tegyenek, — az egész esztendőre.

Dálnokból mostoha apám négy lovával indultam útnak Szebenen át Magyar-Igenbe, Kiss Sámuel bátyámhoz, a kinél épen megkezdődött a szüret. Az úton bajom volt a kocsissal, mert ez a székelj legény soha szőlőhegyeket még nem látott, de a hírét hallotta már a borszőlőnek. Még a szőlőszemet sem tudta levenni a fürtjéről. Attól féltem, hogy útközben szőlőt lop s ezért azzal ijesztettem, hogy agyonlövi a csősz, de azzal is vigasztaltam, hogy a hová megyünk, annyit ehetik, amennyi belefér. Így szerencsésen el is jutottunk Magyar-Igenbe s ott a kocsis azon a három napon át, a míg félmostoha öcsém két nagy ládát gondosan tele rakott szőlővel, annyi szőlőt evett s annyi mustot ivott, hogy alig tudott hová lenni a csikarásoktól. Itt egy tíz akós hordót is föltétettem a szekérre, hogy vigyék Háromszékre, nehogy a mostoha apám lovai ingyen fáradtak legyen értem.

Kiss Sámuel azt a szobát adta rendelkezésemre, melyben Kiss József rendeletére még 1815-ben három falfestményt készítettem. De az én remekeimet a sors már megsemmisítette, mert

egyik meszelés alkalmával úgy összefecskendezték mésszel freskóimat, hogy a vízfestésről nem lehetett többé levakarni s erre aztán a képet is bemeszelték. Itt festettem én többeket a vidék népéből és kezdtem emlékezetembe idézni Kiss József arczvonásait, hogy meglepjem a képmásával Kiss Samu bátyámat, szivemből óhajtván neki örömet szerezni. De a meglepetés annyiban dugába dőlt, hogy Samu bátyám egyszer megszólít:

— Te Miklós, te nagyon jól ismerted boldogult József bátyámat, én fogadok akármibe, hogy te őt le tudod festeni. Próbáld meg!

— Ejnye, Samu bácsi, — mondom, — meg akartam lepni vele, mert magam is azt hiszem, hogy képes leszek reá.

Meg is festettem emlékezet után Kiss József arczképét s az egész környék oda járt a csodájára. Mikor egészen száraz volt a festmény, Kiss Samu bevitte a szobájába s arra a kanapéra tette, melyen a megboldogult üldögelni szokott. November volt már, hidegebb idő s a kályhafűtő oláh egy csomó fával az ölében nyitott be a szobába. A mint megpillantja a képet a kanapén, földhöz vágja a fát, halálsápadtan rohan az udvar közepéig s ott elkiáltja magát: «Jake Domnu gyin Magura», — odabenn ül az úr a Magurából! (A Magura volt Kiss József kedvencz szüllete, melynek felső széléről végig látott Gyulafehérvár felé, a másik völgyön át pedig Gáld, Kocsárd és

Szent-Imre felé, a hol a Hunyady János által vívott győzelmes csatában Kemény Simon elesett. Itt szeretett ő elmerengeni a régi időkön s úgy rendelkezett, hogy ide temessék.)

Később Kiss Samu bátyám mesélte el, hogy a kályhafűtő oláh majd halálra ijedt a képtől.

Lakott Magyar-Igenben egy előkelő úri család, Jánosiék, ennek a párnak volt egy nagyon szép és rokonszenves, mindenki által tisztelt és szeretett egyetlen leánya, a ki Gilyén Dánielhez ment férjhez s aztán gyermekágyban halt el. Jánosi és neje vigasztalhatatlan maradt s mivel a birtokukon minden hely lépten-nyomon a leányukra emlékeztette őket, beköltöztek Nagy-Enyedre, a hol saját házuk volt.

A kiválóan szép és kedves leánykát diák koromban én is ismertem, arcvonásait sokszor tanulmányoztam s még ekkor is meglehetősen élt emlékezetemben. A Kiss József arczképének híre Jánosiékhoz is eljutott, mire az asszony eljött Magyar-Igenbe, teljes hitében annak, hogy én, a ki jól ismertem a leányát, le is tudom őt festeni. Zokogva kért föl e munkára s én szabadkoztam, hogy nem merek jót állni érte, vajon művem sikerül-e? De az asszony nem tágitott, hiszen milyen jól sikerült Kiss József képmása! Én fölvilágosítottam, hogy más egy erőteljes vonásokkal bíró férfi arcot és más egy finom vonásokból álló szép ifjú női arcot festeni. Az asszony végre azt mondta, hogy elfogadja ő a képet, úgy, a

milyen lesz, csak fessek meg. Én megigérttem, hogy teljes igyekezetemből iparkodom fölidézni az elhunyt vonásait, de hát én három évvel a halála előtt láttam, a környezete pedig arra emlékszik leginkább, a hogyan a halála előtt látta. Végre hosszabb tünődés után mégis csak hozzá kezdtem a képmásához. Mikor az aláfestéssel elkészültem, Kiss Samu, a ki jól ismerte őt életében, a szobámba jött és nézi, aztán megszólal: «Te Miklós, meglehetősen rá lehet már ismerni, de valami idegenszerű még van benne». Mikor aztán átfestettem, így szólt: «No, most már nem látok rajta kifogásolni valót».

— Tudja, mit. Samu bácsi, csödütsük ide a boldogult leánykori barátnőit, majd meglátjuk, mit mondanak azok.

Az állványra tettem a képet, eléje négy széket s vártam az elhunyt négy barátnőjét, a kik egyszerre jöttek el. Én magam az ablakfülkébe húzódtam s vártam a kritikát. Mélységes csend lett. Majdnem tíz percz mult el így s én már aggódtam, hogy a nagy csend oka az elégedetlenség s csak az illő szavakat keresik ennek kifejezésére. Hozzájuk fordulva látom, hogy mindegyik a könnyes szemeit törölgeti. Ez nem is olyan rossz jel! Mikor aztán kisírták magokat. Vadady Lászlóné volt az első, a ki azon csodálkozott, miként volt lehetséges ilyen jól eltalálni a megboldogultat. Mikor Jánosiné meglátta a képet, hosszasan elsírdogált előtte s váltig kö-

szönte az alkotásomat. Jánosiné (mint nekem elbeszélték) meglepte a képpel a férjét s annak távollétében helyezte a falra. A mint férje a szobába lépett, megpillantva a képet, oda állt vele szemben, mereven megnézte s a nélkül, hogy egy szót szólt volna, eltávozott hazulról. Az asszony nem tudta mire vélni ezt a dolgot. Várta, hogy visszajön, de csak nem jött. Három óra múlva a harmadik szomszédban lakó barátjától küldött haza egy levelet, mely így szólt: «Kedves nőm! Rejtsd el valahová azt a képet, mert megreped a szívem. Ott látom ülni kedves leányomat és nem beszélhetek vele».

Az asszony egyik ruhaszekrénybe zárta el s csak egy hónap múlva, folytonos kesergés után, vett magán annyi erőt a férj, hogy előkérje s megnézze leánya arczképét. Keservesen megsiratta s aztán újra félretette a szekrénybe. Vagy négyszer kérte még elő, mindig rövidebb időközökben, a míg hozzá szokott s azután a kép állandóan ott maradhatott a falon.

Szebenből jövet vagy két itczényi mastix-firniszt készítettem egyik ottani patikában. A megmaradt firniszt egy csinos etikettel ellátott likőrös üvegben hoztam magammal Magyar-Igenbe a hol egyszer beállít hozzám Récsei nyugalmazott főhadnagy, ez 1848-iki Récsei miniszterelnök unokaöccse. Hallom, hogy a főhadnagy a hátam mögött pizmog, hátrafordulok, hát látom, hogy az ablakpárkányon álló firnisses üveget fölnyi-

totta s éppen inni akar belőle. Fölugrottam, hogy elvegyem az üveget, de ő serényebb volt, hiába kiáltottam, hogy tegye le, a jobb karjával engem félretaszítva egy pillanat alatt hatalmas pár kortyot öblített le a torkán. Mire a szájából kivette és megérezte, hogy nem likört ivott, én már kikaptam a kezéből az üveget, nehogy mérgében a földhöz vágja. Ő aztán folyvást köpködött és teremtetézett, én meg ráadásul szidtam, a hogy a számon fért. Szerencsére nem volt gyantakő a firnissben, mert azt chloroformmal olvasztják föl, ez csak terpentintből és mastixból állt, de az is igaz, hogy egész délután bűdöset böfögött tőle.

1834 január 26-án Kiss Sámuel bátyám levelet kapott Bécsből, az udvari ágensétől (ha jól emlékszem Németh Lajostól), hogy a Kiss Ferenczczel folytatott örökösödési pere oda fölérkezett, ezért siessen Bécsbe információkat adni, mielőtt még referálnák az ügyét. Kiss Samu egy kicsit gondolkozott, azután hozzám fordult: «Te Miklós, nem jönnél holnap reggel velem Bécsbe?» Gondolkoztam egy kissé, de mindjárt meg is adtam a választ: «Megyek!» Télen ugyan nem valami kellemes ez az út, de legalább nem kerül pénzembe és mindjárt tovább mehetek Olaszországba.

Estig becsomagoltam mindazt, a mit olaszországi utamra szükségesnek tartottam magammal vinni, többi podgyászomat pedig Magyar-Igenben hagytam.

Reggel indultunk Kolozsvár felé Kiss Samu kocsijával és lovaival. Kolozsvártól pedig előfogattal folytattuk az utat, a mi borzasztó dolog volt, mert az utazás beillett az ember élete ellen való merényletnek is. Kolozsvártól Pestig tíz napig jöttünk, az egész Alföld egy nagy tenger volt s mi Báránznál fél napon át csak arra hajtatunk, a hol a fűszál kiállt a vízből. Éjjel fagyott és nappal olvadt, úgy hogy az ember minden perczen attól tarthatott, hogy a vízzel borított utakon az árokba bedől. Mikor a szolnoki hidat elhagytuk, már láttuk a vendéglőt, de mégis azt hittük, kidőlnek a lovak, a míg oda érnek. Hasig erő volt a pocsolya és a színén vékony jégkéreg, mikor a ló lábát rátette, nem szakadt be, de mikor a súlyával rá ereszkedett, egyszerre beszakadt s a jégdarabok úgy összevagdalták a lábát, hogy a szegény pára reszketett, mint a nyárfalevél. Valahogy mégis csak beértünk s átüzentünk a vármegyeházához előfogatért. Hallottuk, mikor a hajdu kérdi a másikat: «Ma akarnak elmenni azok az urak?»

— Ma, — mondja ez.

— No, innen a Szentháromság se viszi ki őket.

Mondom Samu bácsinak: «Hallja-e, mit mond az a hajdu?»

— Hallom, — mondja fejcsóválva.

A hajdu a fagyos sár ellenére is megrendelte az előfogatot, hisz megkapta érte a kellő baksist, de a szegény lovas gazda — fél egykor délben —

odajött ló nélkül, messziről levette a kalapját és rimánkodni kezdett: «Kérem a nagyságos urakat, könyörüljenek rajtam, mert napvilággal nem érünk ki a helységből. Majd ha fagy kicsit az éjjel, hát reggel a kertek alatt valahogy kivergődünk». És úgy is lőn. Megháltunk Szolnokon és reggel csakugyan a kertek közt vitt ki a városból, olyan utakon, melyeket az ökrök egy nagy arasznyinál mélyebben meglyukgattak és aztán úgy megfagyott. Némán ültünk, mert beszélgetve az ember elharapta volna a nyelvét. A ki ilyen úton nem járt, annak halvány fogalma se lehet róla. No, de valahogyan mégis csak eljutottunk Pestre.

Pesten nem szándékoztunk sokáig időzni, de Kiss Samu bátyám meg akart ismerkedni Döbrentei Gáborral, a ki Erdélyben is lakott és már nagy híre volt Erdélyben. Elmentünk hát hozzá és bemutatkoztunk. Én természetesen mint művésznövendék állottam előtte s ő kikérdezett szándékom felől, hová megyek, miféle stipendiummal és nagyon meglepte az a kijelentésem, hogy senki kegyéből, egyedül csak a saját szorgalmammal gyűjtött pénzemen megyek tanulmányútra. Sokat beszélt egyik-másik művésznek tett nagy szolgálatairól és azoknak hálátlanságáról. Nagy mæcenásnak mutatta be magát s fölszólított, írjak neki Olaszországból. Én nem voltam hajlandó egy ilyen önmagát dicsérgető pártfogóval bővebb összeköttetésbe jutni, mert az bizonyos, hogy ha nem használhat föl olyan mérték-

ben, mint a hogy akar, majd engem is hálátlan-sággal vádolna. Mikor aztán Olaszországból visszajöttem, akkor sem látogattam meg.

Pestről neudorfi paraszt előfogatokkal mentünk Bécsbe. A sváb parasztok ugyanis társaságot alakítottak, mely Pesttől Bécsig 28 óra alatt szállította az utasokat. Állomásonként egynek-egynek 8—12 lova volt s így minden állomásnál négy pihent lovat fogtak be, melyek sebes ügetéssel haladtak. A császári és királyi diligence 36 óra alatt vitte az utast, az úgy nevezett «Landkutscher» három és fél napon át. Vasút-ról persze még szó sem volt s így a paraszt előfogat volt, ha nem is a legolcsóbb, de a legjobb alkalmatosság.

Kiss Samu bátyám pár hetet Bécsben töltött, nemcsak az informatio végett, de Bécs város nevezetességeit is látni akarta. Mikor aztán elutazott, az első gondom volt a szállodát hónapos lakással cserélni föl. Mindjárt az első napokban találkoztam Primker angol nyelvmesterrel, a kit még Kolozsvárról ismertem s a ki most Bécsben nyelvmesterkedett. Tudományos műveltségű ember volt s igen ügyesen tanított. Pár hónap alatt annyira vittem az angol nyelvet, hogy eléggé folyékonyan beszéltem, szorgalmas is voltam nagyon, tudva azt, hogy Olaszországban sok angol utazik s esetleg jó hasznát vehetem ennek a nyelvnek is.

Bécsből április hóban indultam Olaszországba

s előbb Triesztben töltöttem pár napot. Itt egyik table d'hôte ebéd után egy magas, szőke úr jött hozzám s magyarul megszólít: «Nem magyar az úr?»

Meglepett a dolog. Honnan gyanítja ez az úr, hogy én magyar vagyok? (Talán mert nálunk collier grecet viseltek s én is azt hordtam?) Mindjárt bemutatkoztunk s kisült, hogy ő báró Majthényi László, a ki nejével együtt indult Velenczébe. Ezután összetartottunk s én olaszul is meglehetősen beszélvén, a tolmács tisztét is elvállaltam.

Gőzhajón mentünk át Velenczébe s három napig együtt látogattuk Velence nevezetességeit. Mikor Murano szigetére gondoláztunk, csak nézi a báró, hogy milyen gyönyörűen tiszta az a tenger-víz, a fenekén minden csiga látszik, azt mondja: «Lehetetlen, hogy ez a szép, kristálytiszta víz olyan rossz és ihatatlan volna. Én bizony megkóstolom». Hiába mondtam neki, hogy már Triesztben fürdés közben ittam belőle és mondhatom eléggé utálatos. Ő nem hitt a szavamnak, kihajolt a gondolából és a markát teli merítve jót hörpintett belőle. Le is nyelt hirtenében egy kortyot, de egész délután szidta és köpdösött tőle.

A cicerone mindenüvé elvitt bennünket, a hol csak egyegy szép Tizian vagy Paolo Veronese kép volt látható. A báró már emlegette is, hogy fülig jól lakott képekkel.

Az akadémia képtárában többen másolgattak s egyik falhoz támasztott rajztáblát megfordítva, kérdelem, hogy kié ez a tábla? A szolga azt feleli: Beniczky úré. Mindjárt gondoltam, hogy ez a Beniczky az én volt bécsi tanítványom s elővettem egy látogatójegyet, reá írtam a vendéglői szállásom címét s kértem a szolgát, adná át Beniczkynek. Másnap, mikor épen reggeliztem, beállit hozzám Beniczky s rá is beszélt, hogy maradjak mindenáron Velenczében s csak később menjek Rómába. Kért, jönnék hozzá lakni, ő most már házas ember, elég tágas szállása van s így én ezt megtakaríthatom. Egy hordárral csakhamar el is vitettem a holmimat Beniczky szállására és a Majthényi házaspártól búcsut vettem.

Máig is áldom a sorsot, hogy ez így történt, mert a velencei tartózkodásom sokkal üdvösebb volt, mintha egyenesen Rómába siettem volna. Nagyon sokan mennek Rómába, a nélkül, hogy tudnák miért. Magam is azt terveztem, mert Rómát kiáltották ki a művészet Mekkájának, mivelhogy ott van a Vatikán nagy szoborgyűjteménye és Rafael sok eompositiója. De a mi a festészetet illeti, a velencei iskola magas színvonalon áll és az antik szobrok gipszöntvényein még tisztábban lehetett az izmok árnyalatait tanulmányozni, mint az eredeti mocsos márványszobrokon. Laocoon remek szobrát itt kedveltem meg annyira, hogy lerajzoljam. Élő model-

lek is szépek voltak az akadémián s a dogek palotájában is több tanulmányt készítettem; ott festettem Paolo Veronese festménye után az *Európa elragadtatását*. Velenczében a tanárok és tanítványok közt egészen más viszony volt mint Bécsben, a hol olyan feszes élet volt, akár csak a kapitány és közlegény között. Itt egészen collegiális viszonyban élt a tanár és a tanuló. A rendes gyűlhelyök egy kávéház volt, a hol este felé, az öt-hat óra között elköltött ebéd után jöttek össze s egészen barátságosan vitatkoztak a művészet különféle kérdéseiről. A tanárok közül Politi, Lippardini, Gregoletti, Marchesi s Malatesta nevére emlékszem, a ki később a modenai festészeti akadémia igazgatója lett s a kivéleginkább megegyeztünk vélemény dolgában. Főlemlítem még itt Zandomenici tanárt is, a ki a szobrászat tanára volt s megengedte, hogy műtermében az agyaggal mintázni tanuljak. Nehány tanítványa, a kik akadémiát végeztek, az iskolai év végével arra bíztattak, hogy én is versenyezzek a mintázási jutalomdíjra, azt állították, hogy elnyerem e díjat. De a tanár tiltakozott, mert nem vagyok az év elejétől fogva szobrászati tanítványának beírva. Hiszen, ha azt megengednék, hogy akárki pályázhassék, — így szólt hozzám, — egyszerűen csak ide jönnének az idegenek és mind el vinnék a díjakat.

A dogek palotájában ismerkedtem meg Kozina Sándorral, a ki már öt évet töltött volt Rómában

és most visszajövet tartózkodott pár hónapig Velenczében. Egyszer délfelé nagyon rosszul éreztem magamat, szedtem a sátorfámat, hogy haza menjek. Mondom Kozinának, hogy ha most ki nem lel a hideg, az csoda lesz.

— Ezen könnyű segíteni, — mondta ő, — csak egy üveg cyprusit kell meginni.

Megittam a jóféle cyprusi bort s másnap reggelig aludtam tőle egyhuzamban. Kiizzasztott alaposan, de meg is gyógyultam tőle.

Kozinán egyszer jót mulattunk. Ő is az *Európa elragadtatását* másolta s e közben a képtárlátogatók közül megáll egy mesterlegény forma a háta mögött s dicsérni kezdi a képét. Kozina méltatlankodva néz hátra, röstelve, hogy ilyen ember kritizálja. De a vándorlegény csak kezdi föl sorolni mindazokat a képeket, a miket Kozina Rómában festett. Kozina most már boszusan fölkelt és a kopott alak elé állva gúnyosan mondja: «Nem emlékszem, hogy valahol szerencsém lett volna». A vándorlegény erre kacagni kezd és így szól: «Hát nem ismersz meg engem? Nem ismered meg az öcsédet?»

Kozina haragjában így kiáltott rá: «Hát miféle lump lett belőled?»

— Jaj barátom, ha az ember gyalog utazik, nem öltözhetik selyembe, bársonyba, — felelte az öcsce, azután megölelték, megcsókolták egymást. Kozina már öt éve nem járt otthon s az öcsce azóta serdült föl legénynyé. A Rómából

haza küldött képeket otthon látta s most eljött a bátyja elébe.

Egyszer a képtárőr azzal fogadott bennünket, hogy a dogék palotájának felügyelője új rendeletet adott ki, a mely csak kilencz órától délután háromig engedi meg a másolást. Mi ezen nagyon megütköztünk, mert a meleg nyári napokon már reggeli hat órakor ott volt egyik-másik és néha hat-hét óráig este munkálkodtunk, kivált mikor nagyobb dologba fogtunk. Az ő tanácsára a kormányzóhoz, gróf Spaurhoz folyamodtunk, a ki nagyon kedvelte a művészetet. Galetti János, egy turini festő, a ki velem együtt a koránkelők közé tartozott, mondta tollba a kérvényt, következőképen:

«*Eccellenza*

Noi pittori Nicolo di Barabás allievo dell'academia di Vienna, e Giovanna Galetti allievo dell'academia di Torino, stb. . . .»

Erre közbeszóltam, hogy én ugyan soha kérvényt nem írtam, de úgy tudom, hogy a neveinket nem mindjárt fölül kell írni, hanem a kérvény végére, szépen, alázatosan.

— Mindegy, a művészekről nem veszik a formát olyan szigorúan, — felelte Galetti, — csak írjuk tovább. Azután elmondtuk a kérvényben, hogy az egész nap elforgácsolódik ilyen rövid munkaidő mellett s ezért, ha lehet reggeli hat órától esti hét óráig vagy legalább is déli 12

óraig, illetve délután egy órától esti hétig engedje meg a másolást. Hétfőn már azzal fogadott a képtárőr, hogy megjött az engedély. Ez a gyors intézkedés eléggé tanuskodott gróf Spaurnemes jelleméről.

Valamelyik nap látok egy bajusztalan embert lekuporodni a festőszékére, ki nadrágja zsebéből egy kis festékes dobozt vesz ki s rövid idő alatt olyan szép, szélesen kezelt aquarellt festett arról a szobáról, a hol mi dolgoztunk, hogy szinte meglepő volt. Bajusztalanságából gyanítottam, hogy ez az ember angol, igen rokonszenves kifejezése lévén, szóba álltam vele. Csakugyan angol volt s elég jól megértettük egymást. Egyszer hazáig kísértem s e közben kikérdeztem: van-e sok vázlata? Igennel felelt s erre megkértem, szabad-e megnézni? Szívesen föl vitt a szobájába s a látott dolgok ugyancsak megleptek, mert azon aquarellek után, a miket Bécsben láttam, egészen más fogalmam volt az aquarellről. Hisz ennek talán még a festékei sem olyanok, mint a bécsi művészeké.

Ez az angol úr William Leitch volt, inkább tájfestő, mint figuralista s én fölszólítottam, fessen nekem két tájképet, azt fizetem, a mit ugyane munkáért más fizetne neki, csak egyet kötök ki: hogy elejétől végig láthassam a képek megfestését. Azt mondta, jöjjenek hozzá vasárnap délelőtt, mert akkor sem az utczákon, sem a templomokban nem rajzolhat és nem festhet.

Vasárnap elmentem hozzá és kiválasztottam két olyan tájképet, a melyeknek technikája nekem legföltünőbb volt. Másfél óra alatt megfestette mind a kettőt s e közben láttam, hogy az ecsethordozás az aquarellben mennyire fontos. Mikor kérdeztem, hogy mit fizessek értök, azt felelte, művésztől nem fogad el honoráriumot, hanem én is tehetek neki ellenszolgálatot. Az *Európa elragadtatásáról* ő is szeretne aquarell vázlatot festeni, de mivelhogy az alakrajzban kevésbé gyakorlott, rajzoljam ezt le neki. Adott is hozzá mindjárt torchon papirost. Én a kép körrajzait csinosan megcsináltam s aztán ő kezdett a kép festéséhez, a mit persze ezúttal nem csinálhatott olyan szélesen, olyan kivonatosan, mint máskülönben szokta. Többször érintkezvén együtt, egészen megbarátkoztunk. Higgadt, kedélyes ember volt, aztán meg jószívü, becsületes. Londonban élt a családja s ő maga Velenczében csak futólagosan tartózkodott, itt nem szerzett pénzt, csak költött, mert az angolok állandóan inkább Rómában laktak s ezekhez egész csomó ajánló levele volt.

Megegyeztünk, hogy együtt utazunk Rómába. November elején indultunk el Velenczéből s Bolognában egy hetet töltöttünk, miközben a szabadban együtt rajzolgattunk. Florenczben két hétig maradtunk s innen Peruggia felé mentünk Rómába. Leitchnek már Bolognában elfogyott a pénze s az úton én tartottam őt pénzzel.

Rómába érve hamarosan szállást béreltünk s első dolgunk volt mindkettőnknek egy-egy fekete szalon öltönyt rendelni, a mi 24 óra alatt készen is volt. A véletlen úgy akarta, hogy nekem is épen olyan hamar kellett az új öltöny, mint neki, de előbb elmondom, hogy Leitch mit tett.

Fogadott egy bérkocsit s a névjegyeire már előre ráírván lakását, a kocsisnak átadott sorrend szerint, mindenütt, a hova ajánló levelei voltak, leadta e leveleket névjegyével együtt. Másnap fölöltözött fekete frakkba, fehér nyakravalóval s várta vendégeit.

Minden vázlatát már Velenczében egy nagy félív alakú albumban rendezte. Az album lapjai számozva voltak s a melyik lapon több kisebb vázlat volt csoportosítva, betűkkel jelezte az egyes képeket. Azután négy újjnyi széles papírszalagokat vágott, körülbelül kétszer annyit, mint az ajánló leveleinek száma.

Az angol urak sorba jöttek hozzá látogatóba, végig forgatták az albumát s a melyik vázlat megtetszett nekik, megkérdezték a másolat díját, a papírszalagra jegyezték föl a lapot, a betűt s a rajz vagy festmény árát. Leitch egy másik papíron följegyezvén az illető lord nevét, ugyanazon adatokat írta föl, mint a megrendelő, a ki erre elővette erszényét s az összeg felét leszámolta az asztalra, nem kérdezve sem azt, hogy a művésznek szüksége van-e pénzre, sem azt, hogy adjon-e foglalót? E finom módszer egyik félt sem

ejtette zavarba, Leitch is nyugodt volt a megrendelés biztosságára nézve s pénze is volt, a míg a megrendelt munkákat elvégzi. Harmadnap már haza küldött százöt fontot a családjának, nekem is megfizette tartozását és magának is maradt a megélhetésre.

A mint szállásom volt és a szabó másnap a ruhát elhozta, én is neki indultam a városnak, hogy az öreg Markó Károlyt, a kit még Bécsből ismertem s tudtam, hogy most Rómában van, fölkeressem. Kiálltam az utca közepire, hogy a szomszédos házakat szemügyre vegyem, de e közben egy bérkocsi jött és félreálltam. A bérkocsiban ülő egyén nagyon ismerősnek tűnt föl nekem, de csak hosszas gondolkozás után jutott eszembe, hogy ez Löwenstern orosz tábornok, a ki Bukarestben alkormányzó volt s a kit onnan jól ismertem. Természetes, hogy most kék frakkban, cylinderben egészen másképen festett, mint orosz egyenruhájában, a nagy vállrojtokkal, a hogyan én őt azelőtt láttam. Azonnal az orosz követség után tudakozódtam s azt föltalálva, a kapustól kérdeztem meg, vajon Löwenstern tábornok Rómában van-e? Az igenlő válaszra szállását tudakoltam, mely az Albergo Grand Bretagnában volt. Erre haza siettem, átöltöztem, úgy, a hogy illet s fölkerestem a szállodában. A tábornok nagyon örült, mikor meglátott, kérdezte, hogy messzire lakom-e s mikor azt feleltem, hogy itt a közelben, kért, szaladjak haza,

hozzam el aquarell festékeimet és készítsek róla egy könnyű aquarell vázlatot, csak úgy a házi zubbonyában, vörös török fezzel a fején, csibukkal a kezében, hogy ez a kép félig-meddig bukar esti emlék legyen. Ebédig el is készültem a képpel, mely azért volt annyira sürgős, mert a tábornok másnap reggel már elutazott.

Ebéd után fölkerestem Markó Károlyt s együtt maradtunk vele egészen estig. Mikor kilencz óra után haza kerültem, háziasszonyom azzal a hírrel fogadott, hogy «Signor Barabás ci e una lettera per lei» — (egy levelem van a szobámban). Nem tudtam elképzelni kitől lehet? Leitchen kívül senki sem tudja a lakásomat. Nézem a levél írását, nem ismerem, de nekem szól tisztán: «Monsieur Nicolas de Barabás, Corso 76.»

A mint fölbontom, Löwenstern generális nevét látom, a ki ezeket írta: «Generalis gróf Gourjeff látta az arczképemet és nagyon megtetszett neki. Több leánya van, azokat akarná lefestetni. Lakik az Európa szálloda első emeletén, menjen hozzá és nevemmel mutassa be magát».

Le is festettem a generálisnak öt leányát, sőt még az orosz nagykövet hét éves leánykáját is, azon a révén, hogy a nagykövet Gourjeff testvére volt. Markó nagy reményeket keltett bennem e sikereim hallatára s azzal biztatott, hogy ő most nem ismer senkit olyant Rómában, a ki aquarellben versenyezhetne velem. Én is reméltem, hogy Gourjeff révén bővebb ismeretségre teszek szert,

de a gróf nem mutogatta a képeket, mert a mint elkészültek, egy courrirral haza küldte Szent-Pétervárra.

A későbbi napokban modellek után festegettem olajban, egy-egy modellt Markóhoz vittem, mert neki igen jó műterme volt. Ha szép idő volt, a természet után is vázolgattam.

Az ott élő angol művészek is tartottak egy műtermet, az esti rajzolóshoz. Leitch barátom is festett itt egy-egy eredeti jelmezes modellt. Különösen egy olasz bandita képe tetszett meg nekem, fekete bársony ujjasban ábrázolva. Ezt a képet el kértem tőle másolásra. A legközelebbi napokban, reggel betekintett hozzám Leitch. Meleg téli nap volt, az ablakaim nyitva s épen azon buzgólkodtam, hogy a bandita fekete ujjasát megfesse. Kértem Leitchet, miféle fekete festéket használ, mert én nem bírom azt a szép mély színt kihozni, a mit ő festett.

Ő is kérdi tőlem, hát én miféle fekete festéket használok? Oda adom a kezébe s ő azt szó nélkül kidobta az ablakon.

Én csak nézek reá, hogy megbolondult-e?

Mosolyogva mondta aztán, hogy sohase használjak feketét, mert a fekete szegény festék, különösen a vízfestékben. «Never use black, black is a poor colour»; — azóta vízfestéshez soha nem is használtam feketét, még a fekete kabáthoz sem, chinai tust is csak tisztán a tusrajzoknál alkalmaztam.

Egy ízben az utcán találkoztam báró Bánffy Lászlónéval és nőmmel, a ki akkor még leány volt. Ketten jöttek velem szembe. Bánffyné mindjárt az első napokban megismerkedett Pagettel, kihez később férjhez ment. Az ő révén kerültem egy angol társaságba, mely érdekes esti világítást rendezett a vaticani szobrok megtekintésére. Egy-egy póznára vagy 16 darab viaszgyertyát kötöttek s ezek fényét ragyogó bádog reflectorral vetítették a szobrokra. Az így megvilágított szobrokon remekül kidomborodtak a legkisebb izmok és hajlások is. Gyönyörű látvány volt ez, de szép pénzbe is kerülhetett.

Az itáliai híres carnevált is látni óhajván, a bőjt első napjaiban Nápolyba kíváncsoztam. Egy vetturinoval megalkudtam s ez reggel hozzám jött, hogy a vállára vegye úti málhámat, mert — úgy mond — a harmadik szomszédban van a kocsi, a hol két angol úr lakik, a kik útitársaim lesznek. Csakugyan itt állt már a kocsi, várakozva a két angol úrra. Nem sokára jött is egy kissé testesebb, deres hajú öreg úr és egy sovány barna. A mint engem meglátnak, elkezdenek angolul méltatlankodni, hogy ők az egész kocsit magoknak bérelték, miféle szemtelenség az a kocsistól, hogy egy idegent vesz még a kocsijába. Erre én angolul oda szóltam, hogy: «Uraim, ez sajnos eset ugyan, de én nem tehetek róla. Ha tudtam volna ezt a körülményt, én a kocsissal szóba sem álltam volna». Erre az öregebbik (a

ki orvos volt az indiai angol hadseregnél, társa pedig ugyanott kapitány, már mindkettő nyugalomba vonult, az orvos gazdag és kedélyes jellemű, a kapitány komoly s néha kissé epés) vidáman így felelt: «Se baj, uram, hiszen ön tud velünk beszélni, azt gondoltam, hogy az úr olyan ember, a ki néma lesz velünk szemben. Már most csak tessék a kocsin maradni, csak arra kérem, ne a kocsisnak fizesse meg a kialkudott bért, hanem nekünk s mondja majd neki, hogy tőlünk kérje a bérét». Ezt megigértem s miután így a kocsis füle hallatára, de mégis az ő tudta nélkül, megalkudtunk az ő bőrére, útnak indultunk.

Nápolyba érve én csak borraivalót adtam a kocsisnak s a mikor a magam részét át akartam adni az orvosnak, ő nem fogadta el. Azt mondta, hogy nagyon örül az ismeretségnek, sőt mikor kocsin vagy hajón kirándulásokat tettek, akkor is mindenüvé magokkal vittek és minden költségemet az orvos fizette. Pedig meglehetősen költekezett, de aztán megtudtam, hogy naponta 20 scudo állt rendelkezésére s így meg volt hozzá a módja. Együtt rándultunk ki Ischia, Procida szigetekre, Pozznoliba, a bajoi öbölbe, a faler-numi szőlőkbe, Sorrentóba, a Vezuvra stb. Egyszer Castellamaréba indultunk kis vitorlás ladi-kon. Mikor útra keltünk olyan csöndes volt a tenger, hogy a hajósoknak evezniök kellett; azt hittem estig sem érünk oda; biztattak, hogy tíz óra felé fokozódni kezd a szél. Egyszer csak lete-

szik az evezőket és állítják föl a vitorlát, pedig még a legkisebb szél sem lebbent. Azt kértem, hogy mire való ez? Hát jön a szél. Hol? És megmutatták, hogy a láthatár szélén, a hol eddig a tenger az éggel egybemosódott, sötét indigo vonal huzódott végig, olyan keskenyen, mintha csak a papíron tollal húzták volna meg. És csakugyan egy-két percz múlva meglebbent a szél a fülem mellett és a víz színe kásásodni kezdett; billegetni kezdte a csüngő vitorla vászontestét, mely hamarosan megdagadt s ekkor aztán rémitően sebesen haladtunk. De a fokozódó széellel csónakunk tánczra kerekedett, keresztül csaptak fejünk fölött a hullámok, a mellettem ülő kapitányt egy hullám úgy meglökte, hogy a vele szemben ülőkkel együtt majdnem kiesett a csónakból, sőt én is bőrig áztam a hullámcsapástól. A kapitány most már a világért sem ült volna vissza erre az oldalra, úgy hogy az orvos cserélt vele helyet, nehogy az egyensúlyt megzavarja. A matrózok aztán megfordították a vitorlát és egyenesen a part felé irányozták csónakunkat. Én a legkisebb reményt sem tápláltam arra, hogy élve kimeneküljünk. De a jó szerencsénk mégis csak partra vitt. Torre d'Annuziatánál kötöttünk ki a közeli halászhajók segítségével, mert ha egy-egy hullám egészen a parthoz vitt, a másik megint száz lépésnyire vissza lökött. A halászhajók kötelet dobta felénk s mikor közelébe jutottunk, hamarosan mind beléje csimpeszkedtünk és úgy ma-

radtunk a homokon, a honnan az újabb hullámvérésig hamarosan kimásztunk. Délben e nagy hánykódtatás hatása igen különbözőképen nyilvánult. A kapitány és az inasa (egy bolognai fiú) kiadta talán még azt is, a mit két nappal előbb evett, az orvos és én farkas étvágygyal vártuk az ebédet, mialatt a másik kettő rá sem birt nézni az ételre.

A vidék nevezetességei közül Pompejit és Herculanut is megnéztem, ott több vázlatot készítve. Azután érkezett husvét ünnepe, melyre én Rómába akartam menni, hogy az akkori fényes husvéti ünnepeket lássam.

Kiszámítva azt, hogy hány nap alatt érek oda, egy vetturinóval szerződtem, úti leveletem az illető helyeken láttamoztattam, vendéglői számlámat kifizettem és mindenemet becsomagolva, az indulásra meghatározott nap reggelén vártam a vetturinót, hogy jöjjön a podgyászomért. Kinézegettem gyakran az ablakon, be vannak-e már fogva a lovak? De semmi jele a készülődésnek. Türelmet veszítve jöttem le a kapushoz és kértem, hogy hol a vetturino? Azt felelte: reggel látta kimenni, de azóta se tud róla semmit. A dolog kétségbe ejtett, mert ha másnap indulunk, a pápai lábmosás nagyszerű szertartásáról már lekésem. A mint a kapun kitekintek jön a vetturino. Reá támadok, hogy mi dolog ez, mikor indulunk? Ő egészen nyugodtan felelte, hogy nem kapott más utast s egy utasért csak nem

kelhet útra, ez nem fizetné ki magát. Boszúságom leirhatatlan volt s mikor azt kértem, hogy miért nem tudatta legalább velem ezt az akadályt, azt felelte, hogy abban bízott, akad még másik utasa is. Sőt a végén arra kért, adnám vissza a foglalóját. No, mondom, ez már a szemtelenség netovábbja, hiszen a tízszeres foglalóért se maradtam volna itt! Bosszúsan indultam kocsit keresni s a hány vendéglőt csak tudtam, mind sorra jártam, de mindenütt csak az volt a felelet, hogy a kik az ünnepekre Rómába készültek, már elmentek és ünnep előtt már nem indul kocsi. Bele kellett tehát nyugodnom sorsomba, bár mennyire is keserített a dolog.

Délután öt óra tájt ebédelni mentem az «À la ville de Rome» nevű vendéglőbe, a hol rendesen étkeztem s a melynek terraszáról szerettem körül tekinteni a nápolyi öblön. Hat óra felé, a mint az ebédemet kifizettem, hirtelen heves földrengés rázott meg, szörnyű mély földalatti morajjal, úgy hogy az asztalba kellett kapaszkodnom, hogy föl ne düljek. Háttal ültem a terrasz felé s első pillanatban nem tudtam, mi történt, de látva azt, hogy mindenki a terraszra siet az étteremből, én is arra fordulok, hát látom, hogy az egész nápolyi öböl ki van világítva. Természetesen rögtön a Vezuvra gondoltam s én is a terraszra siettem. Olyan látvány tárult föl itt előttem, a milyent képzelni sem tudtam. A Vezuv az egész kráter tetejét, mely három miglia, vagyis 3000 öl

kerületű volt (s a melyen két nappal ezelőtt még tojást sütöttünk), a levegőbe dobta és ezen a nagy nyíláson át emelkedett föl egy olyan tűzoszlop, mely körülbelül a Vezuv magasságával egyenlő volt. Ezt a nagyszerű képet leírni vagy lefesteni ki merné? Hol lenne a képen az a lassú méltóságteljes mozgás és folytonos változás, mely e látvány nagyszerűségét fokozta és minden perczenben más és más képet varázsolt elénk. Az a roppant sebesség, melylyel ezer és ezer tüzes kő repült fölfelé, a fekete füstfellegek folyton változó alakjai, ehhez a roppant mély hangú folytonos földalatti moraj, melyet azok a nagy kövek okoztak, a miket a kráter rengeteg üregének oldalához dobált föl, — és mindez a látvány az öböl tengervizében tükröződött, tűztengerré változtatva a vizet. És hozzá még azok a színárnyalatok, melyek az egész vidéket befestik, a napnyugtától kezdve a sötét éjtszakáig! A mint egy hajó siklik a kikötőbe, vitorlástól együtt szénfeketének látszik a tűztengerben.

Ezt a látványt, a ki életében csak egyszer is látta, soha el nem felejtí. A ki csak a terraszon volt, pinczér és vendég, az mind úgy állott hat órától tízig, mint a szobor. Senkinek az étel eszébe sem jutott, senki egy szót nem szólt, mert nem is talált volna a bámulat kifejezéséhez méltó szót. Ha valakinek akkor hozták a beefsteakjét, mikor a kitörés kezdődött, az úgy maradt tíz óráig, háromnegyed tízkor kezdett lohadni a tűz

s negyed óra múlva már sötét volt. Csak ekkor mozdult meg a közönség és szó nélkül, de nagy lélekzetvétellel indult el a terraszról.

Bevallom őszintén, hogy soha életemben buzgóbban nem emeltem kezeim az égnek, bocsánatot kérve a Mindenhatótól, hogy itt maradáson békétlenkedtem. A mint haza értem a vendéglőbe és ott láttam a vetturinómat a kapu előtt állani, rögtön zsebembe nyúltam és visszaadtam a foglalóját, azon szavakkal, hogy nem vesztettem semmit, a miért el nem vitt. Mikor megköszönte, azt mondtam, hogy köszönje csak a Vezuvnak!

Nemcsak meglegedés, de hálaérzet töltött el az Isten iránt, hogy mindez így történt s most már eszembe sem jutott azon bánkódni, hogy nem látom a híres római husvéti ünnepélyességeket és nagyszerű látványosságokat. Éjjel is, reggel is egyre csak e nagyszerű látványosság képét idéztem emlékezetembe. Reggeli után már azon tűnődtem, hogy kibontom táskámat és megpróbálom egyik-másik jelenet hatását aquarellben vázlatozni. Ekkor harsány férfi hang szólal meg odakint: «Cameriere! Non sai qualqueduno chi va partir per Roma?» (Pinczér, nem tudsz valakit, a ki Rómába utaznék?) Fölugrom helyemről: ime, itt a jó alkalom. Künn egy előkelő fiatal urat látok. Kérdem tőle, hogy milyen útitársat keres, olyant-e, a ki őt elvigye, vagy olyant, a kit ő vinne el? Erre azt felelte, hogy olyant

keres, a kit ő visz el, — no hát, mondtam hamarosan, én tetőtől talpig ilyen vagyok.

— De egy negyed óra múlva indulunk, — felelte ő.

— Az sem baj, ha a lovak be vannak fogva, akár mindjárt mehetünk. Nekem nincs más dolgom, mint a szállást és a reggelit kifizetni. Én már tegnap reggel óta készen állok az utazásra.

— Bravissimo! — felelte az idegen, de én tudván azt, hogy az olaszszal, még ha úr is, elővigyázattal kell bánni, mindjárt megkérdeztem: mit fogok fizetni? Azt felelte, nem annyira a fizetésért, de azért keres útitársat, hogy ne legyen egyedül. Ő saját kocsiján, váltott postalovakkal utazik és így már holnap reggel Rómában leszünk. No de, hogy úrnak érezzem magam a kocsiján, fizessek neki két scudot! Erre aztán mit sem szólhattam, hiszen a vetturinónak, a ki négy napig hurczolt volna Rómaig, ez jóformán csak borravalónak elég.

— Dunque siamo d'accordo! (Tehát megegyeztünk), — így szólt útitársam és pontban nyolcz órakor már el is indultunk. Másnap reggel hét órakor már Rómában szálltunk ki s így 23 óra alatt tettük meg e nagy utat. Úti társam a római rendőrfőnök fia volt s az atyja költségén járt, így tehát a mit tőlem kapott, szivarpénznek maradt meg. A római vámnál, a hol az embernek mindenét fölforgatták, csak a nevét mondotta meg s a vámhivatalnok megemelvén a sapkáját, mehet-

tünk tovább. Művelt ifjú volt és buzgó katolikus. Útközben azt is elmesélte nekem, hogy V. Sixtus pápa megátkozta a sáskákat s azok hűségesen mind a Tiberisbe hullottak; én egy szóval sem zavartam meg e hitében.

Az ő segélyével két nappal előbb értem Rómába, mintha a vetturinóval egy nappal előbb indultam volna útnak s így még pihenhettem is egyet, míg a római ünnepélyek megkezdődtek. Ekkor írtam Gyergyai Ferencz barátomnak Kolozsvárra, hogy: «Bizony jó az Isten, ha belé elegedik az ember dolgainak rendezésébe, ahhoz képest mi kontárok vagyunk». Ezt különben elmondhatták az erdélyiek is. Kiss Sámuel Magyar-Igenből írta nekem, hogy olyan bő szüret volt, a milyent csak 1811-ben láttak. Ha a Mindenható megszólította volna a szőlősgazdát, rakja meg a szőlőtőkéjét, hogy lássa, mennyi termést kíván, hát az ember szégyelt volna annyit tenni rá.

Nápolyból visszatérve Rómába, ott tovább folytattam tanulmányaimat. Külön műtermet nem tartottam, hanem néha Markó Károly műtermébe vittem a modellt, mert az eléggé tágas volt, sőt szerette is, ha nem volt egyedül. E közben egyszer a szemközt lévő házban egy olyan zenebarát ütötte föl a tanyáját, a ki trombitálni tanult. Markót ez különösen zavarta munkájában s ezért inasát Robertót, a ki igen ügyes fiú volt, azzal az üzenettel küldtük át, mondja meg a trombitásnak: kár a tüdejét rontani, mert mi azt vettük

észre, hogy mindennap rosszabbul és hamisabban fújja a tanulmányait. Roberto elvállalta ezt a kiküldetést és úgy látszik sikerrel, mert többé egy trombitahangot sem hallottunk.

A nyár elején olyan forróság lett Rómában, hogy én jobbnak láttam hazafelé, a hegyeken át jönni. Először is Siennát ejtettem útba, a hol nagyon érdemes volt néhány napot tölteni s több vázlatot rajzoltam a dómban. Innen Pisába mentem s egy cabriolettet fogadtam, hogy a Pisától Genuáig vivő út szépségeit jobban élvezhessem. Ha kizárólag tájfestő lettem volna, talán inkább gyalog kellett volna ezt az utat megtenni, annyi szép pontja van. Az országút az Apenninek oldalán, magasan visz, mintha kulisszák közt utazna az ember; a nagy esőzésektől kimosott szakadékokat kiszögellő sziklaormok választják el egymástól s ezeken át alagútak vannak fúrva; a tenger partján fekvő helységek fölött kanyargó útról pedig tágas kilátás van a tengerre és minden egyes alagút után más és más látkép tárul elénk. Genuában a tenger is egészen más hatású, mint Nápolyban, a hol sokkal csenedesebb. Genuában a tenger hullámai meredek partokon, sziklákon törnek meg és roppant magasságra emelkedve ostromolják a szirteket. Nápolyban is festettem több aquarellt a tengerről, de itt is órákon át elmerültem tanulmányozásába.

Genuában láttam Paolo Veronesenek egy olyan szorgalommal festett képét (a mint Magdolna

mossa Krisztus lábát), a milyen szorgalmat és részletezést a mester többi képein nem igen láthatni.

A vendéglőben table d'hôte-nál megismerkedtem négy ifjú utazóval s azután összetartottunk, könnyebb lévén ötnék a kirándulásokra kocsit fogadni. Együtt utaztunk a Lago di Comóhoz, a Lago Maggiorehez, a hol többek közt lerajzoltam az Isola bellát, a svájci hegyekkel. Együtt mentünk Milanóba is. A mikor épen a vámhoz értünk, borzasztó záporosó volt, megegyeztünk abban, hogy a vámhivatalnoknak két osztrák forintos tallért adunk, hogy ilyen időben ne kelljen kiszállani. A dán nemzetiségi útitársunk adta oda a pénznek, kezét az ablakon át kinyújtva, e szavakkal: je vous donne ma parole d'honneur stb., hogy semmi vámolni valónk nincs. A pénészépen markába szorította a tallért és kijelentette, hogy becsületszavunkban megbizik s nem háborgat. Benn a városban is együtt maradtunk s együtt néztük meg mindazt, a mi nevezetes. Csakhamar észrevettük, hogy élő árnyékunk van, ha leültünk ebédelni, ha fekete kávéra mentünk, láttunk egy bizonyos alakot a közeli asztalhoz letelepedni. A színházban is ott állt ez a kém közelünkben. Egyikünknek sem jutott eszébe ugyan a politizálás, de mégis nagyon kellemetlen volt a közellétének tudata. Egy porosz (de nem a mi társaságunkból) igen vastagon megtréfált egy ilyen spitzlit. A kávéházban fontoskodó arczczal

így szólt társaihoz: «Tudjátok, most nekem fontos dolgom van» s titkolódzó képet vágva, meg nézte az óráját, intett társainak és sietve távozott a kávéházból, egy bérkocsiba ült és a corso felé hajtatott. Árnyéka utána, ő is kocsiba szállt, mely amazt kísérte. A porosz kihajtatott a mezőre, ott megállította kocsiját s ő maga az út melletti árokban lekuporodott s némi baját végezte, a spitzli kocsisa is kénytelen volt arra elhaladni, de lassan ment, a kocsis aztán meg is állt és leszállt a bakról, mintha igazítana valamit, hogy a porosz gyanúját kikerülje. Várta, hogy a porosz végezzen a dolgával és előre hajtasson, de a porosz a mint fölgombolkozott, fölült kocsijára és visszahajtatott a kávéházba, a hol barátainak hangos kaczajjal mesélte el tréfáját. A spitzli látván fölfedeztetését, restelte a kávéházba való visszatérést és bizonyára másikat küldött maga helyett. De a poroszt másnap mégis a rendőrségre idézték és ott megparancsolták neki, hogy 24 óra alatt hagyja el Milanót. Azon kérdésére, hogy miért? Az volt a kurta válasz: «Wegen Respectlosigkeit für seine Vorgesetzten». Valószínű, hogy a spitzli mérgében valamit hazudott s így boszulta meg a kifiguráztatását.

Milanoban csak nyolcz napot töltöttem s a dómon kívül leginkább érdekelt Rafael *Sposalitio* című képe és Leonardo da Vinci *Utolsó vacsorája*. Társaságunk aztán szétoszlott s velem csak egy elberfeldi gazdag kartongyárosnak a fia,

Bockmühl Robert Emil maradt, egy művelt, derék fiú, a ki Velenczét is látni akarta s Bécsen át szándékozott haza menni. Én s még egyszer kíváncsoztam Velenczébe, a hol már sok jó ismerősöm volt s a műemlékeket is meg akartam még egyszer nézni. Mi azután kettesben utaztunk Paduán át Velenczébe, a hol társamnak pénze fogyatékán volt, de én látván, hogy hitellevele van egy trieszti bankárhoz, szívesen előlegeztem neki. Velenczében a gondolierik épen olyan telhetetlenek, mint a mi fiakkereseink. Annak a gondolásnak, a kivel a gőzhajóra vitettük magunkat, azért az útjáért, melyért fél ezüst huszas járt volna, egy egész huszast nyújtottam. A gondolás abban a hitben, hogy mint idegent megzsarolhat, sértődve visszautasította, mondván, hogy: «Mit gondol az úr?» Azt, — mondom, — hogy úrilag fizetek.

De keveselte, mire én a pénzt zsebembe tettem és a hajón letelepedtem. Erre elkezd lármázni, hogy fizessem ki, hogy elmelessen. Mutattam a huszast, de megint csak nem kellett neki s én újra zsebre vágtam. Ez vagy négyszer ismétlődött. Mikor megint lármázni kezdett, azt mondom: forduljon meg, hogy a gondoláján lévő számot megnézhessem s följegyezzem, akkor azt fizetem, a mit kíván, de két tanut hívok: a kapitányt és a conductort, — erre aztán mérgesen elvette a huszast és elment. Egy úr próbát akart tenni velök, megállják-e szó nélkül akkor is, ha gaz-

dagon megfizetik? Olyan útért, melyért egy ezüst huszas jár a gondolásnak, egy aranyat adott. Megállta-e szó nélkül? Dehogy! Föl sem tételezve azt, hogy ez az úr tudja a szabályt, nem mondta ugyan, hogy kevés, hanem mosolyogva megnézte az aranyat, a mivel éppen 14-szerte többet kapott a járandóságánál, s így kiáltott föl: «E che bell zechino! Per un bichiere di vino, per non dover cambiare questo bell zechino.» Ej be szép arany! — és kinyújtotta kezét: egy pohár borra- valót még, hogy ne kelljen elváltani ezt a szép aranyat! Mikor borra- való helyett szidást kapott, levette a kalapját és éltetve «Excellentiáját», eltávozott.

Én is «Eccellenza» voltam egész olaszországi utamon minden pinczér előtt. De az egyik nem szégyelte a borra- valóra megjegyezni, hogy az a másik úr, a ki olasz, az is csak annyit adott, mint én. Ezzel nem azt értette, hogy ő az olaszt olcsó- ban köteles kiszolgálni, hanem azt, hogy az olasz fősvény és az idegen gálánsabb. Az idegen «excel- lenzák» tehát nyissák ki jobban az erszényöket

Triesztbe reggel érkeztünk meg s a tengeri levegő étvágyunkat nagyon fokozván, a hajón reggeliztünk. Az utolsó ezüst huszasomat fizet- tem ki e reggelire s Bockmühl hajlandóbb volt lemondani, semhogy zavarba jöjjünk. De én meg- rendeltem a két kávé s már most Bockmühl azon aggódott, mit csinálunk, ha partra szállunk? Mivel fizetjük ki a hordárt? Én csak nevettem

rajta, ezt csak bízta reám. Mikor a hordár fölhozta a szállodába podgyászunkat, rászóltam a szobapinczérre, hogy adjon egy ezüst huszast a hordárnak, míg váltatunk. A pinczér persze rögtön kifizette a hordárt. Bockmühl barátom később aggodva kérdezte, hogy hátha a pinczér nem tette volna, akkor mit csinállok? Jól össze szidtam volna, mert tanulja meg, akkor kell henczegni az embernek, mikor üres a zsebe, de a mikor tömve van, inkább úgy viselkedjék, mintha csak annyi pénze volna, a mennyi csak a markában van.

Triesztből, pár napi ott tartózkodás után, postakocsin mentünk Bécsbe, a hol Bockmühl szerette volna látni az *Európa elragadtatását*, melyet Paolo Veronese után másoltam s aztán Velenczéből Bécsbe küldtem Deáki Fülöp Sámuelhez, hogy ne kelljen Italiában magammal hurczolni. Deáki a Währingen lakott s miközben hozzá megyünk, egy csavargó majd a hátunkra mászva siránkozik: «Ich bitt Euer Gnaden . . .» Én reá rivallok, hogy takarodjék, Bockmühl ügyet se vetett rája. Megúnva a tolakodását, boszúsan hátrafordulok, — ekkor látom ám, hogy a csavargó Bockmühl zsebébe nyult, de ez észrevette, hátrakapott s magas, erős ember lévén a csontos markával úgy megfogta a zsebében lévő kezét, hogy az nem volt képes kivergődni. Így vezette a csavargót a freyungi kapunál levő rendőrség előtt s az úton ört álló több rendőr előtt ki a Glacisra, ott aztán előhúzta a csavargó kezét és

úgy farba rúgta, hogy az orrára esett. Azzal tovább mentünk. Kérdeztem, hogy miért nem adta át a kapunál lévő rendőrségnek? «Igen, ha csak annyiból állna, hogy az ember átadja, — felelte ő, — de hogy én ötször-hatszor megjelenjek a rendőrség előtt és még esküt is tegyek arra, miképen történt ez az egész dolog, erre se időm, se kedvem».

Bécsben a Salzgriessen találtam szép kétszobás, világos szállást, a hol több arczképet festettem olajban és aquarellben. Egyszer szobámból kijövet Barkassy Imrét, egy régebbi ismerősömet látom, a szomszédomban lakó úrral beszélgetve. Kölcsönös köszönés után azt kérdi tőlem is, a szomszédomtól is, hogy ismerjük-e egymást? «Nem!» feleltük mindketten s ekkor bemutatván, kisült, hogy a szomszédom Szemere Miklós, a jeles költő, a kivel csakhamar összebarátkoztunk. Szemere valóságos ezermester volt, de minden nap mással foglalkozott. Egyik nap festett, másik nap elefántcsontból faragott mindenfélét, harmadnap írt, verselt. Napról napra más és más hangulata volt, de kiváló humora, s ha kicsapongó kedélyességét föl is váltotta a kesernyés satira, mindig szellemes és mulattató maradt.

Egyszer hozzám belépve négy ifjú erdélyi barátomat látja ott. Én druszámnak szólítom az egyiket, a mire Szemere bámulva kérdi: «Hát ez az úr is Miklós?»

— Igen.

— No én még soha se voltam olyan társaságban, a hol három Miklós került volna össze.

Erre én körül néztem és nevetve mutattam be neki a következő vendégeimet: Zeyk Miklós, Bara Miklós, Miksa Miklós és Biró Miklós. Ekkor bámult ám még csak nagyot, mikor kisült, hogy mind a hatan Miklósok vagyunk!

Szemere sokszor órákig el-el nézegette a mint festettem és sajnálatát fejezte ki azon, hogy arczképekkel kell foglalkoznom. Azt mondtam neki, hogy nálunk nincs kilátás másból megélni. Mint a hogy a kis városban együtt van a könyvkereskedés a fűszeresbolttal és az asszony mindjárt divatárusnő is, nekem is többféleképpen kell foglalkoznom. Olajban, miniatűrben, aquarellben kell festeni és kőrajzokat készíteni, minden nap másféle modorban. Ez még mind megjárja, de a mi a legkedvesebb: egy két előkelő hölgynek leczkét adni! Ezt Bécsben kezdtem kipróbálni és Pesten folytattam, míg bele nem fáradtam és aztán leráztam a nyakamról mindenféle leczkét.

Báró Miske cancellár kért föl először arra, hogy adnék leczkét leányának, a mit nem tagadhattam meg. Három leczke volt hetenként meghatározva, de aztán két hétben egy lett belőle. Egyik leczke azért maradt el, mert a baronesset most fésülik, a másik leczkén a baronesse kiko-csizott, máskor vendégei voltak, úgy hogy hatszor kellett oda fáradni, míg egy leczkét adhatott az ember. Aztán a harmadik leczkén, mikor még egy

tiszta vonást sem tud a tanítvány rajzolni, már azt kérdezték: «Mit gondol, mennyi idő alatt fog ez a gyermek egy jó arczképet festeni?» Az igazi válasz az volna: «Ilyenformán soha», — de az ember restelli az igazat megmondani. Az ötödik vagy hatodik lecke után már egy gyalgó háromszög vagy négyszög kerül ki a tanítvány keze alól, de ezt is alig lehet kiigazítani, s mégis azzal áll elő, hogy a jövő hónapban a nagymama nevénapja van és a mama nagyon szeretné, ha ekkora valami szép képpel lepné meg őt az unokája. Tessék már most kielégíteni a mama kívánságát. A leckeóra 11-től 12-ig van meghatározva s a baronesse háromnegyed egy órakor érkezik, a mama ezalatt látogatásokat tesz s délután négy óráig ott felejtí a leányát a rajzórán, öt óra is elmúlik, a míg a tanító megszabadul kedves tanítványától s akkor rohanjon összeszáradt ebédjét megenni.

De mindez csak ízeletető a leckeórákból, a mikkel csakhamar torkig beteltem. A jövőm érdekében már most azzal a tervvel kezdtem foglalkozni, hogy télire Kolozsvárra megyek s onnan megint Nagy-Szebenbe s Bukarestbe. Ez időtájt érkezett Bécsbe Barra Gábor, a ki külföldön járt a könyv- és könyomdászatot tanulmányozni, ő vele aztán megegyeztünk abban, hogy együtt megyünk Pestre s onnan Kolozsvárra. Zeyk Miklós barátom megírván e terveimet Erdélybe, onnan gróf Teleky Józsefné azt izente nekem,

maradjak Pesten néhány napig s menjek ki onnan Péczelre, ott fessek meg az ő számára leányának gróf Ráday Gedeonnénak arczképét aquarellben. November 8-án érkezünk Pestre s én ki is mentem három napra Péczelre. Gróf Ráday Gedeon itt arra akart rábeszélni, maradnék Pesten, a hol Einsle bécsi festő nagyon jó üzletet csinált, de most vissza ment Bécsbe s így Pesten nincs olyan jó művész, a ki őt pótolná. Én nem tudtam megbarátkozni azzal a gondolat-tal, hogy olyan városban telepedjem meg, a hol senkit sem ismerek s ezért Péczelről visszasi-ettem Pestre, hogy Barra Gáborral tovább men-jünk Kolozsvárra, mert akkor még nem volt taná-csos egyedül merészkedni ilyen nagy útra. De Barra azzal állt elő, hogy ő már más útítársakkal szerződött, mert azt hitte, hosszabb ideig mara-dok itt Pesten, neki pedig nincs idejea tovább mulatásra.

Erre aztán elhatároztam, hogy a telet csak-ugyan Pesten töltöm, sőt ha ismeretségekre teszek szert és munkám is lesz, egyhamar el sem megyek.

IV.

(Művésznymorúság — művészvigasság. — Bajza József. — Gróf Széchenyi István. — Széchenyi levele a saját képmásáról. — Affaire a mintabábbal. — Székács József. — Fáyne panasza. — Luczenbacher név-magyarosítása. — Marasztóni Jakab üzérkedései. — Klein 120 cikkkes tiszteletdíja. — Einsle, Kozina, Kiss Bálint. — A magyar tudományos akadémiai tagság és a távlatlan. — Kirándulás Sáromberkére. A megsértett művészönérzet. — Báró Vay Lajosnét a magnetizmus új életre kelti. — Az erdélyi kormányzó-választás N.-Szebenben. Estei Ferdinánd főherczeg kibuktatása. — Szigorú tél Pesten. — Az 1838-iki árvíz. Epizódok az árvíz idején. — Átköltözés Erdélybe. — Az aristocraták közönye. — Teleki Blanka grófnő. — Báró Wesselényi Farkas vérmérséklete. — Utazás Gräfenbergbe hidegvíz-kurára. — Priessnitz. — Ranftel festménye. — A meglopott művészi tulajdonjog. — A kalisi vicekormányzó. — Báró Wesselényi Miklós utalványa. — Döbrentei, Mátyus és az előfogatok. — Kocsival Kolozsvárra. A szolnoki sár. — Újabb letelepülés Pesten.)

Pesten azonnal hónapos szállás után néztem és kaptam is megfelelő lakást a Nákó-házban, a mostani lánczhíddal szemben lévő épületben. Azután írtam Erdélybe, a hol a pénzem volt letéve, küldenének rögtön pénzt, mert a mi volt, elfogyott és szükségem lesz téli költségre. Ekközben multak a napok s december 5-én már csak

egy ezüst huszasom volt, meg 10—12 rézkrajczárom. Elkezdtem hát számíthatni, hogy ha a pénzem holnapra itt lesz, a mi majdnem bizonyos, és ha én ma még vacsorálok, holnap reggel kávézom, nem marad pénzem a póstát kifizetni, ezért jó lesz még ma vagy öt-hat forintot kölcsön venni. Igen, de kitől? Eszembe jutott, hogy Budán magyar színészek játszanak (a pesti színház német volt). És én e színészek közül még Nagy-Enyedről ismerem Telepy Györgyöt és Udvarhelyi Miklóst. Ez utóbbiról azt is tudtam, hogy jó gazda, a kinek mindig volt pénze. Ezért teljesen bíztam benne, hogy tőle 5—6 forintot kaphatok.

1835. év őszén azonban olyan korán köszöntött be a fagyos idő, hogy november 13-án már szétszedték a hajóhidat s így én a már zajló Dunán dereglyén mentem át Budára. A mostani lánczhid táján keltem át, ez lévén lakásom és a budai vízivárosi út között a legegyenesebb út. Átérkezvén, először is a várszínház után kérdezősködtem, ott pedig Udvarhelyi Miklós lakását tudakoltam. Udvarhelyi a színház közelében, a gróf Teleki-ház szomszédságában lakott s nagyon megörült, a mikor beléptem hozzá. De mikor előálltam azzal, hogy pénz kellene, megvakarta a fejét és káromkodott egyet.

— Ejnye, hogy épen most egy forintom sincs. No de szerzünk, akár a föld alól is, menjünk Telepyhez, ő a mi pénztárnokunk.

Telepy is a közelben lakott, a Szent-György-téren, a hol a mostani honvédelmi miniszteri palota áll, egy keskeny házacska első emeletén. Mikor Udvarhelyi elmondja, hogy pénz kellene, ő is elszontyolodott és így szólt:

— Egy krajczárunk sincs a kasszában, és így nem adhatok, de kerítünk mindenáron!

Úgy jártam hát én is, mint a *Charivari* éleczlap koldusa, egy medve, a melyik pincslivel tányéroztat a járókelőktől. Három alak halad arra, az egyik festő, a hóna alatt fölfeszített vászon, a másiknál klarinét, a harmadiknál hegedű. És a medve rákiált az utánuk kullogó pincslire: «Que tu es bête, est ce que tu ne vois pas, que ce sont des artistes». Milyen buta vagy, nem látod, hogy ezek művészek. Én is művészekről reméltem pénzt kaphatni.

No de a jóakaratom meg volt s úgy egyeztünk meg, hogy átjönnek velem Pestre s Bellaagghoz mennek pénzért, a vármegyeházára, mivelhogy a budai magyar színészetet Pest vármegye segítette. Átkeltünk mind a hárman dereglyével Pestre, a hol Udvarhelyi mindjárt megkérdezte, hol lakom.

— Itt a Nákó-házban.

Udvarhelyi az órájára néz s így szól:

— Most még csak négy óra, Bellaaghot hat óra előtt nem találjuk, menjünk föl addig a druszámhoz, nézzük meg a képeit.

Fölmentünk a szállásomra s alig vagyunk ott, egyszerre csak kopogtatnak az ajtómon.

— Herein! kiáltom az akkori német szokás szerint.

Hát a pénzeslevélhordó állít be. Átvettem a pénzt, aláírtam a vevényt, aztán így szóltam az én jó embereimhez:

— No, már nekem nincs szükségem Bellaagh úrra. Holnap pedig épen Miklós napja van, legyenek hát az urak az én kedves vendégeim.

Azt határoztuk, hogy elmegyünk a «kis pipa» vendéglőbe (vagy a «nagy pipa» volt?), mely a Kishíd-utczában, a «Vadászkürt» és a «Stock am Eisen» közt volt és a jó ételeiről és italairól volt híres. Itt aztán este kilencz óráig éltették egymást a Miklós-nap alkalmából. Thalia papjai ezután áttutajoztak Budára (ha erős volt a jégzajlás és a dereglye jég közé szorult, az volt a jelszó, hogy: Tutaj machen!). Budán Telepy csakhamar föllármázta a színészpajtásokat, hogy Udvarhelyi Miklós nevenapját ünnepeljék meg. A kollégák erre krampuszoknak öltözve megrohanták Udvarhelyit és összefacsart kendőkkel ütlegelték, egyre kiabálva: «Megtanulod-e máskor a szerepeidet?!» Mivel pedig egyik-másik kendőütés nagyon is erős volt, Udvarhelyi azzal fenyegette a krampuszokat, hogy közéjük lő a puskájával. Ez a puska ugyancsak egycsővü, rossz kovás fegyver volt, a minek már kovája sem volt, de a krampuszok mégis fölthagytak a tréfával és azután közösen mentek a korcsmába, a hol Udvarhelyi kontójára éjfélig poharaztak. Ez a szí-

nész-tréfa olyan zajos volt, hogy másnap a lapokban is benne volt, de nevek nélkül.

Azt már elhatároztam, hogy a telet Pesten töltöm, de azt még nem tudtam: lesz-e munkám? Ezért nagyon szerettem volna, ha, mint vendéget, mielőbb bevezetnek a pesti nemzeti casinóba, a hol megismerhetem a fővárosi előkelőbb társaságot. Irtam Bécsbe Szemere Miklósnak, hogy legyen szíves, ajánljon valamelyik pesti barátjának, a ki a casinóba bevezethetne. Döbrentei Gábort is fölkereshettem volna, de nagyon tartóz kodó voltam az ilyen patronusokkal szemben. Szemere pedig szívesen teljesítette kérésemet és válaszához csatolva küldött is levelet Bajza Józsefnek czimezve.

E levelet elvittem Bajzához, a ki engem nagyon szívesen fogadott. Bajza elolvashván a levelet, azt mondta, hogy ő nem tagja a casinónak, de vannak olyan barátai, a kik ott tagok s ezek egyikével majd bevezettet. Kérdezett egyről-másról, a művészet körébe vágó dolgokról, azt is kérdezte hol tanultam, merre jártam, hoztam-e Pestre valamelyik munkámat? És mindjárt megígérte azt is, hogy legközelebb ellátogat hozzám.

A kitűzött időben csakugyan be is állított, de nem egyedül, hanem Vörösmarty Mihály, Tasner Antal, Toldy Ferencz (akkor még Schädel) és Bártfai társaságában. E látogatásnak az lett a vége, hogy Bártfai megrendelte Vörösmarty mellképét olajban, melyet aztán tussrajzban kellett

még lemásolnom az *Auróra* 1837-iki évfolyama számára, de e rajzomról Axmann igen gyarló metszetet készített.

Tasner Antal gróf Széchenyi Istvánt vezette hozzám. A gróf ekkortájt házasodott meg s később, mikor egy nagyobb ebédet adott, a hol az aristocratia több tagja hivatalos volt, engem is meghívott s többeknek bemutatott. Így aztán egyszerre ismeretségre tettem szert az aristocratia körében, a hol ekkor igen divatos volt az albumok, az aquarellek gyűjtése s engem sokan látogattak meg és albumomból sok aquarell vázlatot adtam el.

A magyar művész annyira ritka, olyan valami «új» volt még ekkor a hazában, hogy gróf Forrayné el sem hitte, hogy művész létemre magyarul is tudok, míg egyszer meg nem hívott ebédjére és a saját füleivel meg nem győződött a magyar voltamról.

A nevemet még ismertebbé tette gróf Széchenyi István levele. Bihar vármegye ugyanis elhatározta, hogy gróf Széchenyi Istvánt lefesteti a megyeház nagy terme számára. A gróf erre humoros levelében engem ajánlott e kép megfestésére. A vármegyéhez intézett levél így szólt:

«Tekintetes Karok és Rendek!»

Tetteim olly csekélyek, honosimnak személyem iránti vonzódása ellenben annyi esetben olly ér-

demem fölötti, hogy igen-igen érzem a Tekintetes Rendek kívánata is «képmásomat bírni» nem lehet annyira jutalom — mert erre legkisebb ok sincs — mint inkább egyik példája: mennyire méltatja a magyar a becsületes tiszta honi szándékot is, és így mily édes bérre tarthat az igaz érdem számot’.

Azonban Tekintetes Rendek, talán czélirányosb volna, valamelly más érdemes hazafinak választani személyét, ki magasb polczon áll, mint én, s nem engem, kiben, egyenesen megvallva, csak az a kis lélek ér talán valamit, melyet festeni nem lehet, de kinek sárgás, ránczteli képe, és soványka, törődött teste képnek sehogy sem való.

Határon túl finnyás lenni egyébiránt nem akarok, ’s ha a Tekintetes Rendek okvetlen le kívánnak másoltatni, ám legyen, ellenezni nem fogom. Sőt mi több, a dolog gyakorlati részéről is bátor vagyok itt tenni néhány szót, mire, ha jól értem a Tekintetes Rendeknek hozzám intézett kegyes sorait, föl is vagyok némileg híva. ’S ugyan is:

Az országgyűlés lefolyta után — mi előtt időm semmi új tárgyra nincs — Pesten leszek egy darabig, míg ismét Orsova tájékán szándékozom fölütni sátoromat. Pest volna tehát a hely, hol a festés végbe mehetne, mi az által lesz teljesíthető, hogy valami, mondhatni, igen szerencsés véletlen’ csak kevéssel ezelőtt hozott egy

igen derék 's ügyes festőt e hazai központba. Neve 'Barabás Miklós,' szülőföldje 'Erdély mintája Olaszország remekei, melyekkel lelkesen 's gyakorlatilag jól összebarátkozott. Ajánlhatom, 's jót merek állni, hogy a Tekintetes Rende — parancsoljanak csak véle — mindenesetre — ha nem is egy különös és szép arcú s szép testű embernek fogják birni mását, ez okvetlen talpra esett munka leend, a Tekintetes Rende palotáját mint kép elrútítani nem fogja, 's mi még e tekintetekhez is járul a Tekintetes Rende, midőn Széchenyi Istvánt megbecsülik, s ha lehet a hűségnek még erősb lánczaival kötik magukhoz, Barabás Miklós képirót, hazánkfiát is gyámolítják, elősegítik.

Az érintett igen becses s ritka ügyességgel bíró festőnek lakja Pesten. Nákó-ház Rak-piacz.

'S most Tekintetes Karok és Rende, alázattal kérem, vegyék nyájas leereszkedéssel e néhány őszinte soraimat, legyenek meggyőződve Soha nem szünendek meg kegyességük leszolgálásaért fáradozni, törekedni; — 's maradjanak ezentúl is Jó Uraim, engedelkeny Biráim, ki mély tisztelettel vagyok

A Tekintetes Karok és Rende

legműbb szolgálja

Széchenyi István.

Pest, február 11-ikén 1836».

Ez a levél a lapokban is megjelent s ekkor festette le velem Heves vármegye is gróf Buttlert, a ki a Ludoviceumra nagy alapítványt tett. A kiket ekkor festettem, föl vannak írva a jegyzőkönyvemben.

1836-ban, újév után már annyira ismeretes lett a nevem s annyi munkám volt, hogy a végleges letelepedés gondolatával teljesen megbarátkoztam s hónapos szállásom helyett állandó lakást kerestem. A Nákó-házban egy Müller nevű szász tudósnál laktam albérletben. Müller később az erdélyi, nagyszebeni szász egyetemen lett tanár és igazgató s az ő műveltségének és higgadtságának köszönhetem, hogy cselédei agyon nem verték az én minta-bábomat. Ugyanis Bécsből egy mintabábot hozattam, hosszú ládába pakolva. Fölállítván a bábot, előbb testtagjait hajtogattam, azután ráadtam a carbonári köpenyegemet és a fejére tettem prémes téli sapkám, aztán ott hagyva, sétálni mentem. Este, a mikor besötétedett, a szobaleány égő gyertyával bement ágyazni és meglátván az ismeretlen alakot, nagyot sikoltott, lármát csapott, mire a szakácsné s a háziasszony is fölfegyverkezve, ki baltával, ki konyhakéssel hadakozva rontott a szobába.

A lármára Müller is pisztolyt ragadt s a rohamot ő vezette. De mikor a pisztolyt az alak mellének szegezte és az még sem mozdult meg, eszébe jutott, hogy a művészeknek szokott ilyen babájuk lenni. Közelebb lépén, elkezdett nevetni

és az egész rablóhistoriának nagy hahota lett a vége.

Újév után Székács József, a későbbi evang. lutheránus püspök, jött a szomszédságomba lakni. Székács épen ezidőtájt végezte be egyik tanítványának nevelését s most Pestre jött s csakis az irodalommal foglalkozott. Az ő szobája is eredetileg Müller szállásához tartozván, szobáink közt csak egy elzárt ajtó volt a válaszfal. Miután megismerkedtünk, elkértük Müllertől ez ajtó kulcsát, hogy egymáshoz bármikor átjárhassunk. *Európa elragadtatása*, melyet Paolo Veronese után másoltam, ezen a falon függött, még pedig olyanformán, hogy az átjáró ajtót is $3\frac{1}{2}$ lábnyira eltakarta, de ez az ajtó Székács felé nyílt s így ha egyikünk a másikhoz kívánczozott, a kép alatt bujtunk át.

Székács néhányszor megtette azt, hogy szó nélkül átbujt a kép alatt, mire figyelmeztettem, hogy ezt ne tegye, mert épen olyan női modellem lehet, a kinek arczképét festem ezt szörnyen megijeszthetné, ha egyszerre csak kidugná a fejét a kép alól. Úgy állapodtam meg vele, hogy mielőtt átjönne, figyelje meg, beszélek-e valakivel s ha csöndben volnék, köhintsen kétszer. Ha magam vagyok, átkiáltok hozzá, hogy «szabad».

Müllerné rábeszélte, hogy nála étkezzünk, sőt a reggeli kávé is följánlotta. Mi ezt is elfogadtuk, de csak úgy, ha jó kávé ad. Müllerné ennek örömeire kijavíttatta a bádogosnál a lyukas ká-

vésmasinát, de a cseléd rosszul mosta ki s a forrasztáshoz használt avas olaj összekeveredvén a friss kávéval, olyan rettenetes ital lett abból, hogy egy kortyot sem nyeltünk le belőle s megint csak átmentünk a kávéforráshoz reggelizni, a hol legtöbbször négyen-öten ültünk az asztalnál: Székács, én, dr. Wagner János (a későbbi jeles orvos és egyetemi tanár), a ki akkor rigorosált, Henszlmann Imre, Csató Pál, a ki már nevezetes író volt és oda ült néha Miskolczi, az aranybeváltó hivatal ellenőre is.

Az ebéddel azonban rendben voltunk, de Müllerné néha meglepetésekkel is szolgált. Egyszer azt beszéli, hogy aznap délfelé egy úri asszonyság, valami Fáy nagybirtokosné, a ki épen a kettőnk lakása alatt, az első emeleten lakott felnőtt leányaival, majdnem sírva panaszkodott neki, hogy már tovább nem tűrheti ezt, milyen borzasztó lakói vannak Müllernénak, ő már régóta nem tud aludni miattok . . . ezek az urak éjfélkor rettenetes dulakodást visznek véghez, vívnak-e vagy birkóznak, ő nem tudja, de a luszterja majd leszakad. Müllerné — úgy mond — csak ámult, bámult rajta, azt felelte ennek az asszonyságnak, hogy talán csak álmodott, mert Pesten szolidabb szobaurak nem léteznek, mindkettő idejében hazajő és este tíz-órákor lefekszik. Neki Fáyné asszonyság visiója megmagyarázhatlan. Mi ketten is egymásra néztünk, tűnődve azon, mi lelhetette azt a szegény asszonyt,

mert éjfélkor mi már rendesen aludni szoktunk. Némi gondolkozás után mégis megfejtettem az éjféli borzalmak titkát. Fáyné éjjel 12—1 óratájt feküdt le s délelőtt tíz óratájt kelt föl. Székács régi deákmódra már reggel öt órakor talpon volt s miután megmosakodott, az ő reggeli pongyolájában, papucsban föl s alá járt szobájában, nehéz lépteit alatt rengett a padló s ekközben Homeroszból szavalt fönhangon görög hexameteret. Szavalata néha még hálósobámba, a harmadik szobába is áthallatszott, Fáynénak a reggeli öt óra persze éjfélszámba ment s ilyen rosszul illett össze ez a kétféle életmód. Télen a reggeli öt óra még éjszakának is beillett s itt, a lakóházunk környékén, ilyenkor még igen nagy csend volt. A Zrinyi-utczai házak még csak ekkor kezdtek épülni, ez az utczá ki sem volt kövezve és az egész környék csak deszkakerítéses telkekből állt, kivéve a Spiegel (később Tüköry-féle). egyemeletes házat a Tüköry-féle ácstelepen.

Azt a megjegyzést sem hallgattam el Müllerné előtt, hogy minden nagyon áthallatszik, mert mikor a kisasszonyok zongoráznak, minden hamis hangot föl lehet hallani. Nem tudom, hogyan intézte el Müllerné ezt az ügyet, de az bizonyos, hogy több zongorázást nem hallottunk alattunk. Én nem is ezt a műélvezetét sajnáltam, hanem azt, hogy a hölgyek művészi önértetét sértettük meg. Székács különben is, ha kissé inspirálva volt, olyan kemény lépésekkel sétált szobájában,

hogy mikor a luccai herceget, Bourbon Károly Lajost festettem, úgy déli 1 óra tájban, a herceg így szólt: «*Quel signor si fa la digestione?*»

Székács egyszor azzal állított be hozzám, hogy nem tudja mire határozza el magát. Bajza rá akarja beszélni, hogy pap legyen. Bajzának tudniillik kedvencz eszméje volt a pesti ev. lutheránus község magyarosítása s egy erélyes és jó magyar hitszónokot keresett oda. Később csakugyan rá is vette Székácsot, hogy ajánlatát elfogadja s hogy mi lett Bajza ez eszméjének eredménye, az már nem tartozik ide, azt ismeri a magyar protestáns világ eléggé.

Szent György nap után önálló lakást béreltem a József-téren, az akkori Almásy-ház második emeletén. E lakást részben be is butoroztam, inkább a József-tér felé eső részét, az udvari szobát a konyhával együtt később Luczenbacher János akadémiai tag vette albérletbe. Luczenbacher egyik nap a hirlappal állít be hozzám.

— Nézze csak, mit csináltak a barátaim velem!

Fáy András, Schädel és Bajza azt tették meg vele, hogy az ő nevében folyamodtak a helytartótanácsához, engedné ez meg a német nevét magyarra változtatni. Luczenbacher minderről csak most, a hivatalos közlésből értesül, mely szerint a helytartótanács megengedi, hogy Luczenbacher János vezetéknévét Érdire változtassa. Ő nagyon csendes ember volt s miután velem együtt jót nevetett ezen a tréfán, belenyugodott

az új nevébe, mely onnan ered, hogy a «Bach» szó «ér»-t jelent. Így lett aztán a német tudósból derék magyar ember, mint a hogy Rothkrepfből lett Mátray és később Schädeltől Toldy. Ezzel ugyanis megesett, hogy valaki elfelejtván azt, hogy a fej melyik része az ő neve, Herr von Kopfnak szólította. Ezen annyira boszankodott, hogy csakhamar Toldyra változtatta a nevét.

Az 1836-iki országgyűlés befejezte után lejött Pestre Marastoni Jakab, velencei festész, a ki az országgyűlés alatt Pozsonyban működött, és a kit, mivel olasz neve volt, nálunk már Tizian mellé soroztak. Marastoni jobban értett ahhoz, hogyan kell üzletet csinálni, mint én s így sok munkát kapott.

A vendéglőkben alkalmazott bérszolgákat szerződött, hogy minden arczkép után, melyet neki szereznek, bizonyos százalékot fizet.

Egy vidéki asszonyság, a ki már ismert engem, de nem tudta, hol van a szállásom, a bérszolgát kérdezte, hogy tudja-e a lakásomat? A szolga igennel felelt, mire az asszonyság fölkérte, hogy vezesse hozzám. A bérszolga elvezette Marastonihoz. Mikor az úrnő látta, hogy a festő nem én vagyok, elmondta, hogy ő Barabást keresi. Most mindenáron rá akarták beszélni, hogy Marastoninál festessen, mert ez olasz és jobban is fest. Különben is Barabás Párisba utazott még tanulni s ősz előtt nem jő Pestre. Az úrnő azt felelte, hogy akkor vár őszig. De másoktól is

kérdezősködvén, megtudta a lakásom, fölkeresett és elbeszélte nekem ezt az esetet.

Hasonló cselszövényeket a közelebbi időben is megérttem, a mit más művészek hirdettek rólam, hogy én már öreg vagyok, már nem festek s hogy én már nem ismerem az újabb találmányokat. Pedig mégis csak jobbak azok a régi szerek, a miket már ötven év óta kipróbáltam; mint az olyan újabb találmány, melytől rövid időn összehasad, repedez és meg is feketedik a kép.

A negyvenes években egyszer az *Ungar* című helyi lapot nézegetve, látom, hogy ez a lap egy cikket közöl Marastoniról, azután egy egészen másféle cikket megint Marastoniról, sőt egy harmadik cikket is ő róla. Ekközben benyit hozzám Marastóninak egy volt tanítványa, a ki látva hogy mosolyogva csóválom a fejemet, kérdi min mosolygok? Mondom, hogy nevetségesnek találom, ha ugyanegy számban három cikk van Marastoniról, nem tudná Klein, a lap szerkesztője, mindezt egy füst alatt elmondani?

— Jaj, — feleli a tanítvány, — ennek Hübnerre van. Marastóni ugyanis szerződött Kleinval (a ki később Kilényire változtatta a nevét), hogy lefesti térképben, ha ez ennek fejében 120 cikket ír róla a lapjában. Klein szeretné a képet mielőbb megkapni és ezért siet leróni a 120 cikket. Marastóni azonban azt mondja: «Der Jud isz szpiszbub, ick mack nickt fertig, bis ez hundertszvánszig artikel bringt». És a képmás már készen

is lett volna, de az egyik kezét csak körrajzokban hagyta meg, a míg a cikkek mind meg nem jelennek. Marastoni végül azzal is lefőzte a zsidót, hogy az egy számban megjelent 3—4 cikket is csak egynek fogadta el.

Az 1836. év végén Einsle is lejött Pestre, a József nádor családját festeni s az aristocratia több tagját, de nemsokára visszament Bécsbe.

Kozina Sándor, a ki Rómából az előző évben jött Magyarországra, most Budán dolgozott Döbrentey patronátusa alatt, később aztán, úgy emlékszem hogy gróf Szirmayval a felső vidékre ment, Abaujba, Sárosba, azután Odesszába s onnan Szent Pétervárra utazott.

Kiss Bálint, a kivel Bécsben rajzoltam az Akadémián s a ki ekkortájt Debreczen vidékén dolgozott, olvasván rólam a lapokban, átköltözött Pestre.

1836. év szeptember 10-én az a kitüntetés ért, hogy a magyar tudományos akadémia megválasztott levelező-tagjának. Nem kerestem ezt, de megérdemelni igyekeztem. Már régi vágyam, belső ösztönöm vitt arra, hogy a távlat tudományát alaposan megtanuljam, de eközben Brassai Sámuel szavait követtem, hogy a tudomány olyan, mint az erény, az ember csak magában keresse jutalmát. Sokan száraznak mondják a távlattan tudományát, de én minél tovább tanultam és fejtegettem, annál inkább megszerettem. Velenczében egyszer William Leitch barátommal

rajzoltam épületeket, ő ebben nagyon járatos volt s engem bosszantott, hogy az ő rajza tökéletesebb, mint az enyém. Már ekkor elhatároztam, hogy a mint valahol megállapodom, ha nincs is szándékomban az architektúrát szakmámnak választani, de annak egészen hibátlan rajzát tudni akarom, bármikor legyen is reá szükségem. A mint tehát 1835 augusztus havában Bécsbe érkeztem, első gondom egy jó távlattani munka beszerzése volt s megvettem Thibault művét, melyet a legjobbnak tartottam s a melyet azután a legnagyobb szorgalommal tanulmányoztam. Még nagy-enyedi tanárom Hegedüs Sámuel naplókönyvében olvastam egyszer, hogy: «Münchenhausen egy nagy árokhoz ére, sokaig töré fejét, hogy mikép mehetne át rajta, egyszerre egy elmés ötlete támad, megragadja saját üstökét és ennél fogva magát azon átdobta; így tesznek számtalan tudósok, hogy a nehéz hypothesisek megfejtésénél azokon magokat az üstöküknél fogva átdobják, hogy szinte nagyot nyekkennek bele, és nyugodtan tovább mennek».

Ez nekem nagyon sokszor eszembe jutott és semmi olyan távlati tételt el nem hittem, bármely távlati munkában lett légyen is az, melyet magamnak mértanilag bebizonyítani nem tudtam, a mi némelyik tételnél alapos fejtörésbe került és magát a természetet is segítségül kellett hívni. Némelyik író olyan okos, hogy csak azt adja elő, a mit megtanult és szándékosan kifelejtí művé-

ből azt, a mit nem tud, de mások azt is, a mihez nem értenek, megfejteni igyekeznek és ekközben igen nagy bakot lönek. 1839-ben akadémiai székfoglalómul épen azt a themát választottam, hogy a távlati munkákban is, de a gyakorlati életben is előforduló hamis állításokat vettem bonczkés alá, miután megelőzőleg legalább is tizenöt különböző távlattani munkát tanulmányoztam át.

Az 1837. év tavaszán orvosom tanácsára elhatároztam, hogy pár hetet a nyár folyamán Előpatakon töltök, mert a fejem gyakrabban fájt s orvosom ezt Előpatakkal akarta meggyógyítani. Gróf Teleki Ferenczné értesülvén arról, hogy Erdélybe jövök, írt báró Bánffy Pálnak, hívjon meg Sáromberkére, mert szeretné családja több tagját, a kik nála együtt lesznek, lefestetni.

Pesten még több képet kellett bevégeznem s így kissé későn utaztam Előpatakra, mely csak pár órányira van Dálnoktól s így nem tehettem, hogy édes anyámat meg ne látogassam. Ott is maradtam majdnem három hétig s azután mostoha atyám négy lovas ernyős kocsiján Sáromberkére indultam, miután báró Bánffy Pálnak szavamat adtam, hogy a grófnét nem kerülöm ki. Időközben a gróf Telekiék könyvtárnokát kértem föl, hogy érkezésemet előkészítse, de ökelme nem merte a száját kinyitni s így én minden bejelentés nélkül értem ki Sáromberkére. Szürkület volt már, mikor behajtottam a kastély udvarára. Megállok a palota előtt, bemegyek az előterembe s

várom, hogy jöjjön valaki. De egy lélek nem állott elő a kocsizörgésre. Végre néhány percz mulva megnyílik egy ajtó és kijön egy női alak. A félhomályban azt sem látom szobaleány-e vagy valamelyik grófnő? Megszólítom, hogy jelentsen be a grófnénak, Barabás a nevem. A leányzó erre szó nélkül eltűnik egy másik ajtón. Várok megint vagy három perczig, ekkor megint kijön egy női személy, ezt is fölszólítom, hogy jelentsen be a grófnénak, különben nem várok tovább, hanem neki indulok a kastélynak és fölkeresem ott, a hol van. Most már csakugyan bevezettek a grófnéhoz, a ki leültetett, nyájasan fogadott és kijelentette, hogy örvend a megérkezésemnek. Azután panaszkodott az esős időre és szeretetre méltóan társalgott, úgymint a városban szokás az olyan látogatóval, a ki 8—10 percz mulva tovább áll. Látván ezt az állapotot, megszólaltam, hogy bocsánatot kérek, ha figyelmeztetem öméltóságát, de négy lovam és kocsisom várják a grófné parancsolatját.

Erre a grófné csöngetett, bejött egy szobaleány, a grófné a fülébe súgott valamit, a mire elment, néhány percz mulva jött egy férfiú, a grófné ennek is sugdosott valamit, s ez is elment, gondoltam, hogy most már minden rendben van. Vacsora alatt azt mondja a grófné, ne vegyem rossz néven, hogy a tisztartói lakba szállásolt el, mert a palotában egész családja együtt lévén, ott minden szoba el van foglalva.

Elgondolván, hogy úgy lesz itt is, mint Csom-bordon, s a tiszttartói lakba az udvaron kell keresztülmenni, ez a dolog nem is nyugtalanított, de vacsora után, mikor egy inas megszólított, hogy majd elvezetnek a szállásomra, kissé meg-hökkentem. Egy falusi parasztot láttam, lámpás-sal a kezében. Kértem: «Messzire van-e a szállá-som?» «Nem nagyon», felelte a paraszt, de a konyha előtt arra kért, várnék rá egykét perczet. Hát látom, hogy falábakat köt föl. Most már nem tetszett a dolog. Kértem tőle: «Nagy sár van-e?» — «Nem nagyon!» feleli megint. — «Ne a maga falábainak számítsa a sarat, hanem nekem.»

Hallgatagon, de bokán felül érő sárban veze-tett most már a falu másik végére, a hol egy rozzant korcsmában másfél öl széles és két és fél öl hosszú szoba várt reám. A tiszttartó ágya, meg az enyém volt itt, köztük egy kis íróasztal a tiszt-tartó számára, két faszék és a szoba deszka-padlóján is egy újjnyi sár, melyet a parasztok hordtak be. Az inasom, egy kiszolgált huszár, azzal állt elő, hogy ő bizony nem pakolt le sem-mit a kocsiról. Várta, hogy mit mondok, ha meg-látom a szállásomat. Én a bosszúságomban elne-vettem magam. «Hát hová is pakolt volna kend», mondtam aztán «ha nem az ágyra rak mindent? Jól tette kend, mert reggel megyünk tovább.»

Másnap reggel aztán ugyanazon sáros ruhában, ugyanazon sáros csizmákban, a falábas ember

kiséretében baktattam vissza a kastélyba. Én ugyan eredetileg arra gondoltam, hogy korán reggel csak a kapufélfától véve búcsut, utazom el, de a fáradtságtól későn ébredtem s alig ittam meg reggeli kávémat, a grófné inasa útján kéretett, nézném meg, melyik szoba lesz alkalmasabb a festésre? Én azonban azért mentem a kastélyba, hogy megköszönjem az éjjeli szállást s hogy kocsimat befogatva, tovább álljak.

A mint a grófnénak megmondtam, hogy egyik szobában sem fogok festeni és búcsúzni jöttem, hosszas jelenetek és párbeszéddek kezdődtek, miközben herczeg Waldeckné csípősen jegyezte meg: «Die grossen Künstler sind prätensiv». Én azt feleltem: «Nem vagyok követelő, de tőlem se követeljenek olyant, a mit nem teljesíthetek. Egy művésztől sem lehet követelni azt, hogy a legkényelmetlenebb helyzetben hangolva legyen az alkotásra.»

A míg herczeg Waldecknéval parlamentiroztam, az öreg grófné báró Bánffy Miklóshoz szaladt, a ki pár percz múlva megjelenván, karon fogott e szavakkal:

— No, édes drusza, jöjjön, nézze meg legalább a parkot és a Marost, mely a park alatt folyik. A mikor szép idő van, kellemes ám ez a vidék.

Én nem szívesen maradtam, de báró Bánffy Miklóst már régóta ismertem és finom modoránál fogva nem tagadhattam meg neki, hogy a parkot körül ne járjam vele. A mint a parkból vissza-

jövünk, látom, hogy a kocsisom hajt be a kastély udvarára és egy szoba elé vezetik, melyet ezalatt kiürítettek s a melyben báró Vay Lajos fiai voltak, együvé tévén őket nevelőjükkal.

Kérdi báró Bánffy, hogy ez elég jó szoba-e? Ennek három ablaka volt, elég világos és elég tágas is volt, de a mint körül nézek, azt mondom: nem látok itt kályhát, pedig e hűvös őszi napokban megfázik az ember körme. Erre az volt a felelet, hogy rögtön rendben lesz az is, küldtek azonnal a faluban lévő fazekashoz, lehozták a padlásról az idevaló kályhát és egy óra múlva már be is volt fűtve. Ezalatt a kocsiról is minden málhát leszedtek s én kellőleg elszállásoltatván a kocsimat, hazaküldtem. Sáromberkén két hétnél tovább maradtam s ezalatt több olaj- és aquarell arczképet festettem, ez utóbbiaknak csak a fejét végeztem be, a többit Pesten készítettem el. Az udvari tiszteknek nagyon tetszett erélyes eljárásom. Úgy látszik, hogy nagyon szolgálilag bántak velök, mit a könyvtárnok esete is bizonyít, a ki nem mert érdekemben szólani. A tisztek örültek, hogy «akadt olyan ember, a ki meg merte mondani, hogy ő is ember, és nem kutya,» így fejezték ki magokat előttem. Én fölvilágosítottam őket, hogy nem daczból tiltakoztam, hanem a művészet iránti kötelességből, hadd tudják meg, hogy a művészt nem szokás egy cathegóriába sorozni az üveges inassal. De mikor elutaztam a grófnak, Teleki Ferencznek mégis alkalma nyílt

arra, hogy kimutassa a foga fehérít. Elutazásom előtt való este ugyanis a grófné megkérdezte: miféle alkalmatossággal utazom el?

— Őszintén szólva, arra nem is gondoltam, hogy Marosvásárhelyre nem a gróf fog elszállíttatni, — feleltem én. A grófné mindjárt ki is jelentette, hogy majd megkéri férjét.

A gróf aztán másnap egy létrás kocsit bocsátott rendelkezésemre, melyen saját kocsiládámon ülve jutottam Marosvásárhelyre, mellettem ült a gróf inasa, a ki némely megbízásokat végzett el Vásárhelyen, a kocsis mellett pedig az én inasom ült. Meglepett a gróf eljárása, de mit tehettem volna vele szemben.

Itt tartózkodásom alkalmából egy érdekes eseményt említek föl, melyet én egészen a véletlen összejátszásának tartok, de a grófné határozottan a magnetismusnak tulajdonította. Ugyanis a grófné egyik leánya báró Vay Lajosné olyan beteg volt, hogy az orvosok határozottan kimondták reá a halálos ítéletet, hogy tüdővészben van és csak heteket vagy csak napokat élhet még. Azért hozták Sáromberkére, hogy ott haljon meg. Csak a csontja és bőre volt már meg és végképen elgyengülve, majdnem mozdulatlanul feküdt ágyában. Nem volt arczképe s a grófné szerette volna az arczképét legalább megközelítőleg lefestetni. Magyaráztatták nekem, hogy kövér, gömbölyű arcú volt, az orra kisebb stb. s hogy jobban szemben láthassam a fejét, párnák közt föltámo-

gatták. Mikor már egy negyed órája ült így előttem, azt hittem, hogy kimerült lesz s félbe akartam hagyni munkámat, hogy ne fáraszszam. Vitatkozni kezdett, hogy nem fáradt, sőt sokkal jobban érzi magát, mint mikor festeni kezdtem. És három egész óráig ült így előttem egyfolytában. Valahányszor félbeszakítottam a munkát, mindig vitatkozott velem, sőt a festés után egész napon át sokkal frissebb volt, mint azelőtt. Három napon át folytatódott ez a dolog s ő mindig három órát ült és folyvást javult az állapota, úgyannyira, hogy napról-napra jobban lett, pár hét múlva már fölkelte ágyából és karácsony táján már meg is hizott, az arcza megtelt s testben is kövéredett. A férjével, a ki Borsod megyében főispán volt, hazament s ott is jó egészségnek örvendett. 1878 táján mint öreg asszony halt meg. Teleki grófnétól karácsonykor kaptam levelet, melyben azt írja, hogy bármit mondjanak is neki, abban a hitében őt senki meg nem ingatja, hogy leányát én magnetizáltam s ez keltette új életre.

Marosvásárhelyről egyenesen Nagy-Szebenbe mentem, hol épen az országgyűlés ült egybe erdélyi kormányzót választani. Nagyban ünnepezték báró Kemény Dénest, mert ő eszelte ki az öreg gróf Bethlen Jánossal együtt, hogy Esterházy Ferdinánd főherczeggel szemben 90 ellenzéki képviselő 115 regalista képviselő fölött diadalt aratott, vagyis hogy a kisebbség többséget ért el a

szavazásnál. Ez a tény első pillanatra lehetetlennek látszik, pedig nagyon egyszerű számítás az alapja. S hogy mindez megeshetett, csakis a többségben lévő regalisták elbizakodottságán mult.

Báró Kemény Dénes és gróf Bethlen János a választás előtt megkérdezték a király által egybehívott regalistákat: kire szavaznak? Kire másra, mint a főherczegre! — volt a válasz. Miután azonban hármas candidálás volt, a főherczeg mellé Jósikát és Kornisst, mások megint Nopcsát és Kornisst jelölték. Már most aztán világos volt, hogy a főherczeg 115 regalista szavazatot fog kapni, a mellette jelölt két-két névre pedig mindössze 230 regalista szavazat jut, a mihárom személy közt, vagyis Jósika, Nopcsa és Korniss közt, elosztva fejenként mintegy 80 szavazatot jelent. Így aztán ha az ellenzék egyöntetűen erre a három jelöltre adja le a 90 főnyi szavazatát, lehetetlen, hogy a főherczeg a hármas candidatióba bejusson.

Nehogy valaki ezt a számadást elárulja, a 90 képviselőt egy negyed órával a választás előtt gróf Bethlenhez rendelték, hogy onnan együtt menjenek a gyűlésbe, a hol szomorú képet vágva, így szólott az egyik pártvezér a képviselőkhöz: «Uraim, mi gyengék vagyunk, mi nem tehetünk semmit, mindössze is a lelkiismeretünk megnyugtatóására, mint jó hazafiak, egyszerűen leadjuk a szavazatainkat Jósika, Nopcsa és Kornissra, a mi kedves honfitársainkra».

A szavazás eredménye azután mindenkit meglepett Bethlent és Keményt kivéve, mert senkinek eszébe sem jutott erre gondolni. Jósika 170-en felül, Nopcsa 160, Korniss 145 szavazatot kapott. Báró Kemény Dénes azonban meg lévén győződve arról, hogy e három jelölt közül bármelyik lemond a negyedik helyre szorult főherczeg javára, azt indítványozta a szavazás előtt, hogy azon esetben, ha a jelöltek közül egyik vagy másik lemondana, ne a legközelebbi legtöbb szavazatot nyert személy jöjjön ennek helyébe, mert ez az eredmény nem volna a többség kifolyása, hanem egészen új választás tartandó. (Számított arra, hogy a főherczeg új választás alá úgy sem veti magát.) Az országgyűlés báró Kemény indítványát, biztos többsége tudatában, gyanutlanul elfogadta. Csak a furcsa eredmény után látta, hogy milyen kelepczébe jutott.

A helyzet annál komikusabb volt, mert a regalisták mára választást megelőző napon nagy bankettet tartottak, sűrűn éltetve a főherczeget. A választás utáni estén viszont az ellenzék bankettezett, éltetve vezetőit.

Báró Kemény Dénest ez alkalomból lerajzoltam, aláírást is indítottam körrajzu arczképére, de 70 aláírásnál több nem gyűlt össze s így csalódtam a számításomban.

Nagy-Szebenből, a hol többeket lefestettem, november elején jöttem haza Pestre. A tél folyamán művészi életem sablonszerűleg folyt le, de

maga a tél annál rendkívülibb volt. Mintha ma is látnám, a mint Érdi Jánossal deczember közepe táján kimentünk a Dunapartra, a Duna magasra áradt vize nagyon erős jégtáblákat hozott és oly sűrűen, hogy a hajóhid vámházánál, az emelkedtebb parton levő, karzatnak szolgáló másfél méter hosszú, egy méter magas és széles kőcövekét félretolta. Sok ember nézte ezt a páratlanul magas jégtorlást, mely nemsokára meg is állott, pedig már ekkor kevés híja volt, hogy a víz át nem lépte a partokat.

Érdi csóválta a fejét s azt mondta nekem, hogy ez Pestre veszélyt fog hozni, mert az már tapasztalt dolog, hogy a Duna jege tavasszal rendszeren öt-hat lábbal magasabb vízzel indul meg, mint a milyennel megállott. Csak a duzzadtabb víz tudja fölszaggatni a jég széleit. Ehhez járult az erős tél és a sok hó. Szomorúan tapasztaltuk, hogy Érdi jövődölése és aggodalma beteljesedett.

A mint 1838-ban márczius 10-dike tájt a víz itt-ott elérte a part színét, kezdték a homokot, szalmát, ganajt a Duna partjára hordani és töltést csinálni a víz ellen. Tengernyi nép lepte el egész nap a Dunapartot s egy jelenet most is él az emlékezetemben. Mint ma is szokás, a városból a havat a Dunába hordták, vagyis a partra s onnan a jégre. Így aztán észrevétlenül a part mind továbblevőnek tűnt föl s vagy 50—60 ölnyi-vel beljebb nyult a Duna jege fölött. Itt állt több száz főnyi ember, a ki mind azt hitte, hogy a

parton van. Egyszerre csak rettenetes recsegés és ropogás hallik, mert a víz emelvén e hótömeget, elvált a parttól. A mint a rajta álló tömérdek nép ezt észrevette, leírhatlan kiabálás, sikoltozás és tolongás keletkezett. Ezer szerencse, hogy e hótömeg lassan mozdult és nem gyorsan vált el a parttól, hanem csak odébb indult s így a rajta lévők egy kis szorongás, oldalba dőfés és lábtaposás árán kimenekültek.

A víznek a városba törését megelőző este én is kinéztem a Dunapartra, de hamar vissza tértem, olyan nagy volt a tolongás. Borzalmas látvány volt az ezer meg ezer fáklyás ember künn a töltésen, a mint ide-oda mozgott s ezer meg ezer szekér hordta a töltés anyagát és egyre hangzott a kiabálás: most itt szivárogoz át a víz, ide kell anyag. Én a tömegtől hátrább vonulva néztem e sürgést-forgást. Magas ember nem lévén, a Nagy-híd-utczában (a mai Deák Ferencz-utczában) egy hóból hányt, de megjegesedett «gletscher»-re másztam föl, hogy a többiek feje fölött nézve lássam a történendőket. Egyszerre csak azt veszem észre, hogy belém kapaszkodik Szábel Boldizsár, az én volt jótevőmnnek Szábel Menyhértnek fia. Mindkettőnket meglepett ez a véletlen találkozás. Egyszer csak hallom azt kiáltozni, hogy a vámház előtt (a «Magyar király» előtti téren) ömlik ki a víz. Azonnal leugrottam a gletserről, nehogy az áradás elszigeteljen szállásomtól. És csakugyan igaz volt, mert a canáli-

sokat nem zárták el s az egyik csatornanyíláson át a Színház-téren (a mostani Gizella-téren) hamarosan egész kis tenger képződött. Erre hazasiettem, bízván abban, hogy lakóházam magasban fekszik. Az udvari szobámat használván hálószobának, később csak távolról hallottam minden zajt, sőt a harangok félreverését sem hallottam. Reggel, mikor fölkeltem és kitekintettem az ablakomon, láttam, hogy a Wurm-udvar kapujának sarkköve vízben áll s a víz a József-tér szélét mossa, a Színház-tér tele volt vízzel, a Váci-utczából pedig egy csónak emberekkel megtömve evezett ki.

A sok szomorú eset közt azonban sok komikus jelenet is volt. A «Magyar király» vendéglőből két pinczér egy vastag széles deszkán evezett ki, függönyrudak voltak az evezőik. Zsemlet és kiflit vettek az ott rekedt vendégeknek. A süteményt két serviettebe kötve a nyakukba akasztották, hogy ha belecsuppanna is valamelyik a vízbe, a zsemlye ne ázzék meg. De mégis csak pórul jártak, mert véletlenül egyszerre nehezedvén a deszka ugyanazon oldalára, a deszka fölfordult s ők mindketten végig vágódtak a piszkos vízben, a zsemlyéikkel együtt.

Úgy emlékszem az nap délután volt, mikor a lakóházunk Erzsébet-tér felőli kapujában állva, hallom, hogy azt beszélik, a Déra-ház nagyon megrepedezett, pedig ott a föld színén nem is volt víz. A mint oda nézek a Bálvány-utca szög-

letére, úgy rémlik előttem, mintha megmozdulna ez a ház, aztán egyszerre porfelleg foglalja el a helyét, roppant dőrej kíséretében. Szalad arra minden ember, köztük én is, s mikor a porfelleg oszlani kezdett, látjuk, hogy a háznak Bálvány-utcza felőli oldala, sőt az Erzsébet-térre néző homlokzatának a kapuig terjedő fele is beomlott. Szerencsére a lakók már előbb kimenekültek belőle, de az egyik, a ki valamiért vissza ment, majdnem ott veszett. Épen a beomlás pillanatában szaladt le, hajadon fővel, a haja vörös volt, de annál sápadtabb az arcza a nagy ijedtségtől. Szerencséjére a lépcső a megmaradt oldalon volt.

Az Erzsébet-téren víz nem volt, de a félig olvadt hó leve folyton hólyagzott, a mint a Dunából a laza földön át tovább nyomuló víz a levegőt kiszorította.

Egy pár óra múlva, belefáradva a sok ácsorgásba, fölmentem szállásomra. De mekkora volt a meglepetésem, sőt ijedtségem, mikor a műtermembe lépve látom, hogy a parquettet ujjnyi magasan födi a vakolattörmelék. A mint a mennyezetre nézek, látom, hogy a nádak és léczek vakolat nélkül állanak. Szaladok a hálósobám felé, melynek ajtaja kissé nyitva volt, próbálom kinyitni, de nem mozdul. Ekkor látom ám, hogy az egész közfal rézsút össze van repedezve, mert a szomszédos Neuhofer-féle ház sülyedt. Nagy nehezen befértem az ajtón, és siettem íróasztalom rejtekéből készpénzemet kimenteni, azután még

inkább siettem lefelé. Az Erzsébet-téren a József-napi vásárra már fölállították a bódékat, de még mind üresek voltak. Egy ilyen bódét mi is lefoglaltunk Érdivel és inasunkkal együtt s itt háltunk meg. Az inassal hozattunk le ágyneműt és meleg ruhát, de egész éjjel nem aludtunk, mert a harangok félreverésétől és a vészkiabálásoktól, hogy a «víz nő», hogyis lett volna kedvünk aludni.

Másnap az inasomat megbízta: béreljen ki számunkra egy dereglyét, minden áron, ha kap. Kapott is egyet 40 pengőforintért.

A fürdő-utczában, a «Kávéforrás» előtt szálltunk a dereglyébe, a hol térdnél magasabban állott már a víz. Itt csatlakozott hozzánk Végh Muki, Végh Ignác protonotarius fia, de egy asszonyság is, két leányával s egy liberiás inassal, ugyancsak könyörgött, az Istenért vinnénk magunkkal. Én azt feleltem, hogy a hányan elférnek a dereglyén, a nélkül, hogy baj lenne belőle, jöhetnek velünk, mire az inas ölében fogva hordta be őket a csónakba. Sohasem jártam végére, kik voltak ezek, pedig az inasukat többször láttam e pár nap alatt Budán. A hajósok, mikor a fürdő-utczából kiértünk, nem indulhattak rögtön Buda felé, olyan erős jégzajlás volt, hanem rudakkal tolták a dereglyét a házak mellett fölfelé s mikor az István főherczeg vendéglő előtt elhaladtunk s egy kissé ritkábban jött a jég, ekkor merészkedtek neki a Dunának. Két órai munkába került, mire a tulsó partot elértük, de

itt aztán megszorultunk. Ugyanis a régi hajóhídon alul épült Dunaparti sarokház elé nagy gerendákból jégtörő bakokat állítottak föl, hogy a sarokház falát a jég be ne törje. E bakokra magas jégfal torlódott össze. Dereglyénk fele már a tiszta vízbe ért át, a bakok mögé, mikor hirtelen roppant jégtömegek jöttek s dereglyénk külső felét úgy odaszorították a jégfalhoz, hogy elkezdett recsegni. A hajósok kiabáltak, hogy végünk van és kétségbeesett erőfeszítéssel kezdték csáklyaikkal félre tolni a jeget. De a bakok mögötti tiszta vízben is volt már néhány dereglyés, a kik a jég tisztulására vártak, ezek csákányaikat a mi dereglyénkbe akasztották és húzták befelé, úgy hogy végre kijutottunk a szorosból, hálát adva az Istennek. Az egyik dereglyében láttam a vára-kozók közt gróf Dessewffy Aurélt, a ki Pestre vitt át dereglyét, valamelyik család menekülésére.

Harmadnapra a víz apadt s én átnéztem Pestre, de meghálni visszamentem Budára s inasom is reggelre oda rendeltem, hogy mindenemet szállítsa haza.

El nem hallgathatom azt a rosszlelkűséget, mely egyes emberekben még az ilyen szerencsétlenségek alkalmával is nyilvánul s a helyett, hogy embertársaikon segítenének, még sietnek mások megszorultságát kiaknázni. Budán a «Szarvas» kávéházba mentem be reggelizni, a hol olyan ügyes tulajdonosné volt, hogy mikor meghallotta, hogy Pesten mindent a fele porczi-

óra szállítottak le, ő is rögtön elég apró poharat tudott előteremteni a fele adagok számára. Én annyira fölingerültem e kapzsiság láttára, hogy főnhangon így kiáltottam a vendégekhez: «Pesten a szükség kényszerítette a kávésokat arra, hogy árvíz idején csak fél porciókat adjanak, de tegnap már a vidékiek is bejöhettek a városba s így a kávésok is a rendes adag kávéát adják. Maga ellen vét itt minden pesti ember, ha a kárt nem vallott budai féltől fele adagot is elfogad, mikor a kárt vallott pestiek egész adagot adnak». Ezzel ott hagytam a kávéházat s azt hiszem a pestiek mind ott hagyták.

Pesten az ember lépten-nyomon olyan szomorú képekre bukkant, a szállásom is úgy meg volt rongálva, annyira lakhatlanná vált, hogy épen kapóra jöttek az erdélyi meghívások. Elhatároztam tehát, hogy jó lesz, ha hosszabb időre Erdélybe költözöm és Biasini György kocsiján csakhamar le is utaztam Kolozsvárra. Butoraimat is becsomagoltattam és magammal vittem.

Útközben a Tisza olyan területeket öntött el, hogy Poroszlótól Tiszafüredig dereglyén mentünk. A Hortobágy is annyira el volt árasztva, hogy egész tengernek látszott. Egyik híd végénél az országúton is átfolyt a víz. A kocsis azt gondolta, hogy a víz csak az utat födi s neki hajtott, de a következő pillanatban a lovaknak csak a fülük látszott ki. Azok is megijedtek s olyan hirtelen kapaszkodtak ki az útra, hogy szerencsénkre

átrántottak bennünket az örvényen, melyet az áradat az úton át sodort tova s a mely minket is magával ragadhatott volna.

Végre mégis csak szerencsésen megérkeztünk Kolozsvárra, a hol nem sok dolgom akadt. Az aristocratia nyárára falura ment s azt kívánták volna tőlem, hogy házról-házra járva leczkéket adjak, de arra nem volt kedvem. Csak egy tanítványt vállaltam el, gróf Teleki Rózát, gróf Teleki János leányát. Szeptemberben Kiss Sámuel bátyámhoz mentem Magyar-Igenbe, szőlő curára, szüret után novemberben pedig visszatértem Kolozsvárra, a hol valaki azt súgta meg nekem, hogy az aristocratiában úgy okoskodnak: «Majd beadja a derekát Barabás, ha nem lesz semmi keresete». Ekkor elhatároztam, hogy visszatérek Pestre. Egyik este a casinóban gróf Bethlen Pál főispán megszólít: «Reméljük, hogy itt a hazájában fog végleg megtelepedni».

— Ezt a gondolatját a gróf úrnak bocsássa meg az Isten, én meg nem bocsájthatom. Falusi lakos lehetnék valamikor, de kolozsvári soha! Én egy hét múlva távozom Kolozsvárról s már kezdek is pakolni.

Mindjárt másnap hozzám jött gróf Bethlen Pál azzal a megbízással, hogy gróf Csákyiné kéret, ne mennék el addig, míg a leányát Eulália grófnőt le nem festem. (A grófnő később Komáromi György felesége lett.) Én az egyik bőröndömet a legszembevetőbb helyre állítottam, mintha már

tényleg csomagolnék s ime: egyszerre annyi dolgom akadt, hogy egész télen volt mit festeni. Nem is alkudoztak nagyon, mert mindenki kedvezésnek vette, ha képét elvállalom. Ezen a télen egy tanítványom is volt Teleki Blanka grófnő, a kinek finom műveltsége és nemes jelleme előtt ma is tisztelettel hajlom meg. Már évek óta kiváló szeretettel viseltetett a művészetek, különösen a rajzművészet iránt s nem mint dilettáns, de mint valódi művésznő kezelte a rajzont. Már többször említettem, hogy jóllaktam a leczkeadással, de ilyen szellemes és komoly szorgalmu tanítványt bárki szívesen láthat az oldala mellett. Nagy örömmel hallottam, hogy egy társaságban úgy nyilatkozott, miszerint összes tanítóitól tíz év alatt nem tanult annyit, mint tőlem két hónap alatt. Soha sem felejttem el, mikor egy fejet festett és én kivéve kezéből a palettát, megmutattam neki, hogyan kell a fényt a hajra föltenni, maga is kedvet kapott reá. Sietve nyult a paletta után: «Adja ide, adja ide!» Én oda adtam és ő nagy igyekezettel festett a hajra egy világosabb foltot, de hogy megijedt tőle! Akkora jajt kiáltott, hogy mindketten jót nevettünk rajta. Az ecset nem engedelmeskedett úgy az ő gyakorlatlan kezének, mint az enyémnek. Később Teleki Blanka grófnő csupán hazafiságból, hogy jeles magyar nőket neveljen, Pesten nevelőintézetet állított, épen a forradalom előtt. Nála tanított Löwey Klára és Vasváry Pál is. Ez intézetet

1849 után be kellett zárnia. De meg tudták róla azt is, hogy nővérének De Gerando Antonia grófnőnek adatokat gyűjtött a forradalom eseményeiről s e hazafiságaért s az ő jogtalan biráival szemben tanúsított méltóságteljes magaviseletéért boszúból Kufsteinba zárták. Mikor onnan kiszabadult, külföldre ment. De megírták ezt mások, a kik több adattal rendelkeztek, én csak azért említem, mert megérdemli minden magyarnak őszinte tiszteletét és nevének örök emlékezetben tartását. Ő is elmondhatta, mint Wesselényi Miklós atyja: «Megtanítottak szenvedni, de félni nem».

Teleki Blanka grófnő szerette volna látni, hogy miképen kezdek olajban festeni egy arczképet. Azt mondtam, a leghelyesebb volna, ha valamelyik barátnője arczképének megfestését nézné végig. Mikor aztán báró Wesselényi Farkasnét született gróf Kendeffy Ágnest (gróf Andrássy Gyuláné nővérét) festettem, ők megegyeztek abban, hogy Wesselényiné megizeni neki a festés kezdetét. Leszállván a kocsiról azt mondta inasának: «Eredj föl Blanka grófnéhoz, mondd meg, hogy itt vagyok». Vártuk, hogy mikor jön, de utóvégre is megkezdtem a festést. 11 óra felé haza jött az én inasom, egy lyceumi oláh diák, ezt küldtem Blanka grófnéhoz, a ki csakhamar futó lépésekben érkezett. Kérdi Wesselényiné, hogy hát miért nem jött elébb? Miért? Hiszen Wesselényiné inasa azt azt üzenetet adta át neki, hogy:

«A grófnő kikocsizott és nem jöhet el.» Így stilizálta az inas az «itt vagyok» szót az ő különös eszejárása szerint.

Egyszer az én diák inasommal levelet küldtem Wesselényinének, hogy a mai arczképfestéshez sem külön toillettere, sem külön fésülködésre nincs szükség. Inasom a báróval a lépcsőn találkozott s a báró azt kérdi tőle: mit keres ott? A fiú nem ismerte a bárót s csak kurtán így válaszolt: «A bárónéhoz megyek». Erre hatalmas pofont kapott a bárótól, a ki később megtudván, hogy a fiú az én inasom volt és hogy milyen járatban ment a feleségéhez, igen röstellte a dolgot s a pofonért öt vagy tíz forint fájdalomdíjat küldött inasomnak, a mivel aztán megvigasztalta. A báró különben is igen nyers és hevesvérű ember volt. Alig egy héttel később szép holdvilágos este a kapuban állok, a szemben lévő oldalt mély árnyék fedi. Egy kocsi zörög az árnyékos oldalon, aztán nagy puffanás és üvegcsörömpölés hallik. Oda szaladok, hát látom, hogy egy fölborult batárd ablakán át báró Wesselényi Farkas mász ki, véres arczczal, dühtől tajtékozva és ékes szónoklattal szidja a kocsist, a helyett, hogy megköszönné az Istennek, hogy kezét vagy lábát ki nem törte. A kocsis, ismervén gazdája vérmérsékletét, persze kereket oldott. A fölborulás oka különben egy összelapátolt és keményre fagyott sárbuczka volt, mely az árnyékban nem látszott s a mely a sebesen beforduló kocsit alaposan

fölbillentette. Sajnáltam is a bárót, meg nem is, mert legalább a sors vele is éreztette, hogy milyen érzés a váratlan arczulűtés.

Ez idő tájt a fejfájásaim egyre gyakrabban gyötörtek s mivelhogy éppen ekkor volt legnagyobb divatban a hidegvíz gyógyászat, 1839. év tavaszán eltökéltem én is, hogy nyárára Gräfenbergbe megyek. Úgy terveztem, hogy ősszel még visszatérek Kolozsvárra s csak a másik év tavaszán megyek föl megint végleg Pestre. Mielőtt Gräfenbergbe indultam, Pesten pár hetet töltöttem. Ez alatt egy tusrajzot készítettem gróf Teleki Józsefnek általam festett arczképéről, hogy erről aczélmetszet készüljön az Akadémia évkönyve számára. Heckenastnak is készítettem pár rajzot az *Emlény* számára. A viszontlátás öröme Toldy, Vörösmarty és Bajza, a színészek közül Udvarhelyi Miklós, Szentpéteri, Megyeri és az idősebb Lendvay Márton majálist rendeztek a tiszteletemre, a zugligeti Fácán-vendéglőben, a hol reggeltől estig mulattunk s még labdáztunk is.

Erdi János barátom (a ki később muzeumi régiségtárőr lett), ugyancsak ekkor beszélt rá, hogy a Városmajor-utczában vegyem meg a Bugát Pál szomszédságában fekvő szőlőt. Erdélyben lévő pénzeimből 2000 forint vételárt utalványoztam ki Erdi közbenjárásával e szőlőért, melyben már egy kisebb présház is állt, egy szoba konyhával.

Május végén aztán csakugyan elmentem Grä-

fenbergbe, a hol már annyi vendége volt Priessnitznek, hogy első pillanatra nem kaptam más helyet, mint egy három deszka szélességű padlászobát, melyet emlékül vázlatos könyvemben meg is örökítettem. Ennek a szobácskának három oldala az ajtóval együtt deszka volt, a negyedik oldala pedig a zsindelyfödél. Világítása nagyon szerény volt, épen nem műteremnek való, mert más ablaka nem volt, mint egy kiütött zsindely helyébe beillesztett üveglap. Arra, hogy az ember izzadjon és aludjék, elég jó volt, de sem írni, sem olvasni nem lehetett benne. A fürdőhelyen ekkor 58-an voltunk magyarok, köztük báró Wesselényi Miklós, Bernrieder, May titkár az erdélyi udvari cancelláriától, báró Bánffy Albert, Vachott Imre, Jusztí kapitány, Prónay Egerből, Gyurkovich, Varga stb.

May udvari titkár azt kérdezte tőlem: szándékozom-e itt is festeni?

— A mig világosabb szobához nem juthatok, ez a szándék lehetetlen, — feleltem neki.

Ő már régebb ideje volt a fürdőben s ismerte a viszonyokat, így biztatott tehát:

— Nincs más segítség, mint szépszerével lefoglalni valamelyik szobát.

Harmadnap azzal az örömdetes hírrel lepett meg, hogy egy királyi tanácsos barátja holnap reggel elutazik, ő már beszélt vele a szoba átadásáról. A barátja reggel nyolcz órakor utazik, én egy órával előbb vitessem át e szobába minden

holmimat, hogy a mint annak podgyászát kivítették, én már e szoba birtokosa legyek.

Így is történt a dolog s a mikor a tanácsos távozott, én rögtön el is rendezkedtem a szobában és a kulcsot magamhoz vettem. May azután karon fogott, mondván, hogy menjünk már most Priessnitzhez és jelentsük be a dolgot, nehogy megnehezteljen. A véletlen úgy akarta, hogy éppen ekkor állt meg egy szekér Priessnitz lakóháza előtt. A szekéren két hosszú láda volt s Priessnitz tétozva nézegette, hogy mit kezdjen vele. Mielőtt még mi szóhoz jutottunk volna, így szólt hozzánk:

— Remekházy Bécsből egy életnagyságú képet küldött ajándékba. A kép Ferdinánd császárt ábrázolja, de hogyan lesz ebből a két keskenyládából egy életnagyságú festmény?

May rögtön megvigasztalta, hogy itt van Barabás, majd eligazítja ő azt. Én is készséggel ajánlkoztam, a minek Priessnitz nagyon megörült s mikor előadtuk a szoba elfoglalásának történetét, csak azt felelte: okosan tettük, ő a szobát ugyan másnak ígérte, de annak nincs szüksége olyan világos szobára.

Így jutottam én egészen megfelelő műteremhez s csakhamar azután hozzá láttam az uralkodó arczképének kicsomagolásához. A kép hengerre volt göngyölítve s egy külön ládában volt a szétzedett keret, s gyékénybe csavarva a vakráma.

A képet előbb a vakramára feszítettük, azután a keretet állítottuk össze. Mikor ez is meg volt,

beleillesztjük a képet, hát keresztül esik rajta. Vagy hat centiméterrel volt rövidebb és keskenyebb a kép vászna a keretnél. Priessnitz megijedt szörnyen, no most már mit csinálunk? Segítünk ezen is könnyen. Hivattam egy asztalost Freywaldauból, a kivel pótkeretet készíttettem. Ezt átküldtem Troppauba, a hol egy aranyozó megaranyozta s pár nap múlva már föl is állítottuk a képet.

Sajnosan tapasztaltam, milyen nehéz egy művésznek más művész irányában kritikát gyakorolni, ha mindjárt jóakarólag is. A míg e kép a falhoz volt támasztva, sokan nézték és borzasztóan gáncsolták, még pedig nem alaptalanul. Milyen mázolás!

Remekháznak egy megbizottja is ott volt, a ki azzal védte a festményt, hogy hiszen azt Ranftel festette.

— No, én azt hiszem, — feleltem neki, — hogy Ranftel ezt nemcsak hogy nem festette, de soha sem is látta, mert ha Ranftel csak egy órán át javítgatott volna rajta, ezeket a nyomorék kezeket átfesti.

A megbizott révén Remekházy értesült az én kritikámról s azt mindjárt Ranftelnek is föltálalta. Mikor én aztán találkoztam vele Bécsben, keserűen panaszkodott, hogy nem várta tőlem, hogy mások előtt gyalázzam.

— De hiszen én inkább védelmeztem, mert azt állítottam, hogy a képet más festette.

Ranftel erre bevallotta, hogy a képet egy tanítványával festette és annyira el volt foglalva, hogy meg sem nézhette. De a dolog mégis kellemtelenül érintette, mert Remekháznak lekötélzettje volt.

— No, mondom, ha ön még azt a munkát sem méltatja arra, hogy megnézze, a mit saját neve alatt bocsájt világgá, megérdemli, hogy szidják.

Ma már a tapasztalat arra tanított meg, hogy még négy szemközt, jóakaratból se szóljak semmit, legföljebb ha az illető nagyon nőgat: mondanám meg mi hibát látok a művében? De sokan még ezért is megharagszanak. Mert senkit sem gyűlölnék az emberek annyira, mint azokat, a kikről tudják, hogy az ő hibáikat és gyengéiket ismerik.

Gräfenbergen hamar megismerkedtem az egész fürdői közönséggel. A gyógyulás lévén főczélom s nem a pénzszerzés, nem vittem magammal olajfestéket s csak aquarell festékkel dolgoztam. Herczeg Lichtenstein Károlynénak csaknem egész albumát megtöltöttem, herczeg Nassaunak is több aquarellt festettem, többnyire olaszországi és gräfenbergi emlékeket.

Priessnitzet is megörökítettem a magam számára emlékül, s eredetijét az ő neve aláírásával hitelesíttettem. Ezt az arczképet még két példányban lemásoltam: egyiket Lichtenstein herczegnének, a másikat Schwanthalernak, a híres bajor szobrásznak,

Priessnitz Vincze arczképét Bécsben Mahlknecht jeles metszőnél szándékoztam reprodukáltatni, de mielőtt még megrendeltem volna, levelet kaptam Juszti kapitánytól, a ki arról értesített, hogy művészi tulajdonjogomat meglopták. Ugyanis egy Ruprecht nevű nyegle bécsi festő, a ki mindenhová betolakodott, Lichtenstein hercegnénál meglátta az én Priessnitz-arczképemet s ebből hasznót akart meríteni. A hercegnét megkérte, hogy az album egyik szép tájképét engedné a leányának lemásolni s ezzel az ürügygel kiesalva az albumot, haza vitte s leányát azonnal odaültette, hogy Priessnitz arczképét köre rajzolja le. Juszti kapitány épen akkor járt náluk, mikor a leány a kőrajzzal már elkészült, rögtön a hercegnéhez sietett és elpanaszolta, a mit látott. A hercegnő is mindjárt elhozatta albumát Ruprechtől, de már akkor későn volt. Jóllehet ekkor még törvények nem védték a szellemi tulajdont, én mégis bizton le tudtam volna foglaltatni a kőrajzot, de ez a per a hercegné személyét is bele keverte volna az ügybe s ezt a finom műveltségű, nemeslelkű úrhölgyet ettől megkimélni kötelességemnek tartottam.

Az utódok azonban okuljanak rajta és óvakodjanak az emberek rosszlelkűségétől.

Természetes, hogy a kőrajz egy vagy két hét alatt már több száz példányban elterjedhetett a gräfenbergi vendégek közt, én pedig az aczél-

metszettel csak több hónap mulva jelenhettem volna meg, így tehát lemondtam e vállalkozásról.

Egyik vasárnap nagyobb kirándulást tettünk a közeli erdőségekbe. Este olyan fáradtan értem haza, hogy vacsorálni sem volt kedvem, de alig ültem le a szobámban, a fürdőszolga jelenti, hogy báró Wesselényi Miklós keresett s azt mondta, még ma beszélni akar velem. Esti tíz óráig a nagy teremben lesz, a hol minden vasárnap táncmulatságot rendeztek a fürdővendégek. Kelletlenül megmozdultam, de báró Wesselényi kívánságát nem tagadhattam meg.

A mint a nagy terem felé megyek, látok egy orosz négylovas fogatot, kozák kocsissal a bakon. Kérdezősködöm: miféle muszka úr van itt? Azt felelik: a kalisi vicekormányzó. Engem a kalisi vicekormányzói czím nem érdekelvén, igyekeztem a táncterembe, hogy minél előbb beszélhessek báró Wesselényivel.

Épen francia négyest tánczoltak és sokan körül állták ezeket. A tulsó oldalon ült Wesselényi s előttem egy úr állt, nejével a karján, megszólítottam, lenne szíves helyet adni, hogy átmehesek. Milyen nagy volt meglepetésem és örömem, mikor az idegen úr felém fordult. Csak egymásra bámultunk és majdnem egyszerre kiáltottunk föl: «Barabás», — «Bialoszkurszky». Egymás nyakába borultunk és vége-hossza alig szakadt a sok kérdezősködésnek. Bemutatta nejét és el-

mondta, hogy ő most ezredes és kalisi vicekormányzó; így sült ki, hogy ez a kormányzó mégis csak érdekelt engem. Közölvén egymással lakásunk czímét, Wesselényihez siettem, a ki már fölállt ülőhelyéről.

Wesselényi elmondta, hogy báró Blücher, a híres waterlooi hős fia, le akarja festetni hat vagy hét éves fiacskáját s általa kérdezteti, mikor érnék erre reá? (A fiúskát le is festettem aquarellel.)

Bialoszkurszky másnap reggeli után azonnal följött hozzám és majdnem az egész délelőttöt nálam töltötte. Együtt festegettünk, de mikor Gräfenbergből elutaztunk és elváltunk, csakugyan nem hozott vele többé össze a sors.

Ősszel siettem haza, mert az a szőlő, melyet Budán vettem, úgy volt kialkudva, hogy ha szüret előtt kifizetem a vételárát, akkor a szüret is az enyém lesz. A tavasszal előlegezett 500 pengőforintra most még 1500 pengőforintot kellett lefizetnem. Rendelkeztem is az iránt, hogy Erdélyből pénzt küldjenek Pestre Érdi János barátomhoz, de nem voltam benne bizonyos, hogy e pénzeket megkapta-e? Ez a dolog nyugtalanított s bár több olyan festeni valóm volt még, melyek iránt báró Wesselényi is érdeklődött, útra készülődtem.

A báró marasztalt s mikor kétségem okait elmondtam, egy utalványt adott Wodianerhez Pestre, 1200 forintról, hogy azt Érdi barátom

fölvehesse. Így aztán még maradhattam, mert Érdi mindent elvégzett helyettem, leszüreteltetett s eladta az egész mustot, mert nem volt pinczém. De viszont megvette a sajtót, a présházban lévő szüretelő kádakkal és vedrekkel együtt. Wodianer-től csak 200 forintot vett föl báró Wesselényi utalványára, a min Wodianer eléggé bámult, mert nem fért a fejébe, hogy a kinek 1200 forintja van kiutalva, csak 200-at vesz föl belőle. Én a 200 forintot báró Wesselényinek hamarosan vissza is fizettem, de Wesselényi az én elismervényemet elveszítette s így nekem oly értelmű irást adott, hogy nem tartozom többé neki.

Ezt az irást előbb elővigyázatból, később már kegyeletből tartogattam, mint e nevezetes ember kezeírását. Ha a szöveg nem is tőle eredt, de a névaláírás a sajátja.

Gräfenbergből november elsején indultam haza, azaz Pestre és onnan Kolozsvárra.

Pesten találkoztam Bogdánfi kolozsvári postamesterrel és Szábel Boldizsárral, kik hasonlóképen Kolozsvárra készültek. Előbb Bogdánfit szólítottam föl útitársnak, de ő azt felelte, hogy gróf Kornissal, az erdélyi kormányzó fiával postakocsin megy és a diligencenak csak két ülése van. Szábel azt mondta, hogy ha szerzek utalványt előfogatra, ő is könnyű kocsit vesz és azzal jól elmehetünk. Mert ez időtájt Pestről Kolozsvárra utazni nagy esemény volt ám. Én az utalványért Döbrentey Gáborhoz fordultam, a ki

tartományi biztos volt. Döbrentey roppant fontos pofát vágott, mikor előadtam a kérésemet.

— Nagyon kemény rendeleteink vannak a helytartóságtól, hogy ne terheljük a szegény népet, — így szólt hozzám, no, de hiszen majd motiválhatom a kérését, hogy akadémiai kiküldetésben utazik.

— Ne hogy miattam talán orrot kapjon, vagy a hivatalát kockáztassa, inkább lemondok az utalványról, — feleltem én boszúsan és ott hagytam. Azonnal elmentem Mátyushoz, Mátyus Arisztid atyjához, a ki nyájasan fogadott s mikor előadtam azt a kérésemet, hogy előfogathoz akarok utalványt, mindjárt az íróasztalához ült s meg is írta. Kérdeztem: mi a taksája? — Egy pengőforint. Ezt lefizettem és szépen megköszönvén szívességét csakhamar útnak is indultunk. Még Bogdánfi fia is hozzánk szegődött, úgy hogy Szábellet együtt hárman voltunk. A nagy sarak miatt minden podgyászunkat Liedemann speditoure bízta, a mi pedig a szegény parasztok «súlyos megterhelését» illeti, az ilyenformán történt. Már a falujától félóránnyira elénk vágattott a jobb lovakkal biró paraszt és mesziről kiáltotta: «Kérem vorsponttal utaznak-e a nagyságos urak? Kérem ne tessék a biróval mást állíttatni, nekem olyan lovaim vannak, hogy csakúgy röpittem velök a kocsit». Még biztosítékul egy ezüst huszas foglalót is adott s azzal előre vágattott a faluba. Ha a biró ellenkezett, hogy nincs

rajta a sor, a birónak is egy ezüst huszast ajándékozott, csakhogy vihessen bennünket.

Szolnokig vidáman vittek bennünket az előfogatok, de Szolnokon innen könnyű kocsink már úgy elakadt, hogy az öt jó ló sem bírt vele. Én a kocsiból leugrottam, hogy megnézzem mi a baj? Csak azt kiáltottam társaimnak: «Le a kocsiról!» Ijedten ugráltak le ők is, én pedig azzal vigasztaltam meg őket, hogy csak a botokat keressük elő. A négy kerék olyan volt, mint négy faragatlan malomkő, a küllők (vagy mint Erdélyben nevezik a fentők) az iszonyú sártömegből ki sem látszottak s úgy a kocsi oldalához ragadtak, hogy egyetlen kerék sem foroghatott. Olyan szijas sár volt, hogy mindjárt pipát lehetett volna gyúrni belőle. A botokkal is alig birtuk lepiszkálni a kerekekről. Végre aztán mégis csak bejutottunk a vendéglőbe, a honnan épen ekkor indult kifelé egy ismeretlen uraság, a ki megkérdezte, hogy Török-Szent-Miklósnak megyünk-e? Arra rémítő rossz az út s még irigyelte a mi friss lovainkat, a mikkel csakhamar utolérjük majd őt. Egy fiatal, húsz éves legény állt elő az öt friss lóval s én megszólítottam: «Hallod-e, ficzkó, te bizonyosan ismersz a határban minden kátyút, nem tudnál-e minket, az országútat elkerülve, az Almásy-féle réteken át tovább vinni? Nem vagyunk ám mi szerelmesek az országútba».

A legény megbillentette a kalapját s röviden így felelt: «Biz én elvinném! De ha egy csőszszel

találkoznánk, az urak ne sajnáljanak tőle vagy egy bankóforintos borralalót.

— Szívesen megadjuk azt is.

A mint aztán a hídon túl a töltésről letért a kocsi, a réteken át sebes ügetésben haladhattunk. Már jó darabig eljutottunk, mikor egyszerre csak megáll a kocsis és a fejét vakarja. Kérdelem: mi a baj? — «Jaj, itt egy borzasztó nagy és mély árok van. És se vége, se hossza». Magam is megvakartam a fejem, mert az árok csakugyan végtelennek látszott. Aztán megindultam az árok mellett s mintegy 200 lépésnyire olyan helyre bukkantam, a hol a kocsit át lehetne segíteni. A kocsis odahajtott, én kifogattam a lovait s mondtam neki, hogy vigye át. Mi fiatalemberek aztán a kocsit toljuk át az árkon, mert a lovak kapaszkodás közben biztosan eltörték volna a rúdját. A dolog szerencsésen sikerült és mi a tulsó parton nyugodtan haladhattunk tovább s még a nap fönn ragyogott, mikor Török-Szent-Miklósra értünk. Az idegen urat még másnap reggel sem láttuk. A postakocsit sem láttuk egészen Kolozsvárig, pedig ugyanaz napon reggel hét órakor indult, mikor mi tíz órakor s mégis 26 órával későbbén érkezett Kolozsvárra.

Az 1839—40-diki telet Kolozsvárt töltöttem. Semmi különösebb esemény nem történt. Márczius elejéig, a mit csak lehetett, mindent megfestettem s aztán, butoraimat eladva, készülődtem az újabb pesti letelepülésre.

V.

(A pesti műegylet megalapítása. — Viharok az egyesület kebelében. — Krisztus és Angyal Bandi. — Eger és Pyrker képmása. — Családi örömek. — Külföldi körút. — Hat hét Londonban. — Mr. Hope képtára. — Brocky. — Turner képei. — Művészi pályázat angol történelmi képekre. — Párisban. — Hazafelé öt aszszonynyal. — Idyll Linzben. — A gólya a városmajorban. — József nádor a halottas ágyon. — A fiakerpénz. — 1848. — Pest bombázása. — Nagy Sándor. — Gróf Batthyányi képgyűjteménye. — Kossuth Zsuzsi és Batthyányi képmása. Az üldözött Batthyányi-arckép. — Albrecht főherczeg mint modell. — A meghunyászkodott fináncz. — Barabás, a fényképész. — 37 év után emlékezetből megfestett arckép. — Barabás, mint városatya. Rajzoktatás az elemi iskolákban. Az iparostanonczok rajztanítása. — Kern József és a felesége. — 50 éves művészi jubileum. Trefort üdvözlő levele. — A tudományos Akadémia 50 éves tagságának ünneplése.)

Pesten az Uri-utczában, a Kiskorona-utcza sarkán béreltem szállást, Szent György napkor pedig a Két-sas-utczai Neuhofer-házba költöztem át. A míg megtudták, hogy megint Pesten vagyok, kevés dolgom akadt s ekkor festettem a *Galamb-posta* czimű képemet, melyet még kétszer másolnom is kellett. Az 1840-dik év június havában nyílt meg a pesti műegylet első tárlata, s a műegylet ezt a képemet megvette és kiállította.

Ez év tavaszán kezdeményezték Trefort Ágos-

ton, gróf Serényi, Lukács Mór, Grimm Vincze s még többen a műegylet megalapítását, de először csakis aláírásokat gyűjtöttek. Mikor már 200 aláírás együtt volt, megalakult a műegylet is, de a befizetések csak később történtek. A szabályok elkészítettén, tiszteletbeli titkárnak a legifjabb tag: Szekrényessy Dániel ajánlkozott, a műárusi tisztelet Grimm Vincze vállalta el s egyedül neki köszönhető ez első pesti műtárlat sikere. Grimm a jobb jövő reményében fáradozott. Hogy a tárlatra alkalmas képek legyenek, Bécsbe utazott föl, sorra járta a művészeket és műárúsokat s így aztán mintegy 180 képet szedett össze. Grimm a tárlat számára az akkori Vigadó-épület folyosóit bérelte ki, ő volt a pénztárnok is, de mivelhogy pénz nem igen volt a pénztárban, a mit lehetett hitelbe csináltatott, a többi kiadást saját zsebéből fődözte. A gőzhajó szállításköltségei, állványok, hevederek s az egész felszerelés költségei mind e tárlatot terhelték. De a tárlat szépen sikerült, úgy, hogy ennek hatása alatt a fizető részvényesek száma 1200-ra emelkedett.

Az egyleti szabályok úgy rendelkeztek, hogy a jövedelem következőképen osztandó föl:

- 1 rész a képek hozatala és visszaszállítására,
- 1 « a tárlati helyiségek bérletére, szolgálk fizetésére s kisebb kiadásokra,
- 1 « a műlap kiállítására,
- 1 « képek vásárlására, nyereseményül a tagoknak,
- 1 « a múzeumnak vásárlandó képekre.

Később a fizető részvényesek közt mozgalom támadt, hogy a múzeumi vásárlásra szánt egyötöd részt töröljék, mert egy kezdő társulatnál legelső az önföntartás eszméje s ha a még csekély jövedelmet annyifelé szétosztják, alig jut valami nyereményképek vásárlására s a részvényesek elpártolnak.

Rendkívüli közgyűlést hívtak egybe, melyben heves vitatkozás támadt a fölött, adjanak-e a múzeumnak részt vagy sem? Nagy hévvel védelmezték a múzeum pártolását Toldy Ferencz, Zsivora György, Szemere Bertalan s még egy páran, de a túlnyomó többség ellene volt. Az egyik ellenfél kisütötte, hogy 200 aláíróból csak 60 fizető tag van és kérdés, nem azok csinálták-e az egyleti szabályokat, s kik be sem fizették a tagsági díjat. Én a mellett voltam, hogy a múzeumnak adandó részt akkor kell folyósítani, mikor az egylet már nagyobb összegekkel rendelkezik. Meg voltam róla győződve, hogy az önérdek kielégítése sokkal biztosabb alap, mint egyesegyedül a hazafiság. Első kelléknek tartottam tehát az egyesület fölvirágoztatását, azt remélve, hogy ha eléggé erősek leszünk, a múzeum gyarapítására is jut majd pénzünk.

Toldy azzal érvelt, hogy megcsaljuk a részvényeseket, ha a múzeum ellen határozunk, mert a nagy többség hazafiságból írt alá és fizette be tagdíját.

Erre én indítványoztam, hogy a titkár nyisson

egy aláírási ívet, a következő szöveggel: «Mi alólirottak lemondunk esetleges nyereményeinkről a múzeum javára». Ez az ív meg fogja mutatni, hogy a tagok többsége hazafiságból lett-e részvényes, és ha felénél több aláírja, akkor remélhető, hogy a nyeremények fele a múzeumnak jut. Én azonnal alá is írtam az ívet s utánam egy Müller nevű kis sánta rajztanító írta alá, a ki alig tudott pár szót magyarul. De csak ketten maradtunk az íven s én nagyon csodálkoztam, hogy legalább a múzeumpártolás mellett szónoklók nem írták alá. Sajnáltam, sőt szégyeltem is, hogy a fennen hánytorgatott hazafiság ilyen kudarczot vallott, de annál inkább megrögzött bennem az a föltevés, hogy biztosabb az önérdek alapja, mint a hazafiságé és sokkal több szájban van meg a hazafiság, mint szívben.

A vitát Fáy András életrevaló indítványa zárta be, melyet mindenki helyeselt. Azt indítványozta, hogy miután az egyesület jótállást vállalt az el nem adott képek sértetlen visszaszállításáért, tegyünk e kockázat biztosítására félre 400 forintot és ha szerencsésen történik a szállítás, a 400 forintból fönmaradó összeg a múzeumi képtár gyarapítására fordítandó. Ez az eszme oly észszerű és következetes volt, hogy ellenezni nem is lehetett, de az a fatum érte, hogy a visszaküldés fölemésztette a 400 forintot.

A részvényesek közt kisorsolt képekre 3000 forint fordított.

A közelebbi közgyűlésen, mikor a lefolyt évi számadásokat átvizsgálták, Kossuth Lajos kemény megrovást intézett a kezelés pontatlansága ellen s így azt az embert, a ki egyedül dolgozott, róttta meg azért, hogy kétszer annyit nem tett.

A második évben a műegylet részvényeseinek száma már 1800-ra emelkedett, vagyis az előző évhez képest 600-al szaporodott. Ez évben Iszer harisnyakötő és háztulajdonos lett a pénztárnok, a ki minden kiadást számlákkal és nyugtákkal igazolt, neki most már nem kellett állványokat csináltatni, nem kellett ezeket szövettel bevonatni, fölszereltetni s íme, ez évben sem jutott több a nyeresmény képvásárlásra 3000 forintnál. Világos tehát, hogy az előző évben Grimm Vincze az ő pontatlanföljegyzéseivel csakis a saját zsebének ártott s én ez értelemben föl is szóltam az egyesületben, hogy Kossuth megrovását kiegyenlítsem.

E nyár elején Szeniczey Gusztávot és engem kértek föl a tárlat rendezésére. Szerdán délben készültünk el a rendezéssel s mindjárt mondtam Szeniczeynek, küldjünk a nyomdába valakit és nyomassunk plakátot, hogy a műtárlat nyitva van.

Szeniczey ingerülten szólt reám:

— Mit nem gondol? Hiszen ha nyomtatott cathalogus nélkül nyitjuk meg a kiállítást, a hirlapok megesznek.

— Ha megtámadnának érte, majd felelek én nekik, válaszoltam nyugodtan. Most országos

vásár van, lóverseny van, ezeknek szombaton vége, vasárnapra mindkettő közönsége széteszlik, hétfő előtt pedig a cathalogus el nem készülhet. Mégis csak jobb, ha a közönség cathalogus nélkül nézi meg a tárlatot, mintha sehogyan sem látja. Aztán meg ezen is lehet segíteni. Apró czédulákra írja föl a titkár a művész nevét és a kép czímét s ezt a keret szögletébe szúrjuk. Ezzel pár óra alatt készen lehetünk.

Úgy is lett. Másnap aztán betekintettem a tárlatba, vajon látogatják-e már?

Hát csak rohan velem szembe Szeniczey.

— No, volt itt ma láрма — így szól — egy katolikus lelkész zajongott, a miért oly rossz lelküleg scandalizáljuk a primást.

Pedig az egész egy kis tévedés volt. Az egyik állványon két képnek a czímét elcserélték a szolgák. Az egyik képen volt egy vörösnadrágos betyár, a mint a csárda előtt egy leánynyal tánczol és két cigány húzza a talp alá valót, alatta ez a cím: «*Krisztus és Magdaléna*, a herczegprimás tulajdona». A másik képen, melyet Kukorelli, Kopácsy herczegprimás protegáltja festett s a mely Magdolnát ábrázolta, a mint Krisztus lábát mossa, ezt a profán czímet olvashattuk: «*Angyal Bandi és szeretője*». Természetesen hamarosan visszacseréltük a címlapokat.

A mint a műegylet gyarapodott, Szekrényessy azt indítványozta, hogy a Vigadó folyosói helyett gondoskodjunk állandó szállásról, a hol minden

vidéki ember biztosan megtalál bennünket. Ennek következtében később állandó helyiséget béreltünk, de mivelhogy nem volt épen tágas, állandó tárlatot rendeztünk benne, minden hóban változtatván a képeket. Ha szükséges volt, két hónapig is megmaradhatott ugyanaz a kép, de tovább nem.

A műegylet ügyei mellett még egy dolog foglalta el időmet: ez év nyarán építtettem budai városmajori villámat. 1841 június havában megházasodtam, egybekelve művelt és áldott jó lelkű nőmmel Bois de Chesne Zsuzsannával.

Az 1842-dik év őszén meghívtak Egerbe, hogy Pyrker érseket fessek le a város részére életnagyságban. November elején indultam Egerbe, borzasztó utat szenvedve végig, különösen Gödöllő és Hatvan közt. A mély sarat, mely tetején megfagyott, nehéz fuvaros kocsik átvagdalták, vagyis inkább táblákra tördelték, mely aztán megint keményre fagyott s majd kirázta az ember lelkét. A hatvani töltés végén egy kőből faragott szent állott. A kocsisom keservében így kiáltott föl: «Talán ezt a szentet azért állították ide, hogy ha valaki itt a sárban vész, legyen a ki érte utolsót imádkozik».

Egerben az érseki palotában szálltam meg s az érsek képmásáról Lévay és Sisnai érseki titkároknak is készítettem egy-egy mellképet. Lévay később püspök lett, Sisnait pedig a forradalom után, a miért egy szabadságharczosnak menhelyet adott, fogságba vetették, a hol meg is halt. Az egri

község Pyrker jól sikerült képeért a fizetésen kívül egy ezüsből készült aranszegélyű pallettával is megtisztelt.

Innen siettem haza, hogy nőm lebetegedésén otthon legyek. De elkéstem, mert deczember 10-én már szerencsésen megszülte egész életére szerencsétlen gyermekemet, Henriettet, a ki később Demjén Lászlóné lett. Második gyermekem: Ilona (Maszák Hugóné) 1844 július 14-én, a harmadik: Alice (ThalyGuidóné) 1746 február 18-án született s édes anyja nevenapján 1867 deczember 30-án hunyt el. Fiam: Elemér Arthur 1849 január 26-án született s mint harmad éves orvosnövendék 1869-ben halt meg.

1843-ban nőmmel együtt, a ki már több éve nem látta szüleit, külföldi útra indultunk. Én már régóta vágytam látni Németországot, Németalföldet és az angol és franczia művészetek hazáját. Nőmmel tehát abban állapodtunk meg, hogy míg ő haza megy Constanzba nyaralni, én körutat teszek az említett országokban.

Május elején útnak indultam Drezdán, Lipsén át Berlinbe s a képtárak megtekintésére mindenütt több napot szántam. Berlinből a Majna melletti Frankfurtba, majd a Rajnán Köln és Düsseldorf érintésével Hollandiába mentem. Itt Amsterdam, Haarlem, Hága és Leyden városokban tanulmányoztam a művészeti alkotásokat, azután Rotterdamban át Antwerpenbe, onnan Brüsszelbe s Osztenébe mentem, mindenütt egy-két napot

időzve. Osztenéből június hó 9-én este 8 órakor indultam és 10-én délelőtt 11 órakor szálltam ki a londoni vámhivatalnál a gőzhajóból, a hol már egy londoni barátom, John Counliffe Pickersgill várt reám. Az éjtszakai átkeléssel azért siettem, nehogy a napfordultával beállani szokott vihar elérjen. És 10-én délelőtt, mikor már a Themsében jártunk, csakugyan erős szél volt, mely heves viharra fejlődött. Pickersgill egyik barátja, a ki pár nappal később a continensről érkezett s gyakran járt át a calaisi csatornán, keservesen panaszolta, hogy életében oly borzasztó átkelése még nem volt, mint ezúttal.

Londonban hat hetet töltöttem s Pickersgill barátom szüleinél szálltam meg, a kik minden tekintetben nagyon szívesek voltak irányomban. Pickersgill egyik barátja följajánlta, hogy ha akar-nám, szívesen elvezet egy magán képtárba. Hallomásból tudtam, hogy az angolok nem nagyon műértők ugyan, de sok műtárgyat gyűjtenek össze és sok pénzt költenek ilyesmire. Mikor aztán ez az úr azt mondta, hogy mister Hope képtárába visz el, épen semmit sem vártam. Ha legalább lordot mondott volna!

Másnap el is mentünk és társam egy nagy kapu előtt megállván, a kapuverővel kopogtatott rajta. Az épületnek magas ablakai voltak ugyan, de az egész homlokzata egyszerű, vakolatlan, már sötét színű téglafal, a legcsekélyebb külső dísz nélkül. Azt hittem, hogy egészen hiába vesztege-

tem itt az időmet. De mikor a kapu kinyílt és egy díszes libériás inas fogadott minket, mikor láttam, hogy a lépcsőt finom perzsaszőnyeg borítja s a fülkékben etruszk díszedények állnak, kezdtem meregetni a szememet. Azután egy tágas terembe léptünk, melynek falait egészen a mennyezetig a legdíszesebben kötött könyvek lepték el. Mikor a képtárba jutottam, elbámultam a látottakon. Így csak a florenczi Pitti-palotában lévő képtár lepett meg. Több teremben mintegy 150 kép volt elhelyezve, annyira válogatott gyűjtemény, hogy nem tudtam mit bámuljak inkább, a képek szépségét-e vagy a tulajdonos ízlését és műértelmét? Minden egyes kép (legtöbbször a németalföldi iskolából) a legkiválóbb művészeknek legjobb korából és legjobban conservált műveiből való volt: csak azt sajnáltam, hogy minden kép előtt legalább félórát nem tölthetek. Némelyik mestert csak itt kezdtem igazán tisztelni és bámulni.

Meg is köszöntem az illető úrnak nagyon a szíveségét, annyival is inkább, mert Brocky barátom (a ki már néhány év óta Londonban élt s a kivel együtt jártam Bécsben az akadémián s Olaszországból visszatértemkor is Bécsben gyakran találkoztam) beszélte nekem, hogy sok szép magángyűjtemény van Londonban, de ezekhez nagyon nehéz hozzáférni. Ő például Robert Peel vejével jó ismeretségben volt s még sem képes e lord szép képtárát megtekinteni. A nagy gazdagságuk mellett ezek az arisztokraták nagy különczök is.

Később egyik műtárlaton látom, hogy egy úr a nejével azt lesi a terem közepéről, hogy a nézők melyik kép előtt időznek hosszasabban. Ezeket a képeket ők is megnézték; de a többi nem létezett reájok nézve. Talán attól féltek, hogy ha valami rosszabb kép előtt állnak meg, nem tartják őket műértőknek.

Az akadémia tárlatán láttam két urat, a mint két képet összehasonlítgatnak. Az egyik kép Stanfieldtől, a másik Turnertől való. Az egyik így szólal meg: «Nézd Turnert, milyen szép meleg színei vannak és Stanfield milyen hideg». — Meg nem állhattam, hogy oda ne szóljak: «A Stanfield alkotása gyönyörű szép kép, a Turneré pedig nem is kép, csak egy darab vászonnak a színekkel való betarkítása ész, értelem és gondolat nélkül. De másutt nincs is olyan tárlat a világon, a hol ezt a képet tárlatra elfogadnák...»

Erre az előbbi az úr szinte szánakozva nézett reám s csak ennyit mondott: «Milyen különbözők a vélemények!»

Mikor Pickersgilléknél elbeszéltem ezt a dolgot, az egész család reám bámult: «Oh, oh, oh, oh! Turner nagyon híres festész! He is a most celebrated artist!» Én csak bámultam rajtok.

Ezt az esetet aztán elmondtam Leitch barátomnak és kértem magyarázná meg. Mert ha Turner képe csakugyan annyira szép, akkor nem értem az angol ízlést.

Leitch elmondta nekem, hogy ezelőtt 25—30

évvel Turner nagyon szépen festett, de azóta olyan rohamosan gyöngült az elméje, hogy most máolyan mint egy kis gyermek. Huszonöt éven innen festett képeire rá sem méltó nézni, úgy hogy legjobb barátai sem veszik figyelembe, a mit mázol. De egykor olyan nagy hírneve volt, hogy nagy vagyonra tett szert, 600,000 fontra (a mi hat millió forint). Számtalan ember van, a ki nem ért a művészethez és csak a név után megy, ezek még a mostani mázolásait is drágán fizetik. Így aztán megértettem én is, hogyan áll a dolog.

Pár nap mulva találkoztam Mr. Crokerrel, a budapesti lánczhíd főmérnökének öcsésével, elbeszéltem ennek is, hogyan jártam, de Leitch fölvilágosított.

Croker mosolygott.

Kérdem: mit nevet?

— Majd mondok én is önnek egy esetet Turnerről, a mi valóban megtörtént. S aztán így folytatta: Egy gazdag lord is óhajtott egy Turner festményt s ezért fölkereste őt Londonban. Meglátta egyik képét az állványon, már keretbe téve s megkérdezte eladó-e? Igen, felelte a művész. — Mi az ára? — 800 font. A lord kifizette s kérte, hogy küldje el vidékre az ő birtokára, átadván a kastélya főlügyelőjének czímét. Turner elküldte a képet. A kastély főlügyelője forgatja a képet (a keretben nem volt karika) s utóvégre is levelet ír Turnernek, hogy legyen szíves megírni, melyik felével függeszsze a falra a képet?

Hát ha ez megtörtént vele, de több ilyen adoma is keringet róla, akkor ez igazolta az én állításomat, hogy a képe észnélküli színzürzavarnál nem egyéb. De minden ilyen chaoshoz a képek jegyzékében egy-egy hangulat keltő vers volt csatolva Spencertől, Milton vagy Addisontól.

1840 körül fölmerült Angliában az a terv, hogy a Westminster freskókkal diszítsék föl. A lapok is szóba hozván e tervet, azt ajánlották, hogy Corneliussal kellene e freskók compositióit elkészíttetni. A német lapok nagy örömmel registrálták ezt a hírt és mindjárt fennen dicsőítették a német művészet fölényét, becsmérelvén az angol művészetet s azt gyengének, beszámíthatatlannak nevezték, mely még csak gyermekkorát éli.

Az angolokat nagyon fölbőszítette ez a hang s most már egyhangúlag azt hirdették, hogy csak azért sem kell német művészszel szóba állni, egyszersmind azon tanakodtak: jó volna tájékozódni, hogy a historiai festészet terén milyen művészi erők fölött rendelkezik az angol nemzet?

Robert Peel azt indítványozta a királynénak, hogy áldozzon e célra bizonyos összeget és szólítsák föl az angol művészeket versenyre.

A királyné 2000 fontot (20,000 forintot) ajánlott föl, melyet így osztottak föl:

3 első	osztályú	díj	300 fontjával	=	9000	forint
3 másod	"	"	200	"	=	6000 "
5 harmad	"	"	100	"	=	5000 "

Így aztán tizenegy díj volt kitűzve s a művészek szabadon választhatták a hajlamaik szerinti tárgyat: az egész angol történelemből s az összes angol classikus írók műveiből.

A pályarajzok csakis szürke színekben készülhettek, akár szürke alapra fekete és fehér krétával, akár fehér alapra fekete krétával vagy szénrel. De a legkisebb szín is ki volt zárva, nehogy a szemet megtéveszsze, mert csakis a rajz, a fogalmazás és az elrendezés jöhet tekintetbe.

A hosszúkás méretű rajzok nagyságára nézve is csak kevés eltérés volt megengedve; ahhoz képest, hogy a rajzon kevés vagy sok alak volt-e ábrázolva, a legkisebb karton mérete 10 láb, a legnagyobb 15 láb lehetett.

Robert Peel elnöklete alatt három művész és három műkedvelő volt a bíráló, a kik becsületszavokat adták, hogy részrehajlatlanul és lelkiismeretes meggyőződésök szerint ítélnék.

E pályázat programjában igen fontos volt az, hogy a háromféle díjat többes számban adták ki. Ez alaposan csökkentette a művészek azon aggodalmát, hogy valamelyik pártfogolt versenytárs kedvéért a jelesebb művészt az érdemetlenebb után sorozzák s ezzel a közönség előtt is csorbát ejtenek a reputációján.

A bírálók a beküldött rajzok sokaságából 130 darabot tartottak érdemesnek a tárlatra. Ez az eredmény annyira meglepő volt, hogy a ki lady vagy gentleman számba ment Londonban, el nem

mulasztotta e tárlatot megnézni. Így aztán a két shillinges belépti díjakból 6000 fontnyi összeg gyűlt össze, a miből a jury a kitűzött pályadíjakat megkészszerelte. Kiosztásra került tehát 6 elsőosztályú, 6 másodosztályú és 10 harmadosztályú díj s még a jövő évre is megmaradt 4000 font, a miből újabb díjakat tűzhettek ki.

Ezt a fényes sikerű tárlatot, mely 1843 július 15-én nyílt meg, én is megnéztem s igazán meglepett, hogy mennyi jeles rajzoló van a három egyesült királyságban.

Az első díjak kisebb városokban működő, eddig névtelen rajztanárok nyerték el, egyetlen akadémiai tanár sem volt köztök (lehet, hogy ezek nem is versenyeztek). E körülmény eszembe juttatja azt a francia közmondást: «Sans esprit on peut bien vivre, sans fortune on est perdu».

Londonban való tartózkodásom alatt csak néhány aquarelle arczképet festettem s miután már mindent láttam, a mi csak érdekelt, búcsút vettem Londontól.

Pickersgill barátom Brightonig elkísért. Itt egy jó barátjánál ebédeltünk és ebéd után ennek üvegházában csemegéztünk egy szőlőtőkéről jól érett fekete szőlőt (ez július 20-dikán volt).

Másnap reggel a gőzhajóval már Dieppebe érkeztem, onnan Rouenbe menten s egy nappal később Párisban voltam.

Párisban körülbelől négy hétig maradtam, megnézve Versaillesben is mindazt, a mit ezidő tájt

ott látni lehetett. Utazásom főczélja a képtárak tanulmányozása volt s így a legtöbb időt a képtáraknak szenteltem. Zsivora György barátom adott volt egy ajánló levelet Fekete úrhoz, a ki gróf Apponyi Györgynél, akkori párisi nagykövetünknel nevelő volt. Fekete bemutatott a grófnak, a ki lefestette magát és idősebb fiát is aquarellben. Különben Párisban nem volt szándékom festegetni, csakis tanulmányozni.

Augusztus végén Genfbe utaztam, hogy sógoromat Bois de Chesne Pierret meglátogassam. Egy hetet töltöttem nála és kérésére a mátkájával együtt aquarellben lefestettem.

Párisból postakocsin utazva, egyik reggel a Jura hegy tetején, a hol egyik vendéglőnél a kocsisunk itatott, remek látvány tárult elénk, melyet életemben el nem feledek. A reggeli pirkadás fényében ragyogott előttünk a Montblanc s alattunk az egész Genfi-tó. A legkisebb köd vagy felhő sem takart el semmit s ebben a ragyogó panorámában láttam a svájczí havasokat. Eltökéltem magamban, hogy kijövök még ide Genfből valamelyik tiszta napon és lerajzolom, de fájdalom, egész heti ott tartózkodásom alatt a Montblanc oromzata felhőben volt s többé nem is láttam.

Genfből már sietve mentem át Svájczon Constanza, a hol ipam, nőm és sógorasszonyom Szilágyi Ferenczné várt reám. Nálok időztem majdnem két hetet s e közben ipamat és anyó-

somat is lefestettem aquarellben. Azután három nappal előre utaztam Münchenbe, hogy az ottani látni valókat is megnézzem, míg utánam jönnek. Münchenből együtt utaztunk tovább.

Sógornőm rábeszélte anyósomat, hogy velők jöjjön, hozzájok csatlakozott még Méhes Sámuel kolozsvári tanár neje is, a ki ugyancsak constanzi nő volt s most a szüleinél járt. Így aztán öt nagy nőszemély és két gyermek volt velem s meggyült a bajom ennyi asszonygyal. Nekem kellett a málhájokra mindenütt vigyázni s hogy ez mit jelent, csak az tudja, a ki ennyi nővel már utazott.

Salzburgtól fele úton már lóvasúttal utazhattunk Linzbe. Sötét este értünk ide. A gyermekek szomjasak voltak s már előbb belefogtak a sirásba; mielőtt még odaértünk volna. Megérkezvén, az asszonyok mind a vasuti portásnéhoz rohantak, én pedig ezalatt egy kétkerekű kocsit fölbérelvén, hat bőröndöt, vagy hét táskát és ugyanannyi skatulyát rárakattam, aztán a zsebemben lévő viaszgyertyát meggyújtván, Szilágyiné dajkájával egybe szedtem a sok apróságot, női kendőket, pelenkákat, ezer apró jószágot, még éjjeli edényt is, mely két apró gyermeknél nélkülözhetetlen s átkutatván minden zugot, megindultunk. Elöl a nők, utánuk a teherkocsi, melyet két hordár húzott, kettő meg tolt, én hátul kísértem s így haladtunk a vendéglőig, mely egy negyedóránnyira volt.

A nők fölmentek, elhelyezkedtek, én a pod-

gyász mellett maradtam, míg mindent fölhordtak s mikor készen voltak, fölkiáltok, hogy itt van-e minden? Nem hiányzik semmi? — Nem, volt a felelet. Erre a négy hordárt szélnek eresztettem s magam is fölmentem.

Kilencz óra tájt a feleségem tisztába akarja öltöztetni a leánykáját, hát nem találja a táskát, melyben a gyermek fehérruhája volt, elkezd zsémbelni és panaszkodni, hogy most már nem öltöztetheti ezt a gyermeket Bécsig tisztába és szárazba, persze «míg mi nők magunk utaztunk, nem veszett el semmi, most hogy férfi van velünk, elvész az, a mi a legkellemetlenebb».

Én erre azt kérdelem, nem vitte-e be a vasuti portásnéhoz? — Ő nem vitte, dehogy vitte! Csöngetek a szállodai szolgának és mondom neki, menjen a lóvasuti pályaudvarba és a portásnétól kérje el azt a táskát, a mit a vonattal érkezett asszonyok nála felejtettek. Kis félóra múlva hozza ám a táskát, de vele együtt egy gitárt is.

— No — mondom — most azért a sok zsémbelésért kárpótlásul gitározzanak nekem! De egyik sem vállalkozott, hanem mindnyájan szörnyen nevettek. Egyik sem akarta elvállalni a gitárt s mikor a szobapinczér útján megkérdeztem a többi vendégektől, kié ez a hangszer, egy nyápicz aszszonyka mindjárt jelentkezett érte és hálás köszönettel nyafogta: «Meine Guitare, meine Guitare!»

Linzből gőzhajóval utaztunk le Pestre.

1844-ben, nyár elején, meglátogatott ipam. A budai városmajor-utczai házamba laktunk s nők erősen várandós állapotban lévén, az öreg úr haza akart sietni, nehogy valahogyan nálunk legyen a családi esemény bekövetkezésekor. De a sors másképen akarta. Július 14-dikén, vasárnap délután egy öreg barátom, Preuszner József volt nálam s a verandán ipammal egészen belemelegettek a beszélgetésbe, mikor észreveszem, hogy a szalon felől a sógornőm, Szilágyi Ferenczné, titkon integet nekem. Hozzá mentem és azt súgta: küldjek hamar a bábaasszonyért.

Miután az uzsonnához még nők terített föl, a két öreg úr nem is sejtette, hogy mi lesz. Én látszólag higgadtan mentem a kapuig, de onnan rohantam házmesteremhez, hogy rögtön üljön bérkocsiba és siessen a bábaasszonyért Pestre. Müllerné, a madame, egy óra múlva érkezett meg és szinte észrevétlenül jutott be nőmhöz, a kihez épen a legégetőbb percekben érkezett. Annyi ideje sem volt, hogy levetközzék és kalappal a fején végezte teendőit. Mikor aztán már föl is öltöztette Ilka leányomat (mert ő volt az újszülött), vette le a kalapját. Az öregek még mindig nem tudtak semmit arról, a mi a szobában történt és tágra meresztették a szemöket, mikor azzal állítottam oda hozzájuk, hogy milyen szép kék szemű leánykát hozott a gólya.

Ez idő tájt említésre méltó esemény nem történt, de 1847-ben, mikor József nádor meghalt,

gróf Grüne, az akkori főudvarmester engem bízott meg azzal, hogy a nádort hallottas ágyán lerajzoljam. A nádor úgy feküdt még ágyában, a hogyan meghalt s csak egy piros paplannal volt letakarva. Miután már bebalzsamozták és másnap ravatalra akarták tenni, éjjel 10 és 12 óra közt altábornagyi vörös magyar ruhájában aquarellel kellett lefestenem. Azt, hogy gyalog járok-e át a Duna jegén és hogyan jövök föl a várba, senki sem kérdezte.

Annál inkább meglepett, mikor a főudvarmesteri hivatal előszobájába lépve, a hol senki sem volt, csak jobbra Trauner udvarmesteri helyettes és balra Schädel pénztárnok szobája, hallom hogy Schädel átkiált: «Herr von Trauner, auf was soll ich die fünf Gulden aufschreiben?» «Fiaker für den Maler» volt a válasz. Én erre csöndesen visszahúzódtam az előszobából, hogy ne vegyék észre, hogy én ezt hallottam, de természetesen tudomásul vettem s csak néhány percz mulva tértem vissza. Az is természetes, hogy megtudva, mit számítanak föl nekem fiakerre, én is a szerint számítottam föl minden egyes utamat a várba.

Mikor számlámat átnyújtottam, Trauner minden ékesszólását összeszedte, hogy lebeszéljen a fiakerköltségek fölszámításáról, de én nem tágitottam. Trauner elősorolta azt is, hogy István főherczeg palatinus lesz és nekem sok szolgálatot tehet, de én röviden csak azt feleltem, hogy István

főherczeg nem fogja soha számadásban tartani azt, hogy én az ő érdekében a magam költségére fiakkerezem.

Nem tudom miképen egyenlítették ki a könyvekben ezt a dolgot, de az én számlám kifizetett. Nehány hónap múlva terjedt el a híre, hogy Tauner a Dunába ölte magát. Bizonyosan sokat sáfárkodott s mikor ennek a nyomára bukkantak, a szegyen elől menekült a halálba.

Erre következett az 1848-diki nagy történelmi forduló év.

Én soha sem foglalkoztam politikával. Nem lévén ez szakmám, nem is értem rá tanulmányozni. S a mihez nem értek, ahhoz nem szívesen szólok. Érdekeltek ugyan az események, de semmiben részt nem vettem.

Egyszer egyik olyan napon, melyen nem szoktam a városba menni, a feleségem ment át budai nyári lakásomból Pestre. Alig háromnegyed óra múlva visszatért, a mi nagyon meglepett. Elszörnyülködve beszélte el, hogy kénytelen volt visszatérni, mert a hajóhíd környékén a rengeteg néptömeg elállja az utat, iszonyú az izgatottság, Lambertet, a királyi biztost a hajóhídon meggyilkolták stb.

Erre tanácskozni kezdtünk, hogy mittevők legyünk? Vajon mi fog bekövetkezni? A kormány és a nép milyen állást foglal el?

Jellasich is megindult Pest felé, elhatároztuk tehát, hogy Vácra megyünk át és ott a körül-

ményekhez képest cselekszünk. Ebéd után olyan égi háború volt, oly szörnyű villámlás, dörgés és zápor, mintha az ég egész haragjával fenyegetődzött volna a történetek miatt, de mindennek ellenére este felé a legnagyobb esőben két kocsival Vác felé indultunk.

Körülbelül egy hétig voltunk Vácson, a hová több család menekült. Mikor aztán Jellasics híres «flankenbewegung»-ját megtette s a dolgok határozottabb alakot öltöttek, visszatértünk a fővárosba.

Nem föladatam e sorokban történelmet írni s így csak egyről-másról emlékszem még meg.

1849 január 26-án született Elemér fiam, de nem keresztelhattük meg előbb, csakis Budavára bevétele után.

Mikor Hentzi Pestet bombázni kezdte épen vacsoránál ültünk. Mikor aztán láttam, hogy házunk fölött repülnek a bombák, kivált mikor egyik a házunk fölött pattant szét és súlyos darabjai iszonyú csörömpölést vittek véghez a házfödél cserepein, beszaladtam a folyosóról a szobába s egy gyermeket én, egyet nőm, egyet a dajka és egyet a szakácsné véve karjára, lesiettünk a pinczébe, hová az egész ház személyzete, egy nagy üres raktárba menekült. Szörnyű volt az a pokoli zaj, a mit a közeli utcákban lehullott bombák okoztak.

Reggel szomszédasszonyunkkal együtt kimentünk a vasúthoz, hogy az első vonattal távozzunk

(mert a pesti oldalon ellenség nem volt). Akármerre is jutunk, a fő csak az, hogy ki ebből az állapotból. A mint az induló vonatra várakoztunk, Fábry, a szomszédnőm rokona jött oda, azt ajánlva, ne utazzunk el, hanem menjünk az ő házába, mely a tábori kórház közelében áll. Odáig nem ér el a várbeli ágyú. Oda mentünk tehát s onnan néztük esténként Pest lövöldözését. Borzalmas volt nézni, a mint a pesti dunaparti házak lángjai megvilágították a budai vár oldalát és ekközben a várbeli ágyúk egyre okádták a tüzet. Mikor a budai királyi palota égett, olyan volt, mint a Vezuv kitörésének utánzata, kicsinyben.

A házi gazdánk állítása, hogy odáig nem ér el az ágyúgolyó, helytelen volt, mert a Szent Gellért-hegy fölött elhaladt golyókat a Nádor-kertig is láttuk porozni, csak hogy nem volt érdemes arra mifelénk löni, mert ott annyi kárt sem tudott tenni, mint a mibe a lövés került. A Szent Gellértnek irányított bombák közül számtalan a hegy mögötti szőlőkbe esett, úgy hogy egy pár szőlőt egészen rigoliroztak. Ha egy-egy bomba leesett, kis idő múlva nagy por és füstoszlop szállt föl és a levegőben 40—50 szőlőtőke repült szét.

A vár bevételével ez az állapot is véget ért és mi még az nap hazakerültünk. Szállásunk sértetlen maradt, de a házmester 29 ágyúgolyót és gránátdarabot szedett össze. Az egyik gránát egy utczai szállás ablakán bejutván, végig járt az

ajtókon s egy falat átütve, a lépcsőházba gurult s az első emeleten robbant szét, a hol a márvány lépcső egyik darabját törte le s az ajtókat és ablakokat zúzta be, de emberéletben kárt nem tett. Egy másik golyó a kapu fölötti nyíláson jött be, végig haladt az udvaron és a hátul levő földszinti árnyékszékeket zúzta szét, nagyobb kár a házban nem történt.

A vár bevétele után le is rajzoltam a vár budai oldalán összelődözött várfalakat.

Meglátogattam Nagy Sándor tábornokot, kit még József-huszár hadnagy korából ismertem s őt is lerajzoltam. Lefestettem aquarellben a menyasszonyát is, dr. Schmidt pestmegyei főorvos leányát, a kinek képét Nagy Sándor a fogásba is magával vitte s a leány atyja csak nagy nehezen tudta Nagy Sándor hagyatékából visszaszerezni. 1849-ben, a vár bevétele után, át akarván költözködni budai nyári lakomba, miután a hajóhidat Jellasich elégettette, csak a lánczhídon lehetett volna kocsin átmenni, azon pedig csak honvédeknek volt szabad járni; Nagy Sándor adott engedélyt, hogy az én butoros kocsimat is át engedjék. Ez írást megtartottam és a hatvanas években Szilágyi Sándor történetíró öcsém kérte el tőlem, a kinek ilyen autographiákból érdekes gyűjteménye volt.

Ez időtájt lerajzoltam még Máriássyt, a ki akkor ezredes volt, lerajzoltam Guyont, a Földváry testvéreket: Károlyt, a váczai hőst és test-

vérét Sándort, a szent-tamási hőst, valamint Görgey Arthurt, a ki fiamnak, Elemérnek, keresztapja volt.

Nyáron beköszöntött a szabadságharcz catastrophája. És különösen az októberi szomorú napokban, bár megrendelésem voltak, akárhányszor ott ültem tétlenül az állványom előtt... A paletta a kezembe, de nem csinállok semmit, csak a szomorú események rajzanak az agyamban. Erőszakkal is más térre akartam terelni a gondolataimat, mert az ember beleőrülhet ebbe az állapotba, és erős akarattal lassanként lecsitítottam honfíúi fájdalmaimat.

Mikor Haynau Budapestre bevonult és innen tovább sietett a magyar hadsereg üldözésére, gróf Battyhányi Lajosné azon aggódva, hogy férje jószágait lefoglalják, fölkérte: venném át férje képgyűjteményét őrizetembe. Ez a gyűjtemény körülbelül negyven darabból állott s a grófné ládába csomagolva küldte hozzám. Nem kis föladat volt ezeket elhelyezni, mert a gróf egész alakú életnagyságú képe is köztök volt s egy másik nagy vászon, melyet Schrotzberg festett, a grófnét és nővérét, gróf Károlyi Györgynét, ábrázolta ugyancsak életnagyságban. E nagy képeket kivettem kereteikből s a kereteket ládáikkal együtt budai villámba vitettem, a képek legnagyobb részét pedig pesti padlásomon helyeztem el és letakartam őket, hogy a por ne lepje be és szembe ne tűnjenek. A gróf képét levettem vakramájáról

és vastag hengerre göngyölve, egyik sarokba állítottam. A többi kép majdnem öt évig hevert nálam, a gróf képét azonban már a másik évben elcsempészttem Wartbergre, gróf Zichy Károlyhoz, a grófné atyjához.

1849. év végén Kossuth Zsuzsi (Meszlényiné) magához kéretett. Nem volt ugyan akkor tanácsos a Kossuth-családdal érintkezni, mert az embert azonnal gyanúba fogták, de azért egyik este meglátogattam őt. Olyan indítvánnyal lepett meg, melyen valóban csodálkoztam. Tudniillik az akkori iparegylet vagyonát a kormány lefoglalta és ehhez tartozott gróf Batthyányi Lajos egész alakú képmása is, melyet én festettem természet után. Ez volt az eredeti kép s a gróf nemcsak a fejhez, de az alakhoz is modellül szolgált. Meszlényiné bemutatta nekem a lefoglalt dolgok fölügyeletével megbízott egyént, valami Wirna forma cseh hangzású neve volt, de különben jó magyar embernek mutatkozott s azt ajánlotta, hogy e fölügyelő segédkezésével cseréljük ki Batthyányi gróf eredeti képmását egy egészen hasonló másolattal. Én azonban kijelentettem, hogy ilyen veszedelmes vállalatba nem bocsájtokozom, mert annak szükségességét nem is látom. Én azóta három példányban lefestettem, melyek a külföldön vannak már, sőt még egy hasonló nagyságú egész alakú képet is festettem róla, melynek retouchirozásánál a gróf is újból személyesen ült előttem s így e képcserének nincs

czélja. De azt megigértettem Wirna úrral, hogy ha a képpel valami történnék, azonnal tudtul adja. De a szavát nem tartotta meg, hanem mástól értesültem a kép sorsáról.

Az 1850. év tavaszutóján, mikor már nyári lakomba kiköltöztem, egyik vasárnap reggel Zofesák asztalos állított be hozzám s azon kezdte: «Tudja-e Barabás úr miért jövök?»

— Ha megmondja, tudom.

— Úgy hallottam, hogy Barabás urat a gróf Batthyányi képe érdekli, hát jelenteni jöttem, hogy e héten szerdán este sötétben a gróf Batthyányi képét letakarva a városházára vitték, onnan pedig csütörtökön este ugyancsak letakarva báró Augusthoz szállították. Mi a szándékuk, nem tudom, de mindezeket kötelességemnek tartottam tudtára adni, talán a család tehetne valamit e kép megmentésére.

Én másnap rögtön fölkerestem Láng Ignáczt, ki gróf Zichy Nepomuk János ügyvédje volt és kértem, értesítse a grófot, hogy mint a vértanú gróf sógora, kérhetné e kép kiadását a gróf gyermekei számára, ha másként nem, hát a kép vételárának fölajánlásával. Zichy gróf meglátogatott s azt mondta, hogy ő kérni a németet semmi esetre sem fogja, hanem ha elárverezik a képet, megveszi minden áron, ha mindjárt húszezer forintra becsülnék is. Ezért fölker engem, hogy ha árverezik, vegyem meg s ha nem volna elegendő pénzem e vásárlásra, utasítani fogja Bártfayt, a

gróf Károlyi György pénztárnokát, hogy a nekem szükséges összeget folyósítsa.

— Gróf Batthyányi képét árverezni semmi esetre sem fogják — feleltem én — mert a hivatalos körök irtóznak attól a demonstratiótól, mely ez esetből fejlődhetnék. De a gróf semmi áron sem akart kérni valamit s azért az öreg gróf Zichy Károlyt kértük föl, a ki unokái nevében folyamodott e kép kiadatásáért. E folyamodásra Albrecht főherczeg elrendelte a kép kiadatását, azon föltétellel, hogy a gróf áldozzon jótékony czélra akkora összeget, mint a kép értéke. Zichy gróf erre lefizetett a Rókus kórház számára ezer forintot.

De ezt megtudta Protmann rendőrfőnök és rögtön sürgönyzött Bécsbe az ottani miniszteriumhoz, hogy az Istenért, hogyan is lehet gróf Batthyányi arczképét kiadatni stb. Erre Bécsből a kép kiadását megtiltották, a mit az öreg Zichy gróf nagy keserőséggel beszélt el nekem.

Egy véletlen eset azonban segítségünkre jött. Épen ekkor festettem Pokorny ezredest, a ki Albrecht főherczeg szárnysegéde volt s a kinek ismeretségéhez gróf Batthyányi képmása segített. Az ezredes e képet báró Augustnál meglátta s anynyira megtetszett neki, hogy kedve kerekedett velem festetni le a bécsújhelyi akadémia számára megrendelt arczképét. Másnap épen hozzám jött, mert festenem kellett s én fölhasználtam az alkalmat a közbenjárásra. Azt mondtam, hogy

ugyancsak nevetséges fogalma van Batthyányi arczképéről az osztrák miniszteriumnak, mert mit használ neki, ha a grófnak 200 arczképe helyett csak 199 képmása lesz. Ha ezt a képet meg is semmisítenék, még három egészen hasonló arczképe van külföldön, melyeket ugyancsak én festettem. És az utókornak egészen mindegy tökéletesen hasonlít-e az egyik arczkép a másikhoz. Hány ezer képe van a Megváltónak s hasonlít-e ezek közül csak kettő is egymáshoz? És vajon hasonlít-e csak egyetlen egy is a valósághoz? Még ha Batthyányinak egyetlen képmása sem maradna meg, az industria teremt magának újat s az utókor elfogadja azt valódinak, mert az ő alakja a vértanúság eszméjével van összeforrva.

Harmadnapra hozzám jött az öreg gróf Zichy Károly és örömtelt arczczal mutatta az írást, mely Albrecht főherczeg aláírásával elrendeli a képnek a gróf részére azonnal leendő kiadatását. A gróf engem kért föl a kép elhozatalára és elszállíttatására s én fölhasználtam az alkalmat s mindjárt hozzá csomagoltam a nálam levő példányt is. Mindkettőt fölgöngyölve, hosszú ládába csomagoltam s a Pesten időző gróf Zichy P. Ferencznek, a grófné fivérének, adtam át a *salvus conductust* képező írással együtt, hogy vigye magával Wartbergbe. A vakramákat gyékénybe takarva vasúttal küldtem el.

Ez időtájt festette a bajor király megbízásából Adam müncheni csatafestő a novarrai csatát és

ehhez szükséges volt Albrecht főherczeg lovas képmása is, melyet az Adamtól beküldött rajzon megjelölt mozdulat szerint nekem kellett festennem. Ezt a képet természetesen az udvaron rajzoltam meg, a hol a főherczeg lóháton ült előttem. A fejet a szobában festettem s a főherczeg, mielőtt leült volna így szólt hozzám: «Malen Sie mich ungewaschen, unrasirt». Fessem le mosdatlanul, borotvátlanul. A felesége, Hildegarde főherczegnő, tiltakozott ellene, de a főherczeg azt felelte, hogy csak úgy lesz hűséges a képmása, mert a háborús időben nem ér rá az ember, hogy mosakodjék és borotválkozzék.

E munkám közben egyik tavaszi délután Budára, nyári lakomba indulva, a lépcsőn egy udvari lakájjal találkoztam, a ki engem már ismervén, átadta gróf Braida főudvarmester levelét, melyben tudatja, hogy a főherczeg ő fensége másnap délelőtt 11 órakor kíván ülni a képhez s így valamivel 11 előtt legyen szíves a Burgban megjelenni. Én természetesen bejelentettem, hogy ott leszek s a levelet zsebre vágva folytattam utamat. Mikor a városmajorba értem, a kertészem azzal fogad, hogy ott járt délelőtt egy fináncz és a pinczét akarta megnézni (tudniillik fogyasztási adót csak akkor követeltek, ha a termelő a borát eladta). A fináncz azt parancsolta, hogy én délután három órakor ott legyen, a kertész erre azt felelte hogy én hat és hét óra közt úgyis kijövök. Három óra tájt csakugyan megjelent s mivelhogy ők ekkor

nagy urak voltak, zsarnok módjára számos gorombaságok közt azt üzenve nekem, hogy ha másnap délelőtt 11 órára ott nem leszek a pinczekulcsokkal, zsandárokkal hozat el. Kertészem e híradása után azonnal siettem a főbiztoshoz s annak elmondtam az egész ügyet és így folytattam:

— Most már nem marad más hátra, minthogy levelet küldjek a főudvarmester úr ő excellentiájához, hogy nem teljesíthetem a főherczeg úr ő császári és királyi fensége kívánságát, mert a fináncz minden esetre nagyobb úr nála.

Azzal átnyújtottam gróf Braida levelét, mire a főbiztos lehalványodott és nagyon alázatosan kért, hogy ne is törődjem azzal a finánczczal, a kit minden esetre meg fog büntettetni, mert neki nem szabad gorombáskodni. Azután megkinált csibukkal és az emeletről lekisért a kapuig. Innen visszatérve a kertembe egy negyed óra múlva látok egy finánczot a kapum előtt sunnyogni, kértem a kertészt, hogy ez-e az a hatalmas úr? A kertész igennel válaszolt, mire aztán kérdőre vontam és alaposan megmostam a fejét, ő pedig szörnyű alázatossággal mentegetődzött és tagadott mindent, hanem a kertész szemébe mondta, hogy hazudik. Majdnem sírva kért, hogy ne büntettessem meg, mert családos ember és szerencsétlenné teszem. Jól megleczkéztetvén, e szavakkal bocsátottam útnak: «Sie sind mir zu gering, dass ich auf Ihnen eine Rache auszuüben der Mühe

werth finde». Sokkal semmibb embernek tartom, semhogy a boszúmbra érdemes volna. Nem is bántottam, de egyszersmind elértem azt is, hogy máskor annál figyelmesebbek voltak irántam.

Az ötvenes években művészi tekintetben nem sok érdekes dolog történt velem. A magyar képcsarnok számára lefestettem a királyt és Albrecht főherczeg életnagyságú képmását, valamint több osztrák tábornokot.

1858-ban, pünkösd szombatján az elhunyt kis Zsófia főherczegnőt festettem le a királyné számára aquarellben. Mindazok nevét, a kiket lefestettem, egy külön könyvben jegyeztem föl.

1861-ben meghalt szeretett nőm s az erre következő esztendőben mindössze csak négy arczkép megrendelése volt. Az 1862—63-diki években nagyon rossz aratás volt s e rossz esztendőket a művészet is megsínylette. Ekkor látván azt, hogy fényképészeink milyen nagy haszonnal üzik e mesterséget, magam is megpróbáltam egy fényképészeti műterem fölállítását. De ezen nagyon sokat vesztettem s ezért 1864-ben még veszteséggel is túladtam rajta. E közben azt is tapasztaltam, hogy a nagyon is laikus közönséggel való érintkezés nem nekem való. Az is lényegesen hozzájárult e bukásomhoz, hogy olyan üzlettársat ajánlottak nekem, a ki sehogy sem bírt a korral haladni s annyira aláásta az üzlet hírnevét, hogy azt semmiféle erőfeszítéssel sem lehetett már megmenteni.

A festőművészethez való visszatérésem különben is nagy hasznomra vált, mert 1864. év végén már szaporodni kezdett a munkám s innen kezdve folytonosan elhalmoztak megrendelésekkel. 1865-ben befejeztem azt a nagy képet, mely a budapesti lánczhíd alapkövének letételét ábrázolta s a melyet báró Sina Simon megrendelésére 1860-ban kezdtem festeni.

Még 1861-ben Szakács Mózes vezetése alatt négy székely-udvarhelyi diák keresett föl s elmondták nekem, hogy néhai Kiss József arczképét szeretnék az udvarhelyi collegium számára megfőstetni. Ők végére jártak ennek a dolognak és megtudták, hogy pár évvel a halála után emlékezetből megfestettem az arczképét, mely nagyon híven volt eltalálva. De azt 1848—49-ben az oláhok elpusztították. Azt kérdezték most tőlem, megtudnám-e annyi év után is emlékezet után festeni? Én azt feleltem, hogy most is vállalkozom reá. A deákok eltávozván, 1864. év október haváig nem is láttam őket. Ekkor újra megjelentek hárman Szakács Mózes vezetése alatt, a ki már theologiai tanár volt Pesten. Elpanaszolták, hogy az udvarhelyi tanárokkal nem bírnak boldogulni, mert azok kinevetik az állításomat: hogy a kit én 1827-ben láttam utoljára és a ki 1830-ban halt meg, azt én harminczhét év múlva csupán emlékezetből le tudnám festeni. Szerintök ez nevetséges túlbecsülése az emlékező tehetségnek. Szakács Mózes, a ki később igazgató-tanár lett

Székely-Udvarhelyen, azt mondta, hogy ő nem nyugszik addig, a míg Kiss József képét meg nem szerzi az udvarhelyi collegiumnak és ezért azt eszelte ki, hogy előfizetés útján gyűjt össze 300 forintot. Én kijelentettem, hogy ebből az olajfestésű mellkép és a körrajz költségei is kifutják. Azt is kérdeztem tőlök, nincs-e a tanár urak közt valaki, a ki ismerte a néhai tanárt? Azt felelték, él még egy Mogyorósy nevű öreg nyugalmazott tanár Udvarhelyen, a ki ismerte.

— Azért — mondom — hogy nehogy azt higgyék a tanár urak, mintha én egy idegen fejet föstve, el akarnám velök hitetni, hogy ez Kiss József.

Én nagy tisztelője voltam a megboldogultnak, a ki annak idején az erdélyi hazafias ellenzéknek vezére volt. A nagy eszével ő vezette Alsó-Fehér vármegyét és e megyét követte a többi erdélyi vármegye. Egyszer az általa szerkesztett s élesen fogalmazott föliratért királyi biztost is küldtek Nagy-Enyedre gróf Lázár személyében, a ki azt mondta Kiss Józsefnek, hogy ha máskor föliratot intéznek, vakarják meg a tollat. Kiss József szeke-réről a gróf felé hajolva így válaszolt: «Kegyelmes uram, ha megvakarják a tollat, sokkal élesebben fog». Kiss József még halálával is a hazafias-ságának adta tanujelét 34,000 ezüst forintot, vagyis 85,000 váltóforintot hagyományozván egy közmívelődési egyesület javára. Az ilyen jótevőnek emlékét illő kegyelettel őrizni, hogy alakja nemes példányképül és buzdításul szolgáljon

másoknak. Annál inkább vágyakoztam tehát arczvonásait földézni és megörökíteni. Megfestettem tehát a mellképet és készítettem róla sajátkezűleg egy fényképlemezt s erről tizenkét másolatot, melyeket az elhunyt közelebbi ismerőseinek küldöttem szét. Többek közt küldtem Vadady Lászlónak Sárdra, a ki Kiss József alispánsága alatt szolgabíró volt, sőt ebben az időben is ezt a tisztelet viselte; küldtem Zeyk Károlynak, a későbbi államtitkárnak, Székely Dávidnak, a ki Kiss unokaöcsese volt s tőle kapott rendszeresen pénzbeli segítséget. És mindenekelőtt küldtem Mogyorósy József udvarhelyi tanárnak, még pedig a következő sorok kíséretében:

«Tisztelt Tanár úr!

Bocsánat, hogy mint idegen és tanár úrral ismeretlen, egy kis fényképpel kedveskedem, de azt hiszem érdekelni fogja. Kiváló tisztelettel

Barabás Miklós».

Pár nap mulva vidám arczczal állitanak be hozzám a diákok. Azt kérdeztem, hogy ilyen hamar összegyűjtötték már a kép árát?

— Bizony alig kezdtünk hozzá — felelték ők — de jó hírt hozunk. A collegium igazgatósága megrendelte a képet s előleget is küldött.

— Hát ha négy évig nem hitték el, hogy letudom festeni Kiss Józsefet, miért hiszik el most egyszerre?

Azt felelték, biz' ennek az okát nem tudják, de mivelhogy most már megrendelik a képet, bizonyára el is hiszik.

Erre megmutattam nekik a már megfestett arczképet.

Pár nappal később kaptam Mogyorósy válaszát, melyben nem győzi dicsérni a fénykép élethűségét, melynél ő soha hasonlóbb képet nem látott. Székely Dávid pedig így válaszolt: «Boszorkány vagy te? hogy annyi év után ilyen tökéletes képet csináltad szegény néhai Kiss József bátyánknak».

Legérdekesebb volt Vadady László levele, a ki azon a vidéken élt, hol a néhai élt és az öregek közül sokaknak megmutogatta a fényképet. Jellemzi a nők megfigyelő képességét, hogy a mint feleségének és egy vén kisasszonynak megmutatta, első szavuk ez volt: «Jaj, ez a Kiss Józsi bácsi, de a szemölcsé nincs meg». Vadady meg is írta, hogy ez a szemölcs a jobb fültől egy hüvelyknyire volt, az orrszárny irányában. Vadady a magyar-igeni heti vásáron egy öreg oláh parasztnak is megmutatta a fényképet, az öreg Kiss József jobbágya volt és kíváncsi volt arra, hogy ez a műveletlen vén paraszt mit szól majd a képhez?

— Nem ismertél e ilyen embert? Mert szeretném tudni, hogy ki ez?

Az oláh ránézett Vadadyra és azt kérdi tőle:

— Hát a szolgabíró úr nem tudja ki az?

— Nem én.

— No, ha ad egy kupicza pálinkát, megmondom.

A pálinkáról biztosíttatván, előadta hűségesen, hogy ez Kiss József, a ki alispán volt s itt Magyar-Igenben lakott.

A legnagyobb bók kétségkívül az volt nekem, hogy egy oláh paraszt, a ki harmincznégy évvel ezelőtt látta Kiss Józsefet, azonnal fölismerte az ő képmását. Úgy látszik, hogy ennek a parasztnak épebb formaérzéke volt sok máskülönben művelt uri emberénél, mert sok olyan honoratiort láttam, a ki egyetlen képre sem ismert rá a maga jóvoltából, a míg meg nem mondták neki, hogy kicsodát ábrázol. Akkor legott rá is mondta: «Rittig, a biz a!»

Az udvarhelyi diákok később elkérték tőlem e leveleket és Szakács Mózes azzal indokolta kívánságukat, hogy miután Kiss József arczképe harmincznégy évvel a halála után készült, fölmerülhet később az a kérdés, hogy igazán olyan volt-e? Ők ez érdekes leveleket jobban megőrzik a collegium levéltárában, mint a családom, s így át is engedtem nekik.

1861-ben a magyar világ újabb beköszöntésekor megválasztottak Pest városi képviselőnek, de ez a dicsőség nem sokáig tartott, mert újra német világ lett.

Az 1867-diki kiegyezés után, mikor egyetemes szavazás volt a városi képviselők választásánál s így a szakembereket is figyelembe vették, újra

megválasztottak s ekkor a tanügyi bizottságban foglaltam helyet. Elég erős küzdelmembe került ekkor az a reform, hogy a városi iskolák elemi osztályaiban is megkezdjék a rajztanítást. A míg Landauer, a városi rajziskola főrajztanára élt, eléggé rendes mederben folyt a tanítás, mert az öreg rajztanár jól betanulta a mértani rajzszakmát és az iparos tanoncokat is jól oktatta, s így nem volt okvetlenül szükség a rajztanítás gyökeres átalakítására. De Landauer elhalálózása után azt indítványoztam, hogy a város fejlődése és az életviszonyok változása következtében most már nagy hiba volna egy emberre bízni a városi rajzoktatást, külön-külön ember kellene a mértani rajz és a szabadkézirajz oktatására, de szükségesnek tartanám még egy szobrásztanár alkalmazását is, mert szégyen a fővárosra, hogy a szobrászatot, a mintázást még nem tanítják, holott alig van olyan iparág, melyben a mintázás tudománya nélkül boldogulni lehetne. Az ásványország termékei, elkezdve az agyagtól az aranyig, mind alakításra szorulnak, a növényország egyik főtermékét: a fát az asztalos gyalúja után a szobrász faragja tovább, sőt az állatvilág egyik főterméke: a csont is mennyi munkát ad a szobrásznak! A tanügyi bizottság belátta érveim helyességét és el is határozta, hogy mind a három rajzszakma főtanári székére külön pályázatot hirdet. A pályázat föltételeiben azt is kikötöttem, hogy a már bejelentett pályázók az újonnan

pályázókkal együtt külön szakvizsgára hívandók meg. A szabadkézi rajz tanítására hat akadémiai festő pályázott, de a vizsgálati napon csak Molnár József jelent meg, vele szemben Khor volt a klikkek jelöltje és bár az ő rajzait nem is lett volna szabad egy napon összehasonlítani Molnár rajzaival, mégis csak Khor választották meg főrajztanárnak. Később megtudtam azt is, hogy a hat akadémiai festőt meg sem hívták a vizsgálatra s Molnár is csak véletlenségből tudta meg a kitűzött vizsga napját. A klikk úgy iparkodott lerázni Khor versenytársait, hogy a meghívó leveleket nem kézbesíttette, illetve a kézbesítéssel megbízott szolga egyik művészt sem bírta megtalálni, még Telepy Károlyt sem, ki a képzőművészeti társulat titkára volt.

Ugyanekkor kieszközöltem azt is, hogy az épülő félben lévő főreáliskolában két szép műtermet építettek a szobrászat céljaira. Megvéttem a Marasztóni-gyűjtemény jelesebb antik szobor- és ornamentális öntvényeit is.

Érdeklődvén az iparos tanoncok vasárnapi iskolájok iránt, elmentem egyik vasárnap reggel nyolcz óra után a főreáliskolai épületbe, a hol az iparos tanoncok rajzoktatását végezték. A mit láttam és tapasztaltam, az megdöbbenően botrányos volt. A tanoncoknak fele sem fért be s így a kik később jöttek az utcán koczkával vagy másféle játékkal szórakoztak, rajztábláikat a házak falához támasztván. Benn a zsúfolt rajzteremben

pedig egyik tanoncz egy ládára támasztva rajztábláját, a földön térdelve rajzolt s ennek barátja pedig az ő hátára tette rajztábláját, hogy rajzolhasson. Ez állapotokat a legközelebbi tanügyi bizottsági ülésen szóba hoztam. Békey Imre tanácsos mentegetődzött, hogy az nem így van, mert a tanonczok fele nyolcz órától tízig, másik fele tíz órától tizenkettőig tanul. Én erre azt feleltem, hogy ez abszurdum, mert a míg 600—600 gyermek részére a mintákat kiosztják és mindegyik hozzá kezd a rajzoláshoz, a kitűzött idő el is múlik, nem is említve azt, hogy ennyi gyermek be sem fér. Következő vasárnapon Békey is eljött velem, hogy lássa e tarthatatlan állapotokat. Keresve e baj orvoslását, szükségesnek tartottam az iparos tanoncz rajziskola decentralizálását. Ez már csak azért is szükségessé vált, hogy a gyermekeket a nagy távolságok bejárásától s így a nagy idővesztéstől is megkíméljük. A tanügyi bizottság helyesléssel fogadta indítványomat s elhatározta, hogy az 1200 főnyi iparos tanoncz négy részre osztva (300 főnyi csoportokban): a belvárosi főreáliskola, a Lipótvárosi templom, a király-utczai templom és a Józsefvárosi templom mellett épült iskolákban kapjon helyet. Indítványomra elhatározta azt is, hogy mindenik osztály vezetésével egy-egy technikus rajztanár bizassék meg, mert az iparos tanonczok túlnyomó része inkább szorul a technikai rajzra, mint a szabadkézi alak- vagy tájrajzra, kivéve az ornamentikai raj-

zot, melyet a segéd-rajztanárok is taníthatnak. Még az új tantermek felszerelésénél is közreműködtem, hogy minden minél rendesebb legyen, de erre szükség is volt, mert az iparosok botrányosan rossz munkát végeztek a fővárosnak. Városi képviselőségem gróf Szapáry Gyula belügyministersége alatt szűnt meg, a mikor új választási rendszert hoztak be. Ekkor minden kerület 22—22 képviselőt választott s én épen a Lipót-városban laktam, a hol a bankárok és ügyvédek nagyon áhítoztak e tisztességre. A tanügyi bizottság jobbik része nagyon fölháborodott azon, hogy kimaradtam, pedig könnyű a magyarázata, én nem voltam közéjük való, oda olyan kell, a ki a klikknek meghajol, még a közügy kárára is.

1870-ben budai nyaralómat eladtam és Pesten az új-utczai házamat két emeletnyi magasságra építtettem föl. De egyik pinczei oszlop nem bírván meg a nyolcz bolthajtás súlyát, összeomlott, mire azt ajánlottam Pucher József építőmesternek, vegye meg tőlem a házat, mert nekem már nincs hozzá bizalmam. Azt ajánlottam neki, fizesse meg a telket és azt a készpénzt, a mit az építkezés folyamán neki átadtam. Előnyös fizetési föltételek mellett ő készséggel elfogadta ajánlatomat s olyan szereñcsés volt, hogy még a krach előtt úgy adta el, hogy a beomlással okozott kára is megtérült. Én is jól jártam, mert az építkezés 120,000 forintba került volna s 1890-ben gróf Károlyi Tibor 80,000 forintért vásárolta meg ezt a házat,

1872-ben Pucher József építész rábeszélte anyósát, hogy festesse le magát meglepetésül a férje nevenapjára. Az asszony arczképét már alá is festettem, mikor Puchnernek sikerült ipát, Kern Józsefet is rábirni, hogy lepje meg a feleségét Jozefát, a nevenapjára. Pucher így akart egyszerre az ipa és anyósa arczképéhez jutni. A legközelebbi hétfőn Kern Józsefnek eszébe jutott ígérete és váratlanul beállított hozzám. Megijedtem, mikor megláttam, mert a váratlan megjelenésre nem számítottam. A neje arczképe épen állványomon volt, az állványhoz kötve s mivel nagy térdkép volt, hirtelen el sem dughattam, sőt meg sem fordíthattam.

— Ich bin Schlossermeister Kern — kezdi ő jó vastag hangon — ich will mich malen lassen, ich bin einmal gemalt, aber das ist schlecht, die Rame aber ist noch gut, ich habe die Maas mitgebracht, 25—25 zoll. (Én Kern lakatosmester vagyok és festetni akarom magam. Már egyszer lefőstöttek, de rosszúl, a kép keretje azonban jó, el is hoztam a mértékét, mely 20—25 hüvelyk.)

Már most másik bajom is akadt, tudniillik hogyan beszéljem őt reá, hogy nagyobb vászonra festesse magát, hogy az ő arczképe is egyenlő legyen a feleségével? Kezdttem neki magyarázni, mennyivel jobban diszíti a szobát a térdkép, mint ez a nagyon is kicsiny alak.

— Hát mekkora legyen, például mint ez a kép? — kérdi és megáll a neje képe előtt. Ráme-

reszti a szemét, aztán felém fordul és keményen reám nézve így szól:

— Hiszen ez az én feleségem?

El akartam vele hitetni, hogy talán csak hasonlít az ő feleségéhez, ha átfestem, egészen más lesz ez az arcz.

— De hiszen ez az én feleségem, nemcsak az arcza, de az egész növése is az övé. Hát akkor ki ez az asszony?

— Valami vidéki, a nevét nem is tudom még.

Javában vitatkoztunk, mikor kopogtatnak az ajtón és beállít egy leány, a karján kávéskendőbe kötött batyuval és gazdáját észre sem véve, éles hangon kezdi el: «Die Frau Kern lasst sich empfehlen, und hier schikt sie ihr Kleid». (Kernné asszony tiszteltet s itt küldi a ruháját.)

— Na, jetzt samer doch im klohren» — dörögte bele mély hangon a mester. (Most már tisztában vagyunk.)

A leány nagyot sikított: «Jesus Maria!» mire Kern feléje fordulva így szólt: «No, én már meg vagyok lepelve, de ha egy szót szól otthon, hogy engemet itt látott, jaj lesz magának». A leány hallgatást ígért és szavát meg is tartotta.

— Már most egészen természetes, hogy engem is ilyen nagyságban kell leföstenie — szólt hozzám Kern.

Mikor a két kép elkészült, azt ajánlottam Kernnek, jó volna egy kis tréfát üzni a képek hazavitelénél. A képeket természetesen letakarva

viszik haza és az asszony estig dugdossa a maga képét. Ha már most én a képet elcserélve küldeném, mikor a képet leleplezi, a saját képmása helyett a férjeét találja. «Das wer ich anderst machen» — felelte Kern, de mikor később eljött hozzám a képek árát kifizetni, mégis nagyon sajnálta, hogy nem fogadta meg a tanácsomat.

Ez időkben folytonosan elhalmoztak megrendelésekkel s a kiket lefestettem, egy külön könyvben soroltam föl.

1887-ben valamelyik alkalommal említettem, hogy most van ötven éve annak, hogy mint művész léptem ki az enyedi collegium falai közül a nagyvilágba. Pulszky Ferencz értesülvén róla, mindjárt bejelentette, hogy ezt megjubiláljuk. Az ő vezetése alatt a képzőművészeti társulat küldöttséget megesztett hozzám s Pulszky olvasta föl Trefort Ágoston akkori kultusminiszter üdvözlő iratát, mely így hangzott:

«Tisztelt Művész Úr!

Örömmel sorakozom azok közé, kik Önt művészi pályája ötvenedik évfordulóján üdvözölni sietnek.

A hosszú művészi pálya, mely Ön mögött áll, érdemekben szintoly gazdag, mint években.

Oly korszakban, mikor még a művésznek, épen úgy, mint az írónak és tudósnak, nemcsak a kezdet nehézségeivel, hanem az általános közönnyel is kelle, és pedig az elismerés és jutalom csak-

nem minden reménye nélkül, küzdenie hazánkban; a mikor a magyar nemzeti művészet eszméje még alig fogamzott meg kevesek lelkében, lépett Ön a művészi pályára, saját lelke benső ösztönéből; midőn a külföldön anyagilag jobban jutalmazó állást és helyzetet biztosított volna magának, a hazaszeretet és egy még teremtenő magyar nemzeti festőművészet eszméje által visszatartva, idekötve, Ön inkább akart a hazában maradni s itt az úttörés nehézségeivel küzdeni, mint idegen nemzeteknél versenyezni a művészi dicsőségért és jutalomért.

Ma, midőn a nemzeti művészet örvendetes haladása s megszilárdulása s a nagyvilágban is elismerést nyert művészeink hírneve mindnyájunkat örömmel tölt el, Önt kétszeresen boldogíthatja az öntudat, hogy az eredmény kivívásában a kezdeményezőké az érdem nagy része, a kik közt Ön az elsők közé tartozott, s a magnak, melyet elvetett, gyümölcsét is megérheté.

Fogadja ezért még egyszer szerencsekívánataimat, a legszívesb óhajtás kíséretében, hogy ez örömet még soká élvezhesse s a művészi pályán még soká munkálkodhassék.

Budapest, 1877 deczember hó 2-án.

Trefort s. k.»

A jubilaem alkalmából az írói és művészi kör bankettet rendezett.

1883-ban ért az a kitüntetés, hogy királyunk

a vaskorona-rend III-ik osztályának lovagjává nevezett ki.

1886-ban, szeptember hó 14-én, mint a magyar tudományos Akadémia ötven éves tagját, az Akadémia megbízásából Trefort Ágoston elnök és Fraknoi Vilmos titkár üdvözöltek.

Velem együtt jubilált Tóth Lőrincz curiai bíró és akadémiai osztályelnök is, a kivel ugyanegy napon lettünk az Akadémia tagjai. E tudós testület mindkettőnket bankettel is megtisztelt.

Eddig terjednek Barabás Miklós sajátkezüleg följegyzett emlékei, melyeket több év folyamán szórványosan írt össze, úgy a mint egyes mozzanatok eszébe jutottak. Kitünő emlékező tehetsége halála napjáig, nyolczvannyolcz éves koráig megmaradt, a mikor 1898. évi február hó 12-én csendesen öröklétre szenderült.

A Franklin-Társulat által kiadott Olcsó Könyvtárban
megjelent és minden könyvkereskedésben kapható:

Egy-egy szám ára 20 fillér.

(A zárjelben lévő számok a gyűjtemény folyó számaait jelölik).

- Andrássy Gyula gróf beszéde a véderő-törvényjavaslat tárgyában. (674) 20 f.
- Ballagi Aladár. I. Frigyes Vilmos porosz király (633—634) 40 f.
- Barsi József. Utazás ismeretlen állomás felé 1849—1865. (726—730) 1 K.
- Beulé Augusztus családja s kora. Francziából Molnár A. (169—171) 60 f.
- Concha Győző. A kilenczvenes évek reformeszméi és előzményeik. (408—409) 40 f.
- Constant Benjam. Adolf. Egy ismeretlen iratai közt talált történet. Francziából ford. Moravcsik Gyula. (530—531) 40 f.
- Csengery Antal. A magyar közoktatás és közmívelődés némely főbb kérdéseiről. (241—244) 80 f.
- Csiky Kálmán. Werbőczy István és hármaskönyve. (1106) 20 f.
- Deák Ferencznek az 1861-ik évi országgyűléstől elfogadott két fölirata. Közli Kónyi Manó. (703—704) 40 f.
- Deák Ferencz emlékezete. (665—666) 40 f.
- Deák Ferencz miért nem ment el az 1843-iki országgyűlésre. Közli Kónyi Manó. (665—666) 40 f.
- Flegler S. A magyar történetírás történelme. — Sayous E. A magyar történelem kútforrásai. Mindkettőt ford. ifj. Szinnyei J. (77—80) 80 f.
- Szalay László és munkái. Fordította ifj. Szinnyei J. (121—124) 80 f.
- Forster-Arnold Florence. Deák Eerencz. Életrajz. Angolból fordította Pulszky Agost. (333—337) 1 K.
- Fraknoi V. II. Lajos és udvara. Történeti rajz. (99—100) 40 f.

A Franklin-Társulat által kiadott Olcsó Könyvtárban
megjelent és minden könyvkereskedésben kapható:

Bodenstedt Frigyes. Shakespeare élete és művei. Ford. Weninger L. (182—183)	40 f.
Carlyle. Burns. Életkép. Ford. Lévay József. (833—834)	40 f.
— Scott Walter. Angolból ford. Baráth Ferencz. (942)	20 f.
Chateaubriand. A vértanúk. Fordította dr. Rada István. (591—598)	1 K 60 f.
Csengery Antal. Jellemrajzok (1033—35)	60 f.
Dugonics András följegyzései. (401—402)	40 f.
Erdélyi J. Aesthetikai előtanulmányok. (615—616)	40 f.
Fenini Caesar. Az olasz irodalom rövid története. A 4. olasz kiadásból ford. Zigány Árpád (865—868)	80 f.
B. Feuchtersleben E. Adalék a lélek életrendjéhez. Ford. dr. Klekner Alajos. (354—356)	60 f.
Flegler S. Kölcsey Ferencz. Fordította ifj. Szinyei G. (106)	20 f.
Greguss Ágost. A balladáról. Harmadik kiadás. (534—536)	60 f.
Gyulai Pál. Báró Eötvös József. Emlékbeszéd. (259)	20 f.
— Emlékbeszéd Arany János felett. (725)	20 f.
— Gróf Széchényi István mint író. (857—858)	40 f.
D'Haussonville. Sand Gy. Francziából. (195—196)	40 f.
Heine emlékiratai. Valóság és költészet. Ford. Zollner B. (907—909)	60 f.
Imre Sándor. A középkori magyar irodalom stíljáról. (719—720)	40 f.
— A népköltészetéről és népdalról. (1148—1152)	1 K.
Kazinczy Gábor. Emlékbeszéd Szemere Pál felett. (489)	20 f.
Kemény Zsigmond. Élet és irodalom. (393—394)	40 f.
Kölcsey Ferencz. Szónoki művei. (37—40)	80 f.

A Franklin-Társulat kiadása :

OLCSÓ KÖNYVTÁR

Szerkeszti GYULAI PÁL.

Az eddig megjelent füzetek betűrendben. — Minden füzet külön is kapható.

Egy-egy szám ára 20 fillér.

a) Színművek.

- Almási Tihamér.** Czigány Panna. Népsz. (1058—1059)
Arago és Vermond. Az ördög naplója. Vigj. (193—194)
Augier E. A Fourchambault család. Ford. Fáy J. (264—266)
— A bürök. Vigjáték 2 felvonásban. (500)
→ **Az arcátlanok.** Vigjáték 5 felvonásban. (773—774)
— **Gabrielle.** Színmű 5 felv. Ford. ifj. Szász B. (986—988)
— és **Sandeau Gy.** Poirier ur veje. Színmű. (357—358)
— és **Foussier.** A szegény arszlánnök. Dráma. (526—527)
Bayle Bernard. Az esernyő. Vigjáték. (631—632)
Beaumarchais. Figaró házasa. Vigj. Ford. Paulay (55—58)
— A sevillai borbély. Vigj. Ford. Paulay E. (290—292)
Berczik Árpád. Az igmándi kispap. (386—387)
— Nézd meg az anyját. Vigjáték. (495—497)
— A protectió. Vigjáték. (638—640)
— A svihákok. Vigjáték. (835—837)
— A veteránok. Életkép. (841—843)
— A bálkirálynő. Vigjáték 1 felv. II. kiad. (859—860)
— A peterdi csata. Vigjáték 3 felvonásban. (875—877)
— A papa. Vigjáték 3 felvonásban. (999—1000)
— Himfy dalai. Vigj. 3 felv. (1079—1081)
— Mai divat. Vigj. 3 felv. (1104—1105)
— Postás Klári. Vigjáték 3 felvonásban. (1136—1137)
Bessenyei György. A philosophus. Vigj. (338—340)
Björnsterne Björnson. Leonarda. Színmű. (635—637)
Brieux Eugène. A vörös talár. Dráma 4 felvonásban. (1234—1236)
Brough William. Flipper és Nobbler. Vigjáték. (556)
Coppée Fer. Kisebb színművek. Ford. Csiky G. (435)
— Serevo Torelli. Fordította Csiky G. (583—584)
— Két fájdalom. Dráma. (784)
Corneille Péter. Cinna, vagy Augustus kegyelme. Tragédia. Francziáb. ford. Pajor Istv. (548)

- Csiky Gergely.** Anna. Dráma 1 felv. (421—422)
 — A nagyra termett. Vigj. 3 felv. (Pályamunka. (748—751)
 — A nagymama. Vigjáték 3 felvonásban. (752—754)
Dugonics A. Kún László. Szomorú tört. 4 szak. (471—473)
 — Bátori Mária. Szomorú tört. 4 szakaszbán (577—580)
 — Toldi Miklós. Szomoruj. 3 szak. (869—872)
Dumas S. id. A Saint-Cyri kisasszonyok. Vigj. (731—732)
 — Kean. Szinmű 5 felv. (1102—1103)
Echegaray József. A nagy galeotto. Dráma. A spanyol eredetiből fordította Patthy Károly. (711—713)
 — Bernardo Montilla. Dráma. (917—920)
 — Folt, a mely tisztit. Dráma. Ford. Patthy K. (997—998)
 — Mariana. Dráma 3 felv. (1001—1003)
 — Örült-e vagy szent? Dráma Ford. Huszár V. (1068—69)
Fáy A. A külföldiek. Vigjáték. (436—437)
 — A mátrai vadászat. Vigjáték. (524—525)
Gaal J. A peleskei nótárius. Bohozat. (296—299)
Gabányi Árpád. Kapivár. Vigjáték 3 felv. (861—864)
Goethe. Iphigenia Taurisban. Dráma. II. kiad. (53—54)
 — Berlichingeni Gottfried, a vaskezű, dramatizált története. Ford. Balla Mihály. (508—510)
 — Faust. II. része. Ford. Várady Antal. (1171—1182)
Goldoni K. A Hazug. Vigj. Ford. Radó A. (347—349)
 — A jótékony zsémbes. Vigj. Ford. Rado A. (813—816)
Gombos I. Az esküvés. Szomorujáték. (327—329)
Grillparzer F. Medea. Szomorujáték. (612—614)
 — A tenger és szerelem hullámai. Szomoruj. (810—812)
 — Sappho. Szomoruj. 5 felv. ford. Ivánfi Jenő (898—900)
Halbe Miksa. Földanyánk. Dráma 5 felv. (1111—1113)
Hauptmann G. Hannele. Álomkölt. 2 részb. (1031—1032)
Hugo K. Bankár és báró. Szomorujáték. (234—235)
Hugo V. Hernani. Szomoruj. Ford. Szász K. (35—36)
 — Borgia Lucretia. Dráma. Ford. Szász K. (343—344)
 — Ruy Blas. Szomoruj. 5 felv. (851—853)
 — A király mulat. Szomoruj. (927—928)
Kisfaludy K. Csalódások. Vigjáték. (191—192)
 — Irene. Szomorujáték. IX. kiad. (138—140)
 — A kérők. Vigjáték. (301—303)
 — A pártütők. Vigjáték. (388—389)
 — Mátyás deák. — Hűség próbája. Két vigjáték. (1147)
Kisfaludy Sándor. A Dárdai-ház. Magyar nemesi házi rajzolat 5 felv. (1243—1245)
Klapp Mih. Rosenkranz és Gölldenstern. Vigjáték. Fordi-

- Körner Tiv.** Zrinyi. Szomorujáték. Ford. Szemere Pál. —
Körner Zrinyijéről. Birálat, írta Kölcsény (142—44)
- Kozma Andor.** A szabadság ünnepére. Szini költemény
három képben (1063—1064)
- Legouvé E.** Beatrix. Színmű. Ford. Feleky J. (375—377)
- Lessing G. E.** Bölcs Náthán. Dráma. Zichy (165—168)
— Barnhelmi Minna. Vigjáték. (671—673)
- Matthews K.** Pry Pál megházasodott. Bohózat egy felv.
Angolból ford. Mihály József (1017—1018)
- Molière.** A bot-csinálta doktor. Vigjáték. Fordította
Kazinczy Ferencz. III. kiad. (179—180)
- Moncrieff.** A szegénylős. Vigj. Ford. Csiky G. (490)
- Morton M. J.** Szegény Pillicody. Bohózat egy felvonás-
ban. Angolból ford. Mihály G. (1009—1010)
- Musset A.** Ne fogadj fel soha semmit. Vigjáték. Fordi-
totta Paulay Ede (202—203)
- Nagy Ign.** Tisztujítás. Vigjáték. (93—95)
- Picard.** Két házaspár. Vigj. ford. Csiky G. (469—470)
- Poole J.** Pry Pál. Vigjáték. Ford. Csiky G. (323—325)
- Racine.** Athalia. Tragédia. Ford. Csiky G. (551—552)
— Phædra. Tragédia. 5 felv. Ford. Horváth D. (910—911)
- Schiller.** Wallenstein halála. Ford. Hegedüs I. (409—411)
— Stuart Mária. Szomorujáték. (677—680)
— Az orleánsi szüz. Regényes trag. (802—805)
— Tell Vilmos. Színmű. Ford. Palmer Kálmán (1215—1217)
- Scribe Jenő.** Az én jó csillagom. Vigjáték. (794—795)
- Scribe és Vander-Burch.** Clermont, vagy a művész
neje. Színmű 2 felvonásban. Ford. Csiky G. (585—586)
- Shakspeare.** Sok zaj semmiért. Vigjáték. (528—529)
— Lear király. Szomorujáték. (965—968)
— III. Richárd király. Ford. Szigligeti Ede. (1190—1193)
— A velencei kalmár. Ford. Ács Zsigmond. (1194—1197)
— A makranczos hölgy. Vigjáték. Ford. Lévy József.
— A Szent-Iván-éji álom. Ford. Arany János (1230—1232)
- Simai Kristóf.** Igazházi, egy kegyes jó atya. Mulatságos
játék. Bevezetéssel Erdélyi Károlytól (601—603)
- Sophokles.** Elektra. Ford. Csiky Gergely. (759—760)
— Oedipus király. Ford. Csiky Gergely. (775—776)
— Oedipus Kolonosban. Ford. Csiky G. (777—778)
— Antigone. Ford. Csiky Gergely. (779—780)
— A Trachisi nők. Ford. Csiky Gergely (1131—1132)
— Ajas. Ford. Csiky Gergely (1228—1229)
- Sudermann H.** Rejtett boldogság. Színmű (1065—1066)

- Szász Károly** legifj. A múzsa. Vigj. 1 felv. (883)
Szentjóni Szabó L. Mátyás király, vagy a nép szeretete
 jámbor fejedelmek jutalma. Érzékenyjáték (330—331)
Szigligeti E. Liliomfi. Vigjáték. IV. kiad. (19—20)
Szigligeti E. A trónkereső. Szomorujáték. (255—257)
 — Fenn az ernyő, nincsen kas. Vigj. III. kiad. (588—590)
 — Csikós. Eredeti népszinmű 3 szakaszban (705—707)
 — Béli Pál. Szomorujáték (106—109)
Taylor T. Barátságból. Vigjáték. Ford. Csiky G. (353)
Teleki L. gróf. Kegyencz. Szomorujáték (197—200)
Theuriet. Jean Marie. Dráma (793)
Vasiliadis Sz. N. Galatea. Dráma. (128—129)
Voltaire. Zaire. Dráma 5 felv. (912—913)
Vörösmarty Mihály Az áldozat. Szomorujáték (961—962)

b) Verses művek.

- Amade L.** (Várkonyi) versei. Összegy. Négyessy L. (821-830)
Angol, francia és olasz költőkből. Ford. Jánosi Gusztáv.
 (1159—1160)
Arany János. Murány ostroma. (1186—1188)
 — Buda halála. (1221—1224)
 — Nagyidai czigányok. (Sajtó alatt.)
 — Katalin. Keveháza. Szt. László füve. (Sajtó alatt.)
 — Első lopás. Jóká ördöge. (Sajtó alatt.)
Berzsenyi Dániel versei. 6-ik kiadás. (187—190)
Boileau. A költészetről. Tanköltemény négy énekben,
 ford. Erdélyi János. (467—468)
Byron lord. A kalóz. Ford. Kacziány Géza (832)
Catullus versei. Ford. Csengery J. (253—254)
Coppée F. Költeményeiből. Ford. Bogdánfi L. (1067)
Csokonai V. M. Dorottya, vagyis a dámák diadala a
 farsangon. III. kiad. (1—2)
 — Lilla. Érzékeny dalok három könyvben. (89—90)
 — Ódák. Két könyvben. (145—146)
 — Békaegérharcz. Irta Homer. (300)
Czuczor Gergely népies költeményei. (69—70)
 — Hőskölteményei és meséi. II. kiadás (522—523)
 — Költeményei. (549—550)
Dayka Gábor költeményei. (130—131)
Erődi B. A Balkán-félsz. népek költészetéből (844—845)
Faludi Ferencz versei. (1163—1165)
Fazekas Mihály. Ludas Matyi. Komikai elbeszélés. (1060)
Firdúsi Abúl Kászim Manszúr. Szohráb. Költői el-

- Goethe.** Hermann és Dorottya. Hegedüs I. (276—277)
- Gvadányi J.** Egy falusi nótáriusnak budai utazása. V. kiad. (107—109)
- Gyöngyösi István.** Ének Thököly Imre és Zrinyi Ilona házasságáról. Egykorú kéziratból kiadta és jegyzetekkel kísérte Hahn Adolf (461—462)
- Gyulai Pál.** Szilágyi és Hajmási. Költői beszély. (390)
- Horatius.** A költészetről. Levél a pisókhhoz. (76)
- Ilosvai Selymes Péter.** Az híresneves Tholdi Miklósnak jeles cselekedetiről és bajnokságáról való história. Kiadja Szilády ron. II. kiad. (515—516)
- Kazinczy F.** versei. III. kiadás (951—952)
- Kerényi Frigyes** összes költeményei. (9—13)
- Kisfaludy Károly.** Versei. (247—250)
- Kisfaludy Sándor.** Himfy szerelmei. A kesergő szerelem. 9. kiadás. (955—957)
- A boldog szerelem. 9. kiad. (958—960)
- Összes regéi. I. (312—316)
- Összes regéi. II. (317—320)
- Kölcsey Ferencz** versei. Ötödik kiadás. (224—228)
- Kozma Andor.** Kórképek (831)
- Králjevicz Márkó.** (Márk királyfi.) Délszláv népballadák a XV. és XVI. századból. Az eredetiből fordította Margalits Ede. (1107—1110)
- Lenau Miklós.** Faust. Költemény. Ford. Szomory Károly (1212—1214)
- Listi László** munkái. Életrajzzal (761—766)
- Longfellow H.** Hiavata. Amerikai indus hitrege (486—488)
- Az arany legenda. Angolból. Jánosi G. (519—520)
- Mazsuranics Iván.** Csengics Szmáil Aga halála. Költői elbeszélés. Horvátb. ford. Margalics Ede (974)
- Mickiewicz Ádám** szonettjei. Ford. Béri Gy. (916)
- Milton János.** Az elveszett paradicsom. Angol eredetiből fordította Jánosi Gusztáv. (681—685)
- Olasz költőkből.** Ford. Radó Antal. (504—506)
- Petőfi Sándor.** A helység kalapácsa. Hőskölt. (430)
- János vitéz. (1170)
- Petrarca** összes szerelmi sonettjei. Ford. Radó A. (541—544)
- Poe A. Edgar** költeményei. Angolb. Ferenczi Z. (953—954)
- Pope S.** A műbirálatról. Tan. költ. Ford. Lukács Móricz. (45)
- Pushkin S.** Anyegin Eugen. Regény. (285—289)
- Rádai Rádó Béla** — — — — — (289—290)

- Raskai Gáspár.** Egy szép história az vitéz Franciscóru
és az ő feleségéről. (1057)
- Szerb népdalok és hősregék.** Az eredetiből ford. Székács
József. 2. javított kiadás. (574—576)
- Tennyson A.** Király-idyllek. Ford. Szász K. (27—28)
- Ardén Enoch. Angolból fordította Jánosi G. (269)
- Költői beszélyek. Ford. Csukássy J. (345—346)
- Tibullus elégiái.** Ford. Csengeri János. (539—540)
- Tinódi Sebestyén.** Budai Ali basa históriája. (1130)
- Tisza Domokos** hátrahagyott versei. (667—668)
- Tompa Mihály** népregéi. (1133—1135)
- regéi. (1139—1141)
- Vörösmarty M.** Eger. Három énekben. (963—964)
- Cserhalom. Egy énekben. (1138)
- Wlislóczki H.** Az erdélyi cigány népköltészet. (485)
- Zrinyi Miklós gróf.** Szigeti veszedelem. (937—940)

c) Regények és beszélyek.

- About Edmond.** A csonka-fülű ember. Regény. (463—465)
- A régi bástya. Reg. Ford. Sz. E. 3 köt. (686—700)
- Abo János.** Újabb forgácsok. Ford. Popini Albert
(1225—1227)
- Aimard Guszt.** A vasfejű. Tört. besz. (848—849)
- Alarcon Péter.** A háromszögű kalap és más beszélyek.
Ford. Haraszi Gyula (901—903)
- A botrány. Regény. Ford. Haraszi Gyula (976—980)
- Amerikai nők.** Rajz és besz. György A. (221—223)
- Ancelot madame.** Lásd Francia beszélyek. (846—847)
- Andersen.** Regék és mesék. Ford. Milesz B. (147—149)
- Képeskönyv képek nélk. Ford. Sambach Gy. (326)
- Balzac Honoré.** Grandet Eugénia. (412—415)
- elbeszéléseiből. Ford. Béri Géza és Gyula (929—931)
- Barilli Gyula,** lásd Olasz beszélyek (261—263)
- Bellamy.** Visszapillantás 2000-ből 1887-re. (796—800)
- Bérczy Károly.** A gyógyult seb. Beszély. (251—252)
- Besandt Walter.** A férfiak forradalma. Regény. Angolból
fordította Hegedűs Pál. 1004—1008)
- Bikélas Döm.** Lukis Laraş. (817—818)
- Bréhat** Lásd Francia beszélyek. (846—847)
- Bret Harte.** Kaliforn. beszélyei. Ford. Belényesi G. (3—5)
- Bulwer E.** A jövő nemzedéke. Regény. (207—209)

- Chateaubriand.** Atala. Fordította Csiky K. (25—26)
 — René. Francziából fordította Bogdánfy Lajos. (521)
 — A vértanuk. Fordította Dr. Rada István. (591—598)
 — Az utolsó Abencerage. Beszély. (801)
Cherbliez V. A pépi király. Elbeszélés. (232—233)
Conscience. H. A szegény nemes. (43—44)
Constant Benjam. Adolf. Egy ismeretlen iratai közt talált történet. Francz. ford. Moravcsik Gyula. (530—531)
Coppée F. Idyll a háború alatt. 881—882)
 — Henrietta. Beszély. Ford. Molnár Gy. (884—885)
Csehov Antal beszélyei és rajzai. Az orosz eredetiből Ambrozovics Dezső (1076—1078)
Csiky Gergely. Az első és második. Elbesz. (378—380)
 — A zokoli uraság két leánya. Elbeszélés. (733—735)
 — Árnyképek. Elbeszélések. (969—973)
Dahn Felix. Odhin vigasza. Északföldi regény a XI. századból. Németből ford. gróf Csáky Albinné. (557—560)
Daudet E. A férj. Regény. Ford. Luby Gy. (306—309)
 — Levelek egy elhagyott malomból. (1123—1125)
Delpit A. Odette házassága. Regény. Fáy J. B. (350—352)
 — Lydia első föllépte. (1189)
Deslys. Lásd Francia beszélyek. (846—847)
Dickens K. Karácsoni ének. Ford. Belényesi G. (21—22)
Dostojewszky F. lásd Orosz beszélyek. (361—366)
Ébelot A. Cazaux András. Rajz a délamerikai pampaszokból. Fordította Kárffy Titusz. (341—342)
Ébers Gy. Egy szó. Reg. Ford. Kacziányi G. (445—449)
Eckstein Ernő. Aphrodite. Egy görög művész regénye. Németből fordította Sasváry Ármin. (571—573)
Eliot György. A raveloei takács. (Silas Marner.) Regény Angolból fordította Kacziány Géza. (491—494)
 — Bede Ádám. Regény. Fordította Salamon F. (621—630)
 — A vizi malom. Regény két kötetben. Ford. Váczy J. I. kötet. (1041—1046) II. kötet. (1047—1052)
Eynaud E. Ferizade dala. Beszély. Ford. Huszár I. (68)
Farina Salvatore. Két szerelem. (273—275)
Fáy A. Érzélgés és világfolyása. Beszély. (367—369)
Feuillet O. Trecoeur J. Elb. Ford. Csukássi. (112—113)
 — Egy nő naplója. Regény. Ford. Fáy B. (174—176)
France Anatól. Thaïs. Fordította Sz. F. (854—856)
 — A rózsafabutor. Beszély. Francziából ford. R. F. (975)
Francia beszélyek. Ford. Csiky Gergely (846—847)

- Gogol M.** Beszélyek az orosz életből. (23—24)
 — Bulyba Tárász. Beszély. Ford. Almási L. (135—137)
Goldsmith Olivér. A wakefieldi pap. (426—429)
Gozlan Leo. Három ara egy koronára. Beszély. (359)
Gréville H. Árulás. Reg. Ford. Huszár I. (403—408)
Gyulai Pál. A vén színész. Beszély. II. kiadás (59—60)
 — A három beteg. Beszély. (1242)
Hardy Tamás. Otthon, a szülőföldön. Regény. Angolból fordították Békési Gy. és Pallagi Gy. dr. (1090—1101)
Hedenstjerna Alfréd. Mindenféle népség. (Allehanda folk) Képek a svéd népeletből. Fordította Baján M. (896—897)
Heyse P. A grófi kastélyban. Beszély. Ford. Halasi (201)
 — A sellő. Elbeszélés. Fordította Szikrai O. (1070)
 — Két rab. Németből fordította R. M. (604—605)
Hoffmann A. T. Kis Zakar. Mese. (819—820)
Jerrold D. Zsák Mór. Fordította Belényesi G. (66—67)
Jósika M. Egy igaz ember. Beszély. (41—42)
 — Bornemissza Anna. Beszély. (1053)
Kármán J. Fanni hagyományai. Beszély. (15—16)
Karr A. A normandiai Penelope. (210—213)
 — Hajnal után két héttel. Regény. (661)
Kemény Zs. Szerelem és hiúság. Beszély. (32—34)
 — Két boldog. Beszély. (1061—1062)
Kisfaludy Károly. Tihamér. Beszély. (119—120)
 — Vig beszélyei. (150—153)
Kochanovszkyné. Szeretett. Ford. Timko I. (321—322)
Kovács Pál. Farsangi kalandok. Beszély. (87—88)
Kölcsey Ferencz elbeszélései. II. kiad. (6—7)
Krasewszky I. Ulána. Besz. Lengyelből Timkó. (701—702)
Kuthy L. Egy iskolai kaland. Elbeszélés. (1071)
Lamartine. Heloïse és Abelard. Ford. Erhardt. (260)
Leskovár Jánkó. Roskadozó kastélyok. (1153—1156)
Lever K. Viharban. Regény. Ford. György A. (370—374)
Louis-Lande L. Camaron. Episod a mexikói háborúból. Ford. Haraszi Gyula. (181)
Malot Hector. Pompon. Regény (381—385)
 — A szépség vonzereje. Ford. Sz. E. (450—454)
Marmontel. A szép Anikó. Elbeszélés. (850)
Mérimée P. Carmen. Beszély. Ford. B. P. (91—92)
 — Colomba. Beszély. Ford. Szentvegy J. (184—186)
 — Guillot Arsène. — Abbé Aubin. Beszélyek. (783)
Mészáros Ignác. Kartigám. Heinrich G.-tól. (217—220)
Mörke Ede. Mozart prágai utazása. (941)

- Olasz beszélyek.** Irták Barilli, Ghislanzoni és Sara. Forditották Huszár I. és Mócs Zsigm. (261—263)
- Orosz beszélyek.** Irták Puskin S., Gogol M., Krylov I., Dosztojevszkij és Turgenyev. Ford. Csöpey L. (361—366)
- Onida.** Egy pár kis faczipő. (154—157)
- Egy orgonaág. Elbeszélés. Ford. Haraszi Gy. (599—600)
- Egy flandriai kutya. Elbeszélés. (1122)
- Pálffy A.** Egy kastély az erdőben. II. kiadás. (46)
- A szebeni ház. Beszély. (267—268)
- Az ítélőmester leánya. Tört. beszély. (278—280)
- A báróné levelei. Beszély. (606—608)
- Az atyai ház. Regény. II. kiadás. (785—792)
- A fejedelem keresztleánya. Regény II. kiad. (886—895)
- A Dabóczy-család. Regény. (981—985)
- Ne hallja hírét az anyjának. Regény. (1036—1040)
- A 63. sz. 1—gy. p. Beszély. (1114—1115)
- Patapenko N. J.** Szerelem. Ford. Ambrozovits D. (1183—1185)
- Peard Francis Mary.** Molly mama. Regény. (738—740)
- Petőfi Sándor** beszélyei. (395—396)
- Plouvier E.** Beszélyek. Ford. Milesz B. (110—111)
- Prescott H. E.** Schäffer Magdalena. Beszély. (71—72)
- Prevost Abbé.** Lescaut Manon és des Grieux lovag története. Ford. Visi Imre (947—950)
- Puskin S.** A kapitány leánya. Regény. Ford. Ambrozovics D. (989—991)
- Le Sage.** A sánta ördög. Ford. Varga B. (397—400)
- Bernardin de Saint-Pierre.** Pál és Virg. (391—392)
- Sand Gy.** Az ördög-mocsár. Ford. Csukási J. (81—82)
- Leoni Leó. Beszély. Ford. Visi I. (101—103)
- Indiána. Francziából fordította Récsi Emil. (721—724)
- Sandean Gy.** A montsabreyi kastély. Beszély. Ford. (14)
- Az örökség. Beszély. Francz. ford. Gyalui F. (708—710)
- Schreiner Olivia.** Halket Péter kőzkatona esete Mas-honalandban. Ford. Harasztiné Récsi Jolán. (1253—1254)
- Schulz Johanna.** Colette fogadalma. Regény. Fordította Harasztiné Récsi Jolán. (904—906)
- Solohub gr.** Előkelő világ. Orosz beszély. (17—18)
- A gyógyszerészné. Ford. Brassay A. (49—50)
- Spielhagen Fr.** Az utolsó órában. Ford. Halasi A. (310—311)
- Stevenson R. L.** A franchardi kincs. Ford. Angyal Dávid. (1168—1169)
- Stifter A.** Brigitta. Beszély Ford. R. I. (181—182)

- Sudermann Hermann.** A kívánság. Beszély. Fordította Vojnovich Géza (1205—1208)
- Suonio.** A hold regéi. Finnből ford. Vikár B. (360)
- Szász Károly** legifj. Balogh hadnagy története. Elbeszélés (1117—1118)
- Szvejtlov. I. V.** Az élet utjai. Ford. Ambrozovics Dezső. (1246—1250)
- Thackeray M. W.** Hiúság vására. Regény hős nélkül. Ford. Récsi Emil. I. kötet (647—652)
II. kötet. (653—660)
- Thackeray M. W.** Esmond Henrik, Anna királynő Ő Főlsége ezredesének önéletrajza. Regény. I. kötet (1021—24)
II. kötet (1025—1028)
- Theuriet.** A Buzavirágék háza. Beszély (158—160)
— Veronika asszony. Beszély. Ford. Ujkéri. (283—284)
- Theuriet.** A hábleány. Beszély. Ford. Sz. E. (439—440)
— Aurélia néni. Regény. Ford. P. L. (481—484)
- Tolstoj L. N.** gróf. Családi boldogság. (116—118)
— Elbeszélések. (Sajtó alatt).
- Turgenyev I.** Tavaszi hullámok. (270—272)
— Költemények prózában. Ford. Csopey L. (433—434)
— Egy vadász iratai. Ford. Csopey L. (474—480)
- Uchard M.** Jean csillaga. Beszély. (204—206)
— Berthier Joconda. Regény. Ford. Molnár Gy. (1072—75)
- Vadnai Károly.** A kis tündér. Regény. (921—926)
- Vautier Gy.** A keresztanya. Ford. Márkus M. (245—246)
- Vörösmarty Mihály.** Beszélyei és regéi.
- Wieland.** Abderiták. Ford. Farkas Albert. (455—460)
- Zichy Antal** elbeszélései. (74—75)
- Zschokke H.** A szegény viltshirei lelkész naplójából. Beszély. Ford. Sz. M. (229).

d) Egyéb próza.

- Andrássy Gynla** gróf beszéde a véderő-törvényjavaslat tárgyában (674)
- Angyal Dávid.** Erdély politikai érintkezése Angliával. (1238—1241)
- Arany László.** A magy. polit. költészetről. (1259—1260)
- Aristoteles** poétikája. Görögből ford. bevezetéssel és magyarázó jegyzetekkel ellátta Dr. Geréb J. (757—758)
- Ballagi A. I.** Frigyes Vilmos porosz király (633—634)
- Barabás Miklós** emlékiratai. (1255—1258)

- Becker Fülöp Ágost.** Rousseau J. J. (1251—1252)
- Berzeviczy Albert.** A parlamentekről. (1142—1143)
- Beulé.** Angusztus családja s kora. (169—171)
- Bodenstedt Fr.** Shakespeare élete és művei. (182—183)
- Boissier G.** Virgil. Francz. fordította Végh A. (47—48)
- Bozzai Pál** irodalmi hagyományai. (532—533)
- Carlyle.** Burns. Eletkép. Ford. *Lévay* József (833—834)
- Scott Walter. Angolból ford. Baráth Ferencz (942)
- Cicero.** Laelius a barátságról. Ford. Némethy G. (507)
- Collins V.** Sophokles. Ford. Kont. I. (304—305)
- Concha Győző.** A kilenczvenes évek reformeszméi és előzményeik. (498—499)
- Csengery Antal.** A magyar közoktatás és közmívelődés némely főbb kérdéseiről. (241—244)
- Deák Ferencz emlékezete. (569—570)
- Jellemrajzok (1033—1035)
- Csiky Kálm.** Werbőczy István és hármaskönyve. (1106)
- Deák Ferencz** miért nem ment el az 1843-iki országgyűlésre. Közli Kónyi Manó. (665—666)
- Deák Ferencznek** az 1861-ikévi országgyűléstől elfogadott két fölirata. Közli Kónya Manó. (703—704)
- Dugonics András** följegyzései. (401—402)
- Einhard.** Nagy Károly élete. Latinból ford. Dekáni Kálmán (1209—1211)
- Erdélyi J.** Eesthetikai előtanulmányok. (615—616)
- Fenini Caesar.** Az olasz irodalom rövid története. Ford. Zigány Árpád. (865—868)
- Fenchtersleben E.** Adalék a lélek életrendjéhez. Ford. dr. Klekner Alajos. (354—356)
- Flegler S.** A magy. történetírás tört. — *Sayous E.* A magy. tört. kútforr. Ford. ifj. Szinnyi J. (77—80)
- Kölcsény Ferencz. Fordította ifj. Szinnyi J. (106)
- Szalay L. és munkái. Ford. ifj. Szinnyi J. (121—124)
- Földes Béla.** A socialismus fejlődése. (Sajtó alatt).
- Forster-Arnold Florence.** Deák Ferencz. Életrajz. Angolból fordította Pulszky Ágost. (333—337)
- Franknoi V. II.** Lajos és udvara. Tört. rajz (99—100)
- Egy pápai követ Mátyás udvaránál 1488-1490. (1218-1220)
- Freemann A. E.** Az angol alkotmány fejlődése a legrégibb időktől. Ford. Kónyi J. (878—880)
- A történelem tanulmányozásának módszerei. Angolb. ford. Hegedüs Pál (943—946)
- Gervinus G. G.** Bevezetés a történelmi irodalomba

- Gregorovius.** Pápáksiremlékei. Ford. Hegedüs I. (517—518)
- Greguss Ágost.** A balladáról. Harm. kiadás. (534—536)
- Guizot.** A demokratia Franciaországban. (935—936)
- Gyulai Pál.** Bárá Eötvös József. Emlékbeszéd (259)
- Emlékbeszéd Arany János felett. (725)
- Gróf Széchenyi István mint író (857—858)
- D'Haussonville.** Sand Gy. Francziából (195—196)
- Heine emlékiratai.** Való és költ. Fordította. Dr. Zöllner B. (907—909)
- Hofmannsegg gróf** utazása Magyarországon 1793—1794-ben. Németből ford. és bevezette Berkeszi Istv. (581—582)
- Imre S.** A középkori magyar irodalom stíljáról (719—720)
- A népköltészetéről és népdalról. (1148—1152)
- Kazinczy Gábor.** Emlékbesz. Szemere P. felett (489)
- Kazinczy F.** Magyarországi utak. (114—115)
- Bácsmegyeinek gyötreim. (132—134)
- Kemény Zs.** Élet és irodalom. (393—394)
- Kis János** superintendens emlékezései életéből maga által feljegyezve. Második kiadás. (741—747)
- Kont Ignác.** Aristophanes. (230—231)
- Kónyi M.** Beust és Ándrássy. 1870—1871-ben. (717—718)
- Kölcsey Ferencz.** Szónoki művei. (37—40)
- Országgyűlési naplója 1832—1833. (416—420)
- Kozma Andor.** Arany László. Emlékbeszéd. (1116)
- Lánczy Gyula.** A magyarság az Árpádok korában. Tört. tanulmány (1019—1020)
- Lavissee Ernő.** Európa politikai történetének átnézete. Francz. ford. Angyal Dávid. (755—756)
- Lazarillo de Tormes élete.** Ford. Gombocz Z. (1055—1056)
- Leroy-Beaulieu.** A zsidók és az antiszemita áramlat. Ford. Simonyi Jenő (914—915)
- Lessing G. E.** Laókon, vagy a festészet és költészet határaitól. Ford. Bánfi Zsigm. (83—86)
- Lindau Pál.** Molière. Ford. Bánfi Zsigm. (172—173)
- Macaulay T. B.** Machiavelli. Ford. B. P. (8)
- Lord Bacon. Fordította B. P. (29—31)
- Milton. (51—52)
- Byron. Fordította B. P. (65)
- Barère Bertrand. Ford. Angyal Dávid. (177—178)
- A pápaság. Fordította B. P. (216)
- Nagy Frigyes. Ford. Szentkirályi M. (281—282)
- Johnson Sámuel. Ford. Aszalay Gyula (1029)
- A magyar emigráció mozgalmái 1859—1862.** Kossuth

- Márki Sándor.** A középkor főbb krónikásai. (1157—1158)
- Michelet Gy.** Lengyel és Oroszország. (104—105)
- Montesquieu K.** Elmélkedések a rómaiak nagyságának és hanyatlásának okairól. Ford. Orlai Antal (781—782)
- Murray-Grenville E. C.** A francia politikai életből. Fordították Belényesi és Huszár. (96—98)
- Neményi Ambrus.** A francia forradalom hírlapjai és hírlapírói (466)
- III. Napoleon.** A tüzérség multja és jövője. (675—676)
- Occioni Onorato.** A latin irodalom története. A XII. kiadás után olaszból ford. Kis Ernő dr. (1082—1089)
- Pascal gondolatai.** Francz. ford. Béri Gyula. (714—716)
- Pellico Silvio.** Börtön. Olaszb. Erdélyi K. (511—513)
- Planche Gusztáv.** Művészek csarnoka. (537—538)
- Prescott H. E. II.** Fülöp. Ford. Szász K. (553—554)
- Pulszky Ágost.** Pázmány Péter (587)
- Pulszky Ferencz.** Eszmék Magyarország története philoso-
phiájához. (214—215)
- Martinovics és társai. (332)
- Radnai Rezső.** Aesthetikai törekvések Magyarországon
1772—1817. (644—646)
- Régi utazások** Magyarországon és a Balkán félszigeten.
1054—1717. Összegyűjt. Szamota I. (767—772)
- Richter Jenő.** A socialismus diadala után. (1119—1121)
- Riedl Fr.** A magyar irodalom főirányai (994—996)
- Magyarok Rómában. (1161—1162)
- Péterfy Jenő. (1166—1167)
- La Rochefoucauld gondolatai.** Ford. Béri. (932—934)
- Roscher V.** A nemzetgazdaság viszonya a klasszikai
ókorhoz. Ford. M. G. (438)
- Rousseau J. G.** A társadalmi szerződés. (641—643)
- Sayous E.** A mongolok betörése Magyarországra 1241—42.
Fordította Takács István. (73)
- Schiller.** Mózes küldetése. Fordította Jurany G. (161)
- Kisebb prózai irataiból. Aesthetikai értekezések. Ford.
Zollner Béla. (555)
- Seneca Lucius Annaeus.** Vigasztalások. (873—874)
- Szalay László.** Mirabeau. (293—295)
- Szász K.** Schiller. Élet- és jellemrajz. (545—546)
- Horatius. Írói élet- és jellemrajz. (736—737)
- Madártávlatból. (1030)
- Szigligeti E.** Magyar színészek életrajz. (125—127)

- Tacitus P. Cornelius.** Agricola élete. A latin eredetiből fordította Dr. Csiky Kálmán. (1054)
- Taine H.** Az eszmény a művészetben. (162—164)
- Az olasz művészet bölcsellete. Ford. Kádár B. (514)
- A görög művészet bölcsellete. (617—618)
- A németalföldi művészet bölcsellete. (619—620)
- Theophrastus** jellemrajzai. Ford. Hunfalvy J. (258)
- Thomas.** Descartes emlékezete. Ford. Rácz Lajos. (992—993)
- Wertheimer Ede.** Az 1811/12-iki magyar országgyűlés. (1126—1129)
- Zsilinszky M.** Kupecky János. (141)

RÉGI MAGYAR KÖNYVTÁR

SZERKESZTI HEINRICH GUSZTÁV.

Ez új vállalat célja, nemzeti irodalmunknak régi, ritka vagy eddig nyomtatásban meg nem jelent termékeit hű szövegekben, a szükséges tájékoztató bevezetésekkel és jegyzetekkel a tudományos kutatás és tanulmány számára hozzáférhetővé tenni.

Eddig a következő füzetek jelentek meg:

1. **Székely Sándor, Aranyos-Rákosi. A székelyek Erdélyben.** Hősi költemény, 1822. Kiadta Heinrich Gusztáv, 123 lap, ára 1 K 20 f.
2. **Pálos iskola-drámák a XVIII. évszázadból.** A M. T. Akadémia kéziratából kiadta Bayer József, 80 lap, ára 80 f.
3. **Csiksomlyói nagypénteki misztériumok.** A XVIII. századi kéziratból kiadta Fülöp Árpád, 244 lap, ára 2 K.
4. **Heltai Gáspár esopusi meséi.** Colosvarot, 1566. Kiadta Imre Lajos, 304 lap, ára 2 K. 40 f.
5. **Poncianus históriája.** Bécs 1573. Kiadta Heinrich

6. **Gyöngyösi István.** **A csalárd Cupidonak** kegyetlen-ségét megismerő és annak mérges nyilait kerülő tiszta életnek geniusa. A költő kéziratából kiadta dr. Rupp Kornél, 194 lap, ára 2 K.
7. **Bessenyei György.** **A természet világa** v. a józan okosság. A költő kéziratából első ízben kiadta Bokor János 407 lap, ára 3 K. 60 f.
8. **Dugonics András.** **Az arany pereczek.** III. kiadás. Magyarázatokkal és szótárral kiadta Bellaagh Aladár. 368 lap, ára 3 K. 20 f.
9. **Balogh István.** **Ludas Matyi.** Bohózat 3 felvonásban. Kiadta Bayer József. 96 lap, ára 1 K.
10. **Mondolat.** Dicshalom 1813. Kiadta Balassa József. Két hasonmással. 109 lap, ára 1 K.
11. **Felelet a mondolatra.** Pesten 1815. Kiadta Balassa József. Függelék: A mondolat és a felelet egykorú bírálatai és Somogyi Gedeon válasza a feleletre. 114 lap, ára 1 K.
12. **Telegdi Miklós** pécsi püspöknek felelete *Bornemissza Péter fejtegetés* című könyvére. Az 1580-iki kiadás után közrebocsátotta Dr. Rupp Kornél. 172 lap. 1 K. 60 f.
13. **Bessenyei György.** **Agis tragédiája.** Bécs 1772. Kiadta Dr. Lázár Béla. Egy hasonmással. 171 lap, ára 1 K. 20 f.
14. **Bolyai Farkas. II. Mohamed.** Szomorujáték három felvonásb. Kiadta Heinrich Gusztáv. 112 lap, ára 1 K.
15. **Vásárhelyi daloskönyv.** XVI—XVII. századi szerelmi és tréfás énekek. Kiadta Ferenczi Zoltán. 247 lap, ára 2 K.
16. **Bessenyei György.** **Lais vagy az erkölcsi makacs.** Vigjáték öt felvonásban. A kéziratból első ízben kiadta Dr. Lázár Béla. 102 lap, ára 1 K.
17. **Fazekas Mihály versei.** Bevezette és kiadta Tóth Rezső 206 lap, ára 2 K.
18. **Gesta Romanorum.** Fordította Haller János Kolozsvár 1695 kiadta Katona Lajos 516 lap, ára 4 K.
19. **Faludi Ferencz Téli éjtszakák** vagyis a téli est időnek unalmat enyhítő beszédek. Kiadta Dr. Rupp Kornél 183 lap, 1 K. 60 f.

Az Olcsó Könyvtár kötve.

Az Olcsó Könyvtár-nak alábbi kötetei csinos vörös vászonkötésekben kaphatók:

Alarcon Péter. A háromszögű kalap és más beszé-	
lyek. Spanyol eredetiből ford. Haraszti Gyula.	1 K. 20 f.
Andersen. Regék. — Képes könyv kép nélkül.	1 K. 40 f.
Balzac Honoré. Grandet Eugenia.	1 K. 40 f.
Berczik Árpád. Himfy dalai. Vigjáték.	1 K. 20 f.
Berzsenyi Dániel versei.	1 K. 40 f.
Csiky Gergely. Árnyképek. Elbeszélések.	1 K. 60 f.
Czuczor költeményei. I. Lyrai költemények. II. Né-	
pies költeményei. III. Hőskölteményei és meséi.	2 K. —
Eliot György. A vizi malom. Regény.	3 K. 60 f.
Fenini Cæsar. Az olasz irodalom rövid története.	1 K. 40 f.
Kerényi Fr. összes költeményei. 1840—1851.	1 K. 60 f.
Kisfaludy Károly versei.	1 K. 40 f.
Kisfaludy Károly vig beszélyei.	1 K. 40 f.
Kisfaludy Sándor összes regéi. Két kötet.	3 K. —
Kölcsey Ferencz versei.	1 K. 60 f.
— válogatott szónoki művei	1 K. 40 f.
Macaulay T. B. Tanulmányai. I. Byron. II. Johnson	
Sámuel. III. Milton. IV. Machiavelli. V. Lord	
Bacon. IV. A pápaság. VII. Barére Bertrand.	
VIII. Nagy Frigyes.	3 K. 20 f.
Milton János. Az elveszett paradicsom. Angol-	
ból fordította Jánosi Gusztáv.	1 K. 60 f.
Occioni Quorato. A latin irodalom története.	
Olaszból ford. Dr. Kiss Ernő.	2 K. 40 f.
Pálffy Albert. A báróné levelei. Beszély.	1 K. 20 f.
Petrarca összes szerelmi sonettjei. Olaszból for-	
ditotta Radó Antal.	1 K. 40 f.
Puskin Sándor. Anyegin Eugén. Ford. Bérczy K.	1 K. 60 f.
Sand György. Indiána. Francziából. Récsi Emil.	1 K. 40 f.
Taine H. Művészet-bölcséleti előadásai. I. Az esz-	
mény a művészetben. II. A görög művészet böl-	
cselete. III. Az olasz művészet bölcsellete. IV. A	
németalföldi művészet bölcsellete.	2 K. 40 f.
Tennyson Alfred. Költői beszélyek. I. Arden	
Enoch. II. Király-idyllek.	1 K. 60 f.
Turgenyev Sz. Iván. Egy vadász iratai.	2 K. —
Vadnai Károly. A kis tündér. Regény.	1 K. 80 f.
Vadnai Mihály. — — — Színdarabok.	1 K. 40 f.

Az Olcsó Könyvtár kötve!

A Franklin-Társulat kiadásában Budapesten megjelenő **Olcsó Könyvtár**-nak következő kötetei kaphatók csinos vörös vászonkötésekben:

- Alarcon Péter**, *A háromszögű kalap és más beszélyek*. Spanyol eredetiből fordította Haraszti Gyula. 1 K 20 f.
- Andersen**. *Regék és mesék*. — Képes könyv képek nélkül. 1 K 40 f.
- Balzac Honoré**, *Grandet Eugenia*. Regény. Fordította Toldy László. 1 K 40 f.
- Berczik Arpád**, *Himfy dalai*. Vigjáték 3 felvonásban 1 K 20 f.
- Berzsenyi Dániel versei. 1 K 40 f.**
- Csiky Gergely**. *Arnyképek*. Elbeszélések. 1 K 60 f.
- Czuczor költeményei**. I. Lyrainak költemények. II. Népiest költeményei. III. Hóskölteményei és meséi. 2 K.
- Eliot György**. *A vízi malom*. Reg. Angolból ford. Váczy János. Két kötet. 3 K 60 f.
- Fenini Császár**, *Az olasz irodalom rövid története*. Olaszból fordította Zsigány Arpád. 1 K 40 f.
- Kerényi Frigyes összes költeményei**. 1840—1851. 1 K 60 f.
- Kisfaludy Károly versei**. 1 K 40 f.
- Kisfaludy Károly vig beszélyei**. 1 K 40 f.
- Kisfaludy Sándor összes regéi**. Két kötet. 3 K.
- Kölcsey Ferencz versei**. 1 K 60 f.
- *Szónoki művei*. 1 K 40 f.
- Macaulay T. B.**, *Tanulmányai*, I. Byron. II. Johnson Sámuel. III. Milton. IV. Machiavelli. V. Lord Bacon. VI. A pápaság. VII. Barére Bertrand. VIII. Nagy Frigyes. 3 K 20 f.
- Milton János**. *Az elveszett paradicsom*. Angolból fordította Jánosi Gusztáv. 1 K 60 f.
- Occioni Onorato**. *A latin irodalom története*. Ford. Kiss Ernő. 2 K 40 f.
- Pálffy Albert**. *A báróné levelei*. Beszély. 1 K 20 f.
- Petrarca összes szerelmi sonettjei**. Olaszból fordította Radó Antal. 1 K 40 f.
- Puskin Sándor**. *Anyegin Eugén*. ford. Bérczy Károly. 1 K 60 f.
- Sand György**. *Indiana*. Francziából. Récsi Emil. 1 K 40 f.
- Taine H.** *Művészet-bölcséleti előadásai*. I. Az eszmény a művészetben. II. A görög művészet bölcsellete. III. Az olasz művészet bölcsellete. IV. A németalföld művészet bölcsellete. 2 K 40 f.
- Tennyson Alfred**. *Költői beszélyek*. I. Arden Enoch. II. Király idyllek. 1 K 60 f.
- Turgenyev Sz. Iván**. *Egy vadász iratai*. Oroszból fordította Csopey László. 2 K.
- Vadnai Károly**. *A kis tündér*. Regény. 1 K 80 f.
- Zrínyi Miklós gróf**. *Szigeti vészedelem*. Az első 1651-ki kiadás után. 1 K 40 f.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

